

T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**FİZİKSEL GİRDİ YÖNTEMİYLE KAYIT DIŞI
EKONOMİNİN ÖLÇÜLMESİ: TÜRKİYE’DE VERGİ
DENETİMİ**

BÜŞRA AYVALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Levent Şahin

Çankırı - 2024

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**FİZİKSEL GİRDİ YÖNTEMİYLE KAYIT DIŞI
EKONOMİNİN ÖLÇÜLMESİ: TÜRKİYE’DE VERGİ
DENETİMİ**

BÜŞRA AYVALI
ORCID: 0009 0000 3845 8744

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Levent Şahin

Çankırı - 2024

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	i
TEZ KABUL VE ONAY	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	vi
TABLO LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	ix

1. GİRİŞ	1
----------------	---

2. KAYIT DIŞI EKONOMİ: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE.....	2
---	---

2.1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı.....	2
2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Unsurları	4
2.2.1. Yeraltı Ekonomisi	5
2.2.2. Yarı Kayıtlı Ekonomi	5
2.2.3. Kayıtlara Girmeyen Ekonomi	6
2.3. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri	7
2.3.1. Yasalara Aykırılık	7
2.3.2. İstatistiksel Olarak Ölçülemez Olması.....	8
2.3.3. Ahlaki Değerlere Aykırılık	8
2.3.4. Vergi Dışı Bırakılması	8
2.3.5. Gelir Veya Fayda Elde Etme.....	9
2.4. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri.....	9
2.4.1. Ekonomik Nedenler	9
2.4.2. Mali Nedenler.....	12
2.4.3. Sosyal Ve Kültürel Nedenler.....	16
2.5. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri	19
2.5.1. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri	20
2.5.2. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri	22
2.6. Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçme Yöntemleri.....	25
2.6.1. Doğrudan Ölçme Yöntemi	26
2.6.3. Model Yaklaşım Yöntemi	32
3. LİTERATÜR TARAMASI	34

4. KAYIT DIŞI EKONOMİDE VERGİ DENETİMİ.....	39
4.1. Vergi Denetimi.....	39
4.1.1. Vergi Denetimi Kavramı.....	39
4.1.2. Vergi Denetimin Amaçları.....	40
4.1.3. Vergi Denetiminin İşlevleri.....	42
4.1.4. Vergi Denetim Yöntemleri.....	43
4.1.5. Vergi Denetimin Türleri.....	46
4.2. Türk Vergi Denetim Sisteminin Yapısı.....	49
4.2.1. Vergi Denetiminin Türkiye’deki Tarihsel Gelişimi	50
4.2.2. Türkiye’de Vergi Denetimi Yapmaya Yetkili Kuruluşlar.....	52
4.3. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Vergi Denetiminin Önemi	60
5. DÜNYA’DA KAYIT DIŞI EKONOMİ VE POLİTİKALARI	62
5.1. Dünya’da Kayıt Dışı Ekonomi.....	62
5.1.1. OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi.....	63
5.1.2. Geçiş Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi.....	64
5.2. Dünya’da Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini: Elektrik Tüketimi Yaklaşımı	65
5.3. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiye Önleme Politikaları	83
5.3.1. Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (MASAK)	83
5.3.2. Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi (KADİM)	84
5.3.3. Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planları	84
5.3.4. Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadelede Kalkınma Planları	85
5.3.5. Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadelede Orta Vadeli Programlar.....	87
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	88
KAYNAKÇA	93
ÖZGEÇMİŐ.....	105

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Fiziksel Girdi Yöntemiyle Kayıt Dışı Ekonominin Ölçülmesi: Türkiye’de Vergi Denetimi* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

03/07/2024

Büşra AYVALI

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARAYEKİN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Büşra AYVALI tarafından hazırlanan *Fiziksel Girdi Yöntemiyle Kayıt Dışı Ekonominin Ölçülmesi: Türkiye’de Vergi Denetimi* başlıklı bu çalışma, 03.07.2024 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliğiyle* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *İktisat* Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Doç. Dr. Levent ŞAHİN	İmza:.....
Üye	: Prof. Dr. Serkan DİLEK	İmza:.....
Üye	: Prof. Dr. Harun YAKIŞIK	İmza:.....

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/....../202 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ersoy YILMAZ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Kayıt dışı ekonomi ve vergi denetimi konusu, Dünya’da ve Türkiye’de kayıt dışı ekonominin yıllardır çözölemeyen bir sorun olması nedeniyle araştırılmaya değör görölmüşür.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam *Doç. Dr. Levent ŞAHİN*’e ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmamı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan, emeklerini ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme şükranlarımı sunarım.

03/07/2024

Büşra AYVALI

ÖZET

Tezin Başlığı : Fiziksel Girdi Yöntemiyle Kayıt Dışı Ekonominin Ölçülmesi:
Türkiye’de Vergi Denetimi
Tezin Yazarı : Büşra AYVALI
Danışman : Doç. Dr. Levent ŞAHİN
Anabilim Dalı : İktisat Ana Bilim Dalı
Tezin Türü : Yüksek Lisans
Kabul Tarihi : 03.07.2024

Bu çalışmada kayıt dışı ekonomi ve Türkiye’de vergi denetiminin etkileri konusu işlenmiştir. Kayıt dışı ekonomi gelişmişlik düzeylerine göre her ülkede az ya da çok fark etmeksizin küresel bir sorun olmaktadır. Herhangi bir ülkede kayıt dışı ekonominin artması o ülkede yaşayan insanlar için gelir dağılımı eşitliğini ve adaleti bozarak haksız rekabetin ortaya çıkmasına yol açan bir sorundur. Genel olarak kayıt dışı ekonominin tanımı, etkileri, nedenleri, kapsamı, tahmin ve mücadele yöntemleri anlatılmaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi ölçmek oldukça güç olup, kullanılan yöntemlere bağlı olarak farklı veriler toplanmaktadır.

Çalışmada, OECD ülkeleri ve Türkiye’de kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü tahmin etmek için 2014-2022 yıllarına ait elektrik tüketimi yaklaşımı kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü tahmin ederken diğer tahmin yöntemlerine göre daha az tercih edilen elektrik tüketim yöntemini dikkate almaktır. Ayrıca elektriğin kaçak kullanım ihtimaline karşı elektrik üretim verileri de kullanılarak tahmin yöntemi farklı bir perspektiften incelenmiştir.

Günümüzde modern vergi sistemi beyanlara dayanmaktadır. Elbette beyan sisteminin riskleri de bulunmaktadır. Vergi mükelleflerinin kayıt dışı faaliyetlerde bulunmasını önlemek amacıyla vergi idareleri gerekli denetimlerini yerine getirmekle yükümlüdür. Çalışmada, Türkiye’de vergi denetim sisteminin verimlilik ve etkinlik açısından nasıl işlediği; görevli kurumların bu konudaki çalışmaları ve mücadeleleri hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Son olarak yapılan araştırmalar doğrultusunda kayıt dışı ekonominin tamamen ortadan kaldırılamayacağı fakat uzun vadede küçülebileceği; bu küçülmenin ise verilen politika önerileri ile başarılı olacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kayıt Dışı Ekonomi, Vergi Denetimi, Elektrik Tüketim Yöntemi

ABSTRACT

Thesis Title	: Measuring The Unregistered Economy Using The Physical Input Method: Tax Audit in Türkiye
Author	: Büşra AYVALI
Supervisor	: Assoc. Prof. Levent ŞAHİN
Department	: Department of Economics
Thesis Type	: Master's Thesis
Date	: 03.07.2024

In this study, the subject of the informal economy and the effects of tax audits in Türkiye is discussed. The informal economy is a global problem in every country, to a greater or lesser extent, depending on their level of development. The increase in the informal economy in any country is a problem that disrupts income distribution, equality, and justice for those living there and leads to unfair competition. In the study, the definition of the informal economy, its effects, causes, scope, estimation, and combat methods are explained. Measuring the informal economy is complex; different data is collected depending on the methods used.

The study used the electricity consumption approach for 2014-2022 to estimate the size of the informal economy in OECD countries and Türkiye. This study aims to consider the electricity consumption method, which is less preferred than other estimation methods when estimating the size of the informal economy. In addition, the estimation method was examined from a different perspective by using electricity production data against the possibility of illegal use of electricity.

Today, the modern tax system is based on declarations. Of course, the declaration system also has risks. Tax administrations are obliged to carry out the necessary audits to prevent taxpayers from engaging in unregistered activities. The study examines how the tax audit system works in Türkiye in terms of efficiency and effectiveness. It also includes information about the work and struggles of the institutions in charge of this issue.

Finally, recent research has shown that while the complete elimination of the informal economy may be a challenge, there is potential for significant shrinkage in the long run. The key to this success lies in the policy recommendations provided, which have the potential to make a substantial impact on reducing the informal economy.

Keywords: Informal Economy, Tax Audit, Electricity Consumption Method

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DYMIMIC	Dynamic Multiple-Indicators Multiple-Causes
GGM	Gelirler Genel Müdürlüğü
GİB	Gelir İdaresi Başkanlığı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HMB	Hazine ve Maliye Bakanlığı
HUK	Hesap Uzmanları Kurulu
IRS	Internal Revenue Service
İSMMMO	İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası
KADİM	Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele
KDE	Kayıt Dışı Ekonomi
KİK	Kamu İktisadi Kuruluşu
MASAK	Mali Suçları Araştırma Kurulu
MIMIC	Multiple Indicators and Multiple Causes
OECD	The Organisation for Economic Co-operation and Development
SBB	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
VDD	Vergi Denetmenleri Derneği
VDK	Vergi Denetim Kurulu
VDKB	Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı
VUK	Vergi Usul Kanunu

TABLO LİSTESİ

Tablo No	Sayfa
Tablo 2.1: Kayıt dışı ekonominin faaliyetlerine göre sınıflandırılması	4
Tablo 2.2: Türkiye’de vergi mükelleflerinin denetlenme oranları	15
Tablo 3.1: Kayıt dışı ekonomi tahmini: Literatür tablosu	34
Tablo 5.1: Almanya’nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	67
Tablo 5.2: Belçika’nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	67
Tablo 5.3: Danimarka’nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	68
Tablo 5.4: Yunanistan’ın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	68
Tablo 5.5: İspanya’nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	69
Tablo 5.6: Fransa’nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	69
Tablo 5.7: İtalya’nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	70
Tablo 5.8: Hollanda’nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	70
Tablo 5.9: Portekiz’in elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	71
Tablo 5.10: İsveç’in elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	71
Tablo 5.11: Norveç’in elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	72
Tablo 5.12: Avusturya’nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	72
Tablo 5.13: Polonya’nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	73
Tablo 5.14: Almanya’nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	74

Tablo 5.15: Belçika'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	74
Tablo 5.16: Danimarka'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	75
Tablo 5.17: Yunanistan'ın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	75
Tablo 5.18: İspanya'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	76
Tablo 5.19: Fransa'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	76
Tablo 5.20: İtalya'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	77
Tablo 5.21: Hollanda'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	77
Tablo 5.22: Portekiz'in elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	78
Tablo 5.23: İsveç'in elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	78
Tablo 5.24: Norveç'in elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	79
Tablo 5.25: Avusturya'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	79
Tablo 5.26: Polonya'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	80
Tablo 5.27: Türkiye'nin elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	81
Tablo 5.28: Türkiye'nin elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi	82

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No	Sayfa
Şekil 2.1: Ekonomik istikrarsızlığın ve krizlerin kayıt dışı ekonomiye etkileri.....	11
Şekil 2.2: Laffer eğrisi.....	14
Şekil 4.1: Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı teşkilat yapısı	55
Şekil 4.2: İnceleme türlerinin oransal dağılımı	56
Şekil 4.3: Gelir İdaresi Başkanlığı'nın organizasyon yapısı	59

1. GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomi, yalnızca kanunlarla yasaklanan ekonomik faaliyetleri değil, kanunların izin verdiği ekonomik faaliyetleri de içermektedir. Kanunen yasaklanmış olsun ya da olmasın, resmi muhasebe kayıtlarına geçmeyen ekonomik faaliyetler kayıt dışı ekonomi kapsamına girmektedir. Kayıt dışı ekonomi kavramı her ülkenin sosyo-ekonomik yapısına bağlı olarak farklı nedenlerle ortaya çıkan ancak kontrol edilmediği takdirde ciddi sorunlara yol açabilen riskli bir konudur. Ayrıca günümüzde ülkelerin kamu harcamalarını finanse etmek için aldıkları vergi gelirlerinin azalmasına ve dolayısıyla vergi kayıplarına yol açmaktadır. Düzenli vergi sistemine sahip ülkelerde vergi tahsilatı daha verimli hale geldikçe kayıt dışı ekonominin boyutu da küçülmektedir. Kayıt dışı ekonominin artmasına sebep olan faktörler arasında yüksek vergi oranları, basit ve anlaşılmasız vergi kanunları, vergi bilincinin yeterince kazanılmamış olması, vergi denetimlerinin etkinsizliği ve cezaların caydırıcı etkisinin olmaması yer almaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi sonlandırmak mümkün olmasa da belirli bir düzeye indirilmesi ülke ekonomisine olumlu katkı sağlayacaktır. Her ülkeye ait kayıt dışı veriler gelişmişlik düzeyine, uygulanan ekonomi ve maliye politikalarına göre farklılık göstermektedir.

Bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kayıt dışı ekonominin tanımı, özellikleri, nedenleri, etkileri ve ölçme yöntemleri incelenmiştir. İkinci bölümde kayıt dışı ekonomi ile ilgili Dünya’da ve Türkiye’de kullanılan yöntemler doğrultusunda elde edilen sonuçlar hakkında literatür çalışmasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde vergi denetimi unsurları ve Türk vergi sisteminin yapısı, kuruluşları ve işleyişi ele alınmıştır. Dördüncü bölümde Dünya’da kayıt dışı ekonomi konusuna değinilmiş; OECD ülkeleri ve Türkiye’de elektrik tüketim ve üretim verileri kullanılarak, fiziksel girdi yöntemiyle kayıt dışı ekonomi oranları elde edilmiştir. Türkiye’de uygulanan politikalar incelenmiş, ulaşılan bilgiler dâhilinde alınması gereken tedbirler açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca fiziksel girdi yönteminin tercih edilmesinin nedeni elde edilen verilerin analizinin bu yöntemle daha kolay yapılması ve literatüre katkı da bulunmaktadır.

2. KAYIT DIŞI EKONOMİ: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı

Kayıt dışı ekonomi literatürde farklı terimlerle tanımlanmaktadır ve tanımında birçok değişiklikten bahsedilmektedir. Tanımlamalar ülkeler arası farklılık göstermektedir. Yeraltı ekonomisi, gri ekonomi, faturasız ekonomi, hayalet ekonomi, görünmez ekonomi, gizli ekonomi, ikincil ekonomi, karanlık ekonomi, illegal ekonomi kavramları ile çeşitliliği arttırabilmektedir (Us, 2006, s. 95-111).

Kayıt dışı ekonomi, devlet düzenlemelerinden tamamen veya kısmen gizlenen ekonomik faaliyetleri ve bu faaliyetlerden elde edilen gelirleri hatta gelir dışı faaliyetlerini de içermektedir. Bazı kayıt dışı ekonomik faaliyetler yasa dıőıyken, diğerleri yasal olabilir ancak kasıtlı olarak vergilendirilmemekte ve bu da vergi kayıplarına yol açabilmektedir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2009, s. 87).

Kayıt dışı ekonomi sadece ekonomi ve finans alanındaki araştırmacıların değil aynı zamanda hukuk, sosyoloji, siyaset bilimi ve psikoloji gibi alanların da ilgisini çekmektedir. Oluşan vergi kayıpları, kayıtlara geçmeyen istihdamlar, para piyasalarının kontrolsüzlüğü gibi eksiklikler araştırmacıların kayıt dışı ekonomi üzerindeki çalışmalarını arttırmaktadır. Yapılan literatür taramalarında birbirinden farklı tanımlar ortaya çıkmıştır:

⇒ Kayıt dışı ekonomide, belgesiz veya sahte belgeler kullanılarak yapılan mali işlemler kısmen veya tamamen devletten gizlenmekte ve kayıtlı ekonomi kapsamı dışında kalmaktadır (Altuğ, 1999, s. 257).

⇒ Kayıt dışı ekonomi, ‘‘Vergi kaşıırma amacıyla vergi otoritesi dışında gerçekleştirilen tüm faaliyetler olarak tanımlanabilir’’ (Derdiyok, 1993, s. 54-63).

⇒ Ekonomik faaliyetlerini yasal zorunlulukları çerçevesinde yerine getirmekten kaçınan kurumlar ve kişiler kayıt dışı ekonominin konusunu

oluşturmaktadırlar. Kayıt dışı ekonomi, devlet denetimi dışında tutarak yapılan her çeşit faaliyet olarak tanımlanmaktadır (Karaarslan, 2010, s. 6).

⇒ Kayıt dışı ekonomi konusuna ilişkin yabancı literatürde kayıt dışı ekonomi kavramı çeşitli isimlerle anılsa da Türkiye' de bu kavram vergi kayıplarını ön plana çıkarmasından ötürü çok fazla kullanılmaktadır (Yılmaz G. , 2004, s. 16)

⇒ Kayıt dışı ekonomi muhasebe kayıtlarında olmayan ve milli hasılaya yansımayan faaliyetleri oluşturmaktadır (Kırbaş, 1995, s. 4).

⇒ Kayıt dışı ekonomi en geniş anlamıyla, resmi verilerde olmayan yasa dışı veya yasal tüm üretim faaliyetlerini içermektedir. Buradaki sınır uyuşturucu ticareti, kumar gibi parasal değeri olan faaliyetleri, parasal olmayan mal ve hizmetleri, tüketim için kullanılan ürünleri kapsıyorken; hırsızlık, kaçakçılık gibi iktisadi bir değeri olmayan faaliyetleri kapsamamaktadır (Çetintaş ve Vergil, 2003, s. 18).

⇒ Kayıt dışı ekonomi, toplumsal boyutları ve sınırları düşünüldüğünde tek bir tanımla anlatılması mümkün olmayan, deneyimler ile kavranabilen başlı başına bir süreçtir (Castells ve Alejandro, 1989, s. 11).

⇒ Vergi gelirleri, kamu sektörü yatırımlarının bir aracıdır. Ancak vergi gelirlerinin toplam devlet gelirleri içindeki oranının yüksek olması, ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyinin de bir göstergesidir (Tecim, 2008, s. 3).

Tanımlardan yola çıkarak kayıt dışı ekonomide resmî belgelerin kullanılmaması yani kamu kayıtlarında yer almayan ekonomik faaliyetler vergisel yükümlülükleri yerine getirmediği için gayri safi milli hâsıla hesaplamalarına dâhil edilememektedir.

Faturasız satışlar veya yapılan satışların kurallar çerçevesinde gerekli muhasebe defterlerine kaydedilmemesi, muhasebe hileleri ile vergi matrahının azaltılması, bilanço değerlerinin altında gösterilmesi de kayıt dışı ekonominin bir parçasıdır (Arslanoğlu ve Yıldız, 2007, s. 142).

2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Unsurları

Kayıt dışı ekonomi, resmi kayıtlara girmediği için gerçek ekonomik etkinliğin tam görüntüsünü sunmamaktadır ancak kayıt dışı ekonominin alanında bulunan ve aralarında farklılıkların olduğu unsurlar üç başlıkta incelenmektedir. Bunlar (Aydemir, 1995, s. 98):

- ⇒ Yeraltı ekonomisi,
- ⇒ Yarı kayıtlı ekonomi,
- ⇒ Kayıtlara girmeyen ekonomidir.

Bu başlıklardan yola çıkarak bireylerin vergiden kaçınmak için faaliyetlerini saklaması veya eksik göstermesi sonucuna ulaşabilmektedir.

Tablo 2.1: Kayıt dışı ekonominin faaliyetlerine göre sınıflandırılması

Faaliyet Türleri	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
Yasadışı Olanlar	Çalıntı mal ticareti; uyuşturucu ticareti ve üretimi; fuhuş, kumar, kaçakçılık ve dolandırıcılık.		Takas, çalıntı malların kullanılması, bireyin ihtiyaçları için hırsızlık yapması ve uyuşturucuyu kendisi için kullanması.	
	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma
Yasal Olanlar	Kayıtlara geçmeye n ücret, mal varlığı vb. gelir.	İşçi sayısını eksik; aldıkları ücretleri eksik göstermek. İşçilere yapılan harcamaları vergiden düşmek.	Yasal olan mal ve hizmetlerin takas edilmesi.	Bireysel veya yardım adı altında yapılan işler.

Kaynak: (Schneider & Enste, 2000, s. 77)

2.2.1. Yeraltı Ekonomisi

Kayıt dışı ekonominin unsurlarından biri olan yeraltı ekonomisi, kayıtlara geçmesi gerekirken gizlenen ve sonucu vergiyi doğuran bir olay olduğu içinde vergi kaybına sebep olan, toplumun kötü olarak nitelendirdiği yasadışı faaliyetlerin bütünüdür.

Yasalara ve ahlaki değerlere aykırı olan bu fiillerin para ve hapis cezaları gibi yaptırımları bulunmaktadır. Kamu güvenlik güçlerini ve düzenini yakından ilgilendiren bu faaliyetlere silah kaçakçılığı, sahte para, çek-senet işlemleri, yasadışı bahis, uyuşturucu, tefecilik, fuhuş, çocuk ve kadın ticareti gibi örnekler verilmektedir (Aydemir, 1994). Bu faaliyetlerden elde edilen gelirlere "kara para", bu paraların resmileştirilmesine ise "kara para aklama" adı verilmektedir.

Kara para, para veya malın yerine geçen, çek ve senet gibi belgelerinde kullanılabileceği iktisadi değerlerin bir birimden diğerine çevrilebilen yeraltı parası olarak tanımlanmaktadır (Çolak, 2001, s. 195-198). Türkiye’de ve Dünya’da da bu kara paralar kayıt dışı ekonomiye dâhil olan her alanda kullanılmaktadır.

Kara para ve kara paradan kaynaklanan suçların tamamen çözülebilmesi için buna sebep olan yasadışı örgütlere ulaşım sorunu yerinde çözmek gerekmektedir. Zira kayıt dışı paralar büyük vergi kayıplarına sebebiyet verdiği için ülke ekonomisini olumsuz etkilemektedir.

2.2.2. Yarı Kayıtlı Ekonomi

Şahıs veya şirketlerin yasalara uygun olarak yaptıkları faaliyetler sonucunda elde ettikleri gelirlerini kayıtlara işlememesi sonucu oluşan ekonomidir.

Bu ekonomide mükellefler, defterlerini tutan, az miktarda da olsa vergilerini ödeyen ve gerekli kurumlarca bilinen kişilerdir (Aydemir, 1994). Mükellefler yasal olarak gelirleri kayıt dışında kalan ve gelirlerini yasalara aykırı olarak kayıt dışına çıkaranlar

olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. İlk grup gelir seviyesi düşük olan, çalıştıkları şahıs ve şirketlerden evrak almayan böylece kendileri vergi kaybına sebep oldukları

gibi asıl vergi veren iş yaptıkları kesimlerinde vergi ödemelerine engel olan, kayıt dışı ekonominin alanını genişleten mükelleflerdir (Şengül, 1996). Bazı mükellefler eksik, hatalı, bilinçli veya bilinçsiz şekilde vergi kaçakçılığına sebep olabilmektedir. Genellikle bu ikinci grubu oluşturanlar vergi ödemek istemedikleri için iktisadi faaliyetlerini gizli tutmayı tercih ederek denetimleri güçleştirilip kayıt dışılığın sınırlarının genişlemesine yardımcı olmaktadır.

Bazı meslek grupları var ki eksik veya hiç vergi ödememekle bilinmektedir. Onlardan bazılarını sıralayacak olursak (Aydemir, 1994):

- ⇒ Tarımsal ürünleri alıp-satanlar,
- ⇒ Emlak komisyoncuları,
- ⇒ Kuyumcular, döviz büroları,
- ⇒ Kereste ve mobilya işleri ile uğraşanlar,
- ⇒ Kum ocakları ve kaçak akaryakıt hizmetleri,
- ⇒ Hediyelik eşya dükkânları,
- ⇒ Galericiiler,
- ⇒ Minibüs-dolmuş esnafı,
- ⇒ Serbest meslek erbabı.

Elbette bu işkollarının hepsi için vergi kaçırıyor diyemeyiz ama belge sakladıkları ve gerçeği yansıtan verileri bildirmedikleri için devletin kayıt dışılığa engel olmasını zorlaştırmaktadırlar.

2.2.3. Kayıtlara Girmeyen Ekonomi

Aktif faaliyetlerini yasallık çerçevesinde yürüten ancak vergi dairelerinde kaydı olmayan, beyanname vermeyen, gelir düzeyi düşük kişilerin bulunduğu ekonomi modelidir. Arz – talep şartlarına bağlı olarak küçük yerleşim yerlerinde görülebileceği gibi büyük yerleşim yerlerinde de rastlanılmaktadır (Sarılı, 2002, s. 35).

- ⇒ Otopark işletmecileri,
- ⇒ Evde özel ders verilmesi,
- ⇒ Bilet satanlar,
- ⇒ Hayvan alım-satımı ile uğraşanlar,
- ⇒ Yük taşıyıcıları,
- ⇒ Seyyar satıcılar,
- ⇒ Bebek bakıcılığı yapanlar,
- ⇒ Gündelik temizliğe gidenler,
- ⇒ Çırak ve kalfalar,
- ⇒ Oto yıkamacılar,
- ⇒ Arzuhalciler.

Bu meslekler gruplarına baktığımızda gelirlerinin küçük olduğu düşünülmektedir ancak oluşan vergi kaybının büyüklüğünü ele alırsak devlete verilen zararın şiddeti ekonomiyi olumsuz yönde etkileyecektir.

2.3. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri

Kayıt dışı ekonomiyi kayıtlı ekonomiden ayıran bazı özellikler vardır.

2.3.1. Yasalara Aykırılık

Yeraltı ekonomisi, yasa dışı ve kayıt dışı olan her türlü ekonomik faaliyeti kapsamaktadır. Bir faaliyetin yasalılığı her ülkede yürürlükte olan yasalarla belirlenmektedir. Bu nedenle bazı ülkelerde yasadışı olan faaliyetler bazılarında yasal olabilmektedir. Bu bakımdan alkol ve kumarhane faaliyetleri gibi bazı faaliyetlerin hukuka aykırılığı zamana ve ülkeye göre değişiklik göstermektedir (Yetim, 1999).

Yasal faaliyetler mevcuttur ancak vergi ve diğer yükümlülüklerden kaçınmak amacıyla bu yasal faaliyetlerin bir kısmı veya tamamı, faaliyetleri yürüten kişinin iradesiyle kayıt dışı bırakılmaktadır. Bazı faaliyetler yasal olarak kayıtlı değildir ve dolayısıyla vergiden muaftır. Bu nedenle kanunların kapsamadığı veya izin vermediği her türlü faaliyet kayıt dışı ekonominin alanına dâhildir. Yasadışı eylemler, suç teşkil

eden ve cezalandırılabilir eylemleri içerdği için de suç ekonomisinin oluşması kaçınılmaz olacaktır. Suç ekonomisinde her türlü mal ve hizmetin üretiminden kaynaklanan gelir kayıt dışıdır (DPT , 2011, s. 11).

2.3.2. İstatistiksel Olarak Ölçülemez Olması

İstatistiksel olarak kayıt dışı ekonominin ölçülememesinin temelini gelir elde eden mükelleflerin vergi bildiriminde bulunmaması oluşturmaktadır. Herhangi bir işte çalışan kişinin gerekli mercilere bilgi aktarımı yapmaması ile sebep olduğu vergi kayıpları ekonomide ölçülebilirliği zorlaştırmaktadır. Devlete bildirilmeyen veriler ise resmi kayıtlara geçirilemediği için ekonomilerin hacmi gerçekliği yansıtmamaktadır.

2.3.3. Ahlaki Değerlere Aykırılık

Bazı ekonomik faaliyetler yasalara uygun olabilir ancak ahlaki normlara uygun olmamaktadır. Örneğin kişinin bedenini satması, organlarını satması, yanlış bilgilerle kişileri aldatması, uyuşturucu ticareti yapması gibi ahlaktan uzak eylemler kayıt dışılığın özelliklerinden biridir. Devletler bunların önüne geçmek için kişileri bilinçlendirecek her türlü sosyal desteği sağlamaya yönelik projeler geliştirmektedir.

2.3.4. Vergi Dışı Bırakılması

Verginin dışsallığı durumu mükellefin vergilerinin belirlenen bölümlerinin ödememesi veya devletin sunduğu istisna ve muafiyet imkânlarından yararlanamamasından kaynaklanan bir özelliktir.

- ⇒ Vergi oranları arasındaki eşitsizlik ve dengesizlik sonucu vergiden kaçınma isteği,
- ⇒ Kurum ve kuruluşlar arasındaki haberleşmelerde yaşanan sıkıntılar,
- ⇒ Vergilendirilmesi gereken kurum ve kuruluşların ihmal edilmesi,
- ⇒ Yapılan yüksek kamu harcamalarından ötürü mükellefte oluşan güven problemi,
- ⇒ Vergilendirmeye tabii mükelleflerden adaletsiz vergi alınması gibi nedenler sonucunda vergiden kaçınma gerçekleşmektedir (Selami, 1997, s. 89).

2.3.5. Gelir veya Fayda Elde Etme

Maddi karşılığı olmayan ancak fayda sağlayan örneğin bakıcılık, temizlik gibi faaliyetler kayıt dışı ekonominin konusu dışındadır. Yalnız bu faaliyetler karşılığında kişiye yapılan ücret ödemelerinin gerekli mercilere bildirilmemesi sonucu yaşanan vergi kayıpları kayıt dışı ekonomiye dâhildir (VDD, 2007, s. 51).

2.4. Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri

Kayıt dışı ekonomi gelişmişlik düzeyine göre azdan çoğa doğru bütün ülkeleri kapsayan ve her ekonomide farklılık gösteren bir sorundur. Gelişmiş ekonomilerde kayıt dışılığın belirleyicisi vergi ve istihdam iken; gelişmekte olan ekonomilerde bu faktörlere demografik sorunlar da eklenebilmektedir. Ekonomilerin geneline baktığımızda kayıt dışılığın nedeni, girişimcilerin maliyetleri düşürmek için başvurduğu yöntemlerdir (Arslanoğlu, 2008, s. 200-201). Kayıt dışı ekonominin nedenlerini ekonomik, mali, hukuki, idari, sosyal, psikolojik ve siyasi olarak gruplandırmaktadır.

2.4.1. Ekonomik Nedenler

Bir ülkenin ekonomi sistemi kayıt dışılıktaki önemli bir faktördür. Güçlü ve istikrarlı ekonomilere sahip, enflasyonun kontrol altında olduğu, faaliyetlerin belgelendiği ve kayıtlara geçtiği, üretkenliğin yüksek olduğu ülkelerde kayıt dışı ekonominin boyutu da sınırlıdır. Yüksek enflasyon, yaşanan krizler, nakit paranın hâkim olduğu piyasalar, kurumların yetersizliği, gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluğun egemen olduğu ekonomilerde kayıt dışılık düzeyi oldukça yüksektir (Aktürk, 2005, s. 285). Bu durum özellikle tarım ve hizmet sektörlerinin yüksek oranda olduğu ekonomiler için geçerlidir çünkü bu sektörlerin izlenmesi ve kontrolü zordur. Ekonomik nedenler de kendi içinde başlıklara ayırmaktadır.

2.4.1.1. Enflasyon

Kayıt dışılığa karşı ekonomilerin temel sorunlardan biri enflasyondur. Çünkü enflasyona maruz kalan işletmeler hayali kâr ile karşı karşıya kalmaktadır. Satın alma

gücünün ölçülememesi enflasyon dönemlerinde hesaplanamayan harcamaların gerçekte sağladığından daha fazla kâr sağladığı bir durumu ifade etmektedir. Artan oranlı vergi oranlarının uygulandığı ekonomilerde, vergi mükellefleri nominal gelirleri arttığı andan itibaren vergilendirilmekte ve bu da onları daha yüksek vergi oranlarına yönlendirmektedir. Üst gelir grubuna geçerek gelirlerinin üzerinde vergi ödemek zorunda kalan mükellefler, istemeyerek de olsa düşük gelir grubuna geçmiş olacaklardır. Karşılaştıkları durumdan memnun olmayan mükellefler ya gelirlerinin bir kısmını kaybedecek ya da tutarın tamamını bildirmeyerek vergiden kaçınacaklardır. Devlet ise yaşanan vergi kayıplarını telafi edebilmek adına para basma yoluna başvuracak böylece yüksek enflasyonlar oluşacaktır (Kıldış, 2000, s. 11).

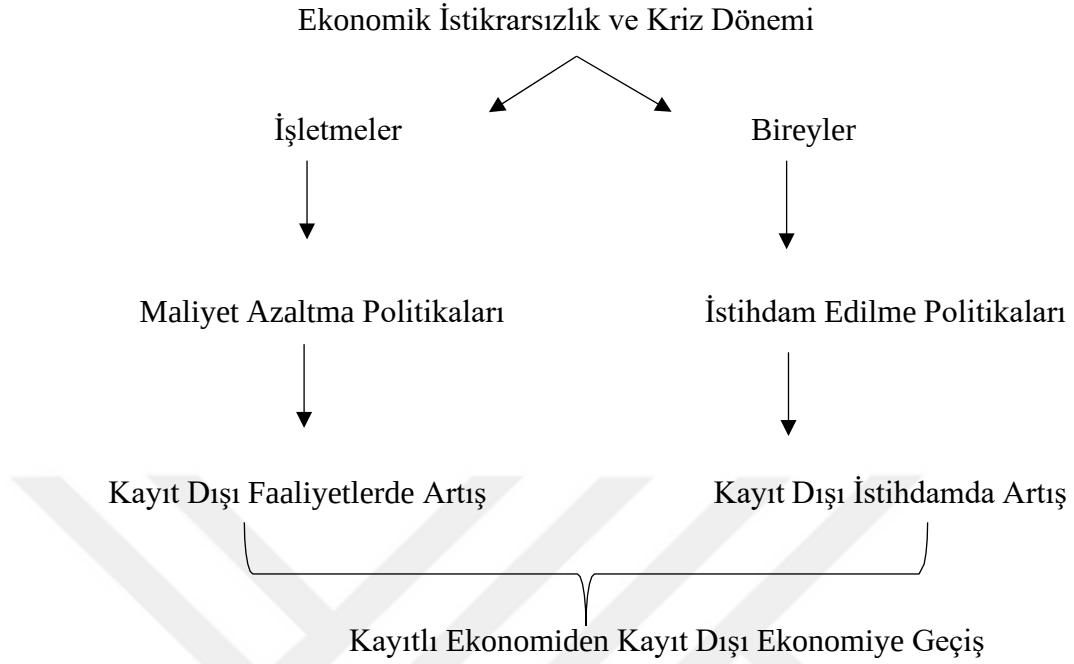
Enflasyon, sermayesi yetersiz kişi, kurum ve kuruluşların yüksek faiz ile borçlanmasına neden olmaktadır. Yüksek faizle borçlanan kişiler kayıt dışı yollardan kaynak elde etmeye çalışmaktadır. Enflasyonun artması faiz oranlarının yükselmesine sebeptir (Özcan, 2003, s. 46-48). Böylece alım gücü düşen bireyler illegal yollara yönelmektedirler.

Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler enflasyon muhasebesini kullanmadığı ve kamu para basma politikasını devam ettirdiğı sürece kayıt dışılık ve enflasyon arasındaki doğru orantı sonucu kayıt dışı ekonomi ağı giderek büyümektedir.

2.4.1.2. Ekonomik İstikrarsızlıklar ve Krizler

Durgunluk ve kriz dönemleri ekonomilerin kayıt dışılığa doğru kaymasındaki temelleri oluşturmaktadır. İstihdam edilmeyi bekleyen bireyler kayıtlı ekonomilerde olmayan fırsatları kayıt dışı ekonomilerde bulma çabasına girmektedir. Girişimciler ise krizden daha az etkilenmek için uyguladıkları ekonomi politikalarını kayıt dışılığa doğru çevireceklerdir.

Şekil 2.1: Ekonomik istikrarsızlığın ve krizlerin kayıt dışı ekonomiye etkileri

2.4.1.3. Gelir Dağılımında Adaletsizlik

Kayıt dışı ekonomi oranı yüksek olan ülkelerde, milli gelir seviyesinin düşük olması veya yüksek olsa bile bu gelirin adaletsiz olarak dağıtılması kayıt dışı ekonomiyi tetikleyen başlıca sebeplerdendir (Ay, 2006, s. 57). Sonuç olarak gelir yetersizliği bireyleri illegal faaliyetlere teşvik etmektedir. Gelir dağılımında yaşanan bozukluklar bireyin hayat standartlarını büyük oranda etkileyeceği için vergiden kaçınmalar giderek artacaktır. Mal ve hizmet faaliyetlerinin olduğu her kolda aksaklıklar yaşanmaktadır. Bu sisteme maruz kalan ülkeler kayıt dışılığını en aza indirmek için bireylere gereken yardım ve desteği sağlamalı politikalarını geliştirmelidir.

2.4.1.4. İşsizlik ve İstihdam

İşsizlikte yaşanan artışın kayıt dışılığını yükseltmesi veya azaltması olası bir durumdur. Bireylerin kayıt dışı ekonomiye erişimi kolay olduğu için de ilgi oldukça fazladır. Özellikle kayıtlı ekonomilerin yeterli istihdamı sağlayamaması ve kayıtlı ekonomide iş bulmanın maliyetinin yüksek olması, insanları kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunmaya teşvik etmektedir. Bu nedenle kayıt dışı ekonomi, artan

işgücünün önemli bir bölümünü kapsamakta, üretim düzeyinde artış meydana getirmektedir. Ancak işsizlik oranlarının yüksek olması hem kayıtlı ekonomide hem de yeraltı ekonomisinde işverenlere zor anlar yaşatacağı için iş yükünde azalmalar meydana gelecektir. Böylece işsizlik oranının yüksek olması kayıt dışı faaliyetleri de aşağı yönde etkilemektedir (Çetintaş ve Vergil, 2003, s. 15-30).

2.4.2. Mali Nedenler

Kayıt dışı istihdamın mali etkisi, devletlerin daha az vergi geliri elde etmesi ve bunun sonucunda da sorumlu olduğu hizmetleri gerçekleştirememesine sebep olmaktadır. Öte yandan devlet, azalan vergi gelirini artırmaya çalışırken vergi oranlarını da artıracak böylece daha yüksek vergi oranları kayıt dışılığı yükseltecektir. Ekonomide yaşanan kayıplar mali sorunları beraberinde getirecek, uygulanan maliye ve para politikaları önemini yitirecektir. Bütçede meydana gelen açıklar devleti borçlanmaya yönlendirecek, açıkların kapatılması ise enflasyonist baskıları yükseltecektir. Sonuç olarak kayıt dışı ekonomi enflasyonu, enflasyon ise gelir dağılımı sistemini bozmaktadır (Güryay ve Şafaklı, 2004, s. 37).

2.4.2.1. Vergiye Karşı Direnç

Vergilere direnç yeraltı ekonomisinin ortaya çıkmasına ve genişlemesine neden olan bir faktördür. Ekonomi ve maliye politikalarının uygulamasında yaşanan aksaklıklar ve hatalar sebebiyle vergi gelirlerinin usullerine göre kullanılmadığı düşüncesi oluşmaktadır. Düzenli olarak vergi ödeyen mükellefler, sık sık yapılan vergi afları karşısında haksız bir şekilde zarar görmektedir. Bu sebeple insanlar arasında vergi ödemeye karşı bir direnç duygusu mevcut olup, vergiden kaçınma ya da vergi kaçakçılığı nedeniyle kayıt dışılık eğilimi söz konusudur (Us, 2004, s. 13).

Vergi kanunları ve toplumun kamu vicdanı vergi kaçakçılığını basit ve bir suç olarak görüyorsa, ekonomik faaliyetlerle uğraşan kişilerin gelirlerini beyan etmemelerinde bir sakınca görmemektedirler. Hiç kimse gönüllü olarak vergi ödemez; vergiler gereklidir (Karaman, 1999, s. 430).

Vergilendirme sisteminde artan oran ve sektör bazlı zorunlu vergi toplama olarak iki özellik vardır. Daha yüksek vergi oranları insanların kayıt dışı faaliyetlere daha fazla ilgi duymasını sağlayacaktır. Bunu önlemek için vergi sistemini hazırlarken kayıtlı ekonomi ile kayıt dışı ekonomi arasındaki olası ilişkinin özenle analiz edilmesi gerekmektedir (Trandel ve Snow, 1999, s. 217-222).

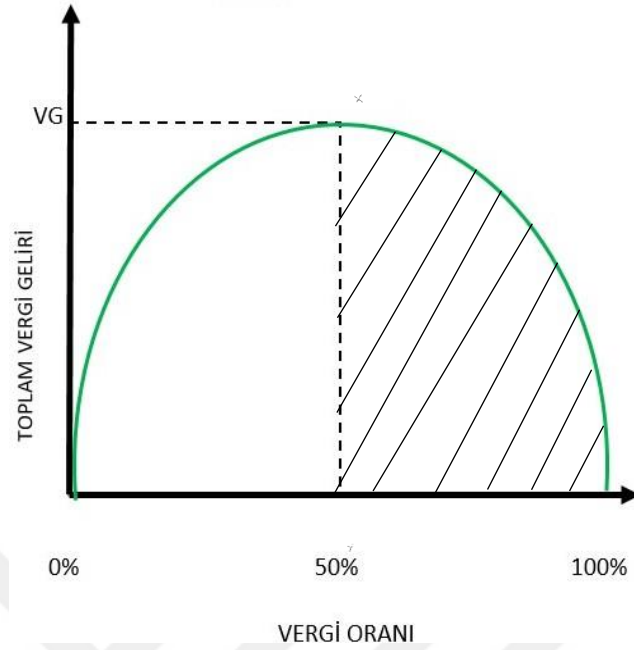
Vergi direncindeki dikkat edilen faktörlerden biri halkın kamu harcamalarına karşı yorumudur. Toplanan vergilerin nereye ve ne miktarda kullanıldığı mükelleflerce takip edilen bir konudur. Çünkü vergiye direnç, toplumun toplanan vergilerin amacı dışında kullanılacağına inanması sonucu ortaya çıkmaktadır (DPT, 2001, s. 4).

2.4.2.2. Vergi Oranlarının Yüksekliği

Vergi gelirlerindeki düşüşün temel nedenlerinden biri vergi oranlarıdır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin işleyişi ile vergi sistemi arasında sıkı bir bağ vardır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ele alındığında gelişmiş ülkelerde vergi mekanizmasının düzenli ve adil olduğu sonucuna varılmaktadır.

Vergi geliri ile vergi oranı arasındaki ilişkiyi inceleyen arz yanlı iktisadın savunucusu Arthur Laffer, toplanan vergilerin bir noktaya kadar arttırılan vergi oranları ile artacağını maksimuma ulaştıktan sonra vergi oranlarındaki artışa rağmen vergi gelirlerinin azalacağını ifade eden "U" şeklindeki eğriyi geliştirmiştir.

Şekil 2.2: Laffer eğrisi

Kaynak: (Doğan , 2002, s. 259)

Laffer'ın eğri yorumuna bakıldığında, 0 noktasında üreticilerden ve tüketicilerden vergi talep etmez. Vergi oranı %100 ise bireyler üretim yapmaz ve gelir elde edilmez böylece vergi ödemek zorunda da kalmazlar. x noktasında ise vergiler maksimum noktadır ve bu noktada vergi geliri çok yüksektir. xy doğrusu boyunca Laffer etkisi oluşur. Taralı bölgede vergi beklentisi yüksek olduğu için vergi gelirinde düşüş meydana gelir (Şekil 2.2).

2.4.2.3. Vergi İstisna ve Muafiyetler

Muafiyet ve istisnalar, ülkemizde kayıt dışı ekonominin öne çıkan nedenlerinden biridir. Devletler yüksek vergi oranlarını azaltmak adına vergi indirimlerinden yararlanarak vergi eşitsizliğine sebep olmaktadır. Muafiyet ve istisnalardan faydalanamayan bireyler de vergilerini az ödemek istedikleri için vergi kaçırmaı seçmektedirler. Böylelikle istisna ve muafiyet prosedürleri rekabetçi bir eşitsizlik ortamı da yaratmaktadır (Kıldış, 2007, s. 123-130).

- ⇒ Esnaf Muaflığı,
- ⇒ Diplomat Muaflığı,
- ⇒ Serbest Meslek Kazançları İstisnası,

- ⇒ Gayrimenkul Sermaye İradı İstisnası,
- ⇒ Diğer Kazanç ve İratlarda İstisna,
- ⇒ Serbest Bölgeler Kanunundan Doğan İstisna,
- ⇒ Kurumlar Vergisi Kanunu Kapsamındaki İstisna ve Muafiyetler,
- ⇒ Katma Değer Vergisi Kapsamındaki Bazı İstisna ve Muafiyetler (Güven, 2001, s. 18).

Verilen maddelere göre ortaya çıkan vergi kayıplarını önlemenin çözüm yolu istisna ve muafiyetlerin azaltılarak vergi kanunları çizgisinde hareket edilmesidir.

2.4.2.4. Vergi Denetimlerinin Yetersizliği

Vergi sisteminde vergilerin çoğu, mükelleflerin gönüllü vergi yükümlülüğünü sağlamak amacıyla beyanlarına göre düzenlenmektedir. Vergi beyannameleri mükellefe duyulan güven ile sağlanmaktadır. Güven ilkesi hükmünce mükellefler, borçlu oldukları vergileri doğru beyan ederek ödemektedir. Fakat vergi bilinci ve eğitim seviyesinin düşük olduğu ülkelerde vergi mükellefleri, eksik bildirimde bulunarak kayıt dışı ekonomiye doğru esneme göstermektedirler. Denetimlerin yetersiz yapılması mükellefi vergi kaçırmaya yönlendirmektedir. Kayıt dışılığın fazla olduğu ülke ekonomilerine bakıldığında vergi yükümlülüklerinin yerine getirilmediğini, eğitim ve denetimlerin düşük oranlarda olduğu görülmektedir.

Tablo 2.2’de Türkiye’de 2018-2022 yılları arasında vergi denetim oranlarına dair bilgiler verilmiştir.

Tablo 2.2: Türkiye’de vergi mükelleflerinin denetlenme oranları

Yıllar	İnceleme Sayısı (x)	Mükellef Sayısı (y)	Oran (x/y)
2018	135.103	2.727.208	4,95
2019	128.420	2.813.452	4,56
2020	145.202	3.004.329	4,83
2021	211.227	3.221.894	6,55
2022	237.822	3.433.964	6,92
2018-2022 Yılları Arası Denetim Ortalaması			5.56

Kaynak: (GİB , 2022 , s. 43)

2018-2022 yılları arasında yapılan denetimlerin verilerine baktığımızda her yıl hem mükellef sayısında hem de inceleme sayısında artışlar görülmektedir. Bununla birlikte oranlandığında artışlar meydana gelmektedir. Ancak mükellef sayısına göre yapılan incelemelerin yetersizliği göze çarpmaktadır. Ortalama orana bakıldığında ise yapılan denetimlerin yetersiz olduğu böylece mükelleflerin vergi kaçırma eğilimi olabileceği sonucuna da varılmaktadır (Tablo 2.2).

2.4.2.5. Muhasebe ve Müşavirlik Hizmetlerinin Yetersizliği

Vergi mükellefleri ile vergi otoriteleri arasında görevli olan muhasebeciler ve mali müşavirler, gelirlerin tam ve doğru beyan edilmemesi ve vergi kaçakçılığı gibi vergi mükelleflerinin kayıt dışı faaliyetler yoluyla kazanç elde ettiği durumlara sebep olmaktadır. Vergi mükellefi kayıtlarının ve beyanlarının hukuka uygun olmasını ve gelecekte olumsuz bir eyleme maruz kalmamasını sağlamak muhasebecilerin ve mali müşavirlerin sorumluluğundadır. Muhasebeciler ve mali müşavirler vergi kayıplarını engelleme konusunda gereken özeni ve titizliği göstermelidir. Böylece vergi kaçakçılığının önüne geçilirken özellikle sahte fatura düzenlenirken ürün fiyatlarının yüksek görünmesi maliyet ve giderleri artırmaktadır. Muhasebe ve mali müşavirlik hizmeti veren herkesin bu konuya son derece duyarlı olması; gerekli özeni göstermeyenlere ağır yaptırımlar uygulanması gerekmektedir (Kıldış, 2000, s. 5).

2.4.3. Sosyal ve Kültürel Nedenler

Kayıt dışı ekonominin nedenlerinden biri de sosyal ve kültürel nedenlerdir. Bir ülkenin sosyal ve kültürel yapısı bireylerin refah seviyesinin yüksek olması ile ilgilidir. Yaşam standartlarının yüksek olmasını isteyen bireyler kazançlarını arttırma yolunda faaliyetlerde bulunmaktadır. Böylece kayıt dışı ekonomi yolunu seçmektedirler (Yanici ve İrem, 2019, s. 228).

2.4.3.1. Nüfus Artışı ve Göç

Nüfus ve göç konusu kayıt dışı ekonominin gelişmesine ve genişlemesine sebep olan nedenlerdendir. Nüfus artışı ve göç nedeniyle kentsel alanlarda artan vasıfsız işçi

sayısı, işçilerin sosyal güvenceleri olmadan düşük ücretle çalışmaya istekli olduğu anlamına gelmektedir. Genç nüfus oranında yaşanan artış ile eğitim, sağlık vb. alanlarda ihtiyaçlar artacağı için devlet ekonomide kaynak artışına da gitmek zorunda kalacaktır (DPT, 2001, s. 32).

Kayıt dışı ekonominin bir sektörü olan suç ekonomisindeki artış hem toplumsal huzursuzluğu hem de ekonomik sıkıntıların doğmasına yol açar. Kırsal bölgelerden gelen işsiz, eğitimsiz ve düşük gelirli bireyler, suç faaliyetlerinin yanı sıra, temel ihtiyaçlarını karşılamak için gelir elde etmek amacıyla kayıt dışı işgücüne başvurmaktadır. Faaliyetlerinin amacı suç olmasa bile kayıt dışılığı tercih etmektedirler. Gelir ihtiyacı aynı zamanda bu bireylerin davranışlarını ve kayıt dışı sektöre geçişlerini de etkilemektedir.

Gelir ihtiyacı arttıkça bireyler, suç teşkil eden ve kayıt dışı faaliyetlerden dolayı karşılaştıkları cezaları görmezden gelerek en kolay yoldan gelir elde etme arayışına girmektedirler. Bu şekilde kayıt dışı ekonominin alanı genişlemektedir (Şölen, 2017, s. 49).

2.4.3.2. Eğitim Düzeyi

Dünyada eğitimin ekonomideki yeri giderek daha önemli hale gelmiştir. Teknoloji hızla ilerledikçe yeni buluşlar ortaya çıkmaktadır. Teknolojik rekabet nedeniyle gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ayrım kesin olarak netleşmektedir. Sömürgecilik yapan ülkeler, az gelişmiş ülkelerin sattığı hammaddeleri ürün haline getirerek geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkelere satarak zenginliklerini artırmaktadırlar. Makine gücü artmakta, insan gücüne duyulan ihtiyaç azalmaktadır. Çağımızda artık yeni fikirlere açık, ufku geniş eğitimli bireylere ihtiyaç duyulmaktadır. Gelişmiş ülkeler bu yüzden eğitime çok fazla harcama yapmaktadır. Eğitimli ve bilgili bireyler analitik düşünme, doğru karar verme, araştırma yapma becerisine sahiptirler. Tam tersi bireyler ise gerekli donanımdan uzak oldukları için maddi açıdan sıkıntı yaşamaktadırlar. İşte bu sıkıntılar kişiyi bir daha iş bulamama korkusuyla işverenlerin sunduğu riskli imkânlara itmektedir. Fazla mesailerin ödenmemesi, sigortasız işçi çalıştırılması, hak edilen ücretin altında ücret verilmesi

gibi risklerle birey karşı karşıya kalmaktadır. Yapılan tüm bu haksızlıklar kişiyi kayıt dışı ekonomiye yönlendirmektedir. Böylece eğitim sistemi kayıt dışı ekonomiyi de doğrudan etkilemektedir (Halilhoca, 2019, s. 42).

2.4.3.3. Gelir Seviyesi

Yüksek gelir düzeyine sahip kişilerin en iyi koşullara sahip bir iş bulmak için daha fazla zamanı vardır. Öte yandan, geçim sıkıntısı çeken ya da borcunu zamanında ödemesi gereken birey, mümkün olan en kısa sürede iş bulmak zorundadır. Bu bireyler kısa vadede kayıtlı ekonomide kendilerine göre iş bulamazlarsa kolaylıkla kayıt dışı istihdamdaki işlere yoğunluk sağlayacaklardır. Kayıt dışılığı seçmenin bir diğer sebebi ise gelir yetersizliğinden dolayı kayıt dışı iş kollarına olan yönelimdir. Böylece kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide iş ararken gelir düzeyi çok önemlidir (Halilhoca, 2019, s. 42).

2.4.3.4. Psikolojik Nedenler

Vergi düzenlemelerinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için mükelleflerin vergiye yönelik davranışlarının geçmişinin biliniyor olması büyük önem taşımaktadır. Vergilendirmenin etkili olabilmesi için mükelleflerin vergi karşısındaki psikolojik tepkilerinin nasıl olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Psikolojik tepkilerinin araştırılması yapacakları eylemler açısından son derece önemlidir. Adaletli bir vergi sisteminin oluşturulması için vergi mükelleflerinin tutumlarının vergi davranışları üzerindeki etkisinin netleştirilmesi kritik bir konudur (Can, Dileyici ve Saraç, 2006, s. 159-161).

Vergisini düzenli ödeyen her birey diğer bireylerden de aynı özen ve titiz davranışı sergilemesini beklemektedir. Lakin vergiden kaçınan birey, kayıt dışılığa teşvik konusunda ahlaklı davranan insanları da etkileyebilmektedir. Vergi oranları karşısında vergi yükü artan birey tasarruf konusunda eskisi gibi davranamayacak ve vergisini ödemek istemeyecektir. Yetersiz vergi denetimlerinden ötürü de vergi kaçırmanın yolları aranacak ve vergi bildirimi dahi yapmayan mükelleflerin yöneldiği kayıt dışı ekonomi yoluna başvurulacaktır.

2.4.3.5. Siyasi Nedenler

Kayıt dışı ekonominin diğerk bir nedeni ise siyasi faktörlerdir. Gelişmiş ülke ekonomilerinde devlet ve mükellefler karşılıklı olarak birbirlerini denetleme yetkisine sahiptirler. Oysaki gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde bu sistem işlememektedir. Bireyler kanunlara bağlı olmadığı gibi kontrol mekanizması da uygulanmamaktadır. Devletin milleti karşısında faaliyetlerinin gerilemesi, saygı ve hoşgörünün azalması ile bireyler kayıt dışı ekonominin gelişmesinde etkili olmaktadır (Toptaş, 1998, s. 50-51). Ayrıca vergi ceza ve faizlerinde yapılan indirimler ve vergi afları mükelleflerin sisteme olan güvensizliğini arttıracak böylelikle vergi kaçaklığında artış kaçınılmaz olacaktır. Özellikle seçim dönemlerinde verilen vaatler sonucunda isteklerin karşılanması için kanunların emrettiğinin dışına çıkılması da kayıt dışılığı arttıracaktır.

2.4.3.6. Hukuki Nedenler

Vergi sistemi ve vergi mercilerinde yaşanan eksiklikler hukuki sebeplerden kaynaklı olarak kayıt dışı ekonomiye yol açmaktadır. Ancak vergi kanunlarının düzenlemelerinin, tebliğlerin net ve anlaşılır olmayışı ve sürekli yapılan değişiklikler mükelleflerin düzenlemeleri takip etmesini zorlaştırmaktadır. İstisna ve muafiyetler, katkı payları, bağışlar, mükelleflerin zorunlu tutulduğu ödemeler, yetersiz denetimler, vergi dairelerinde işlerin yavaş yürütülmesi, yapılan yolsuzluklar, müşavirlik hizmetlerinin eksikliği, adaletsiz vergi oranları, cezaların caydırıcı özelliğinin olmaması mükelleflerin kayıt dışı ekonomiye doğru ilerlemesini sağlamaktadır. Yetersiz vergi yönetimi ve zayıf denetim ile vergilerin kötü kullanılması düşüncesi de kişileri kayıt dışılığa yönlendirmektedir (Kırkulak, 1999, s. 153-165).

2.5. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri

Yeraltı ekonomisi ölçülmesi zor, alanı geniş bir olgudur. Tanımlamalarından yola çıkarak kimi ekonomistlere göre olumsuz yönleri ağırlıkta olsa da kimilerine göre olumlu yönleri de bulunmaktadır. Olumlu ve olumsuz olmak üzere etkileri iki başlıkta incelenmektedir.

2.5.1. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri

İşsizlere iş ve gelir olanağı sağlamak, ülkelerin ekonomik kriz dönemlerinde mal ve hizmet üretimini artırarak bireylere faydalı olmak yani bir nevi sosyal yardımlarda bulunmak kayıt dışı ekonominin olumlu etkilerinin başında gelmektedir (İlgin, 1999, s. 35). Kayıt dışı ekonomi rekabet ortamını oluşturduğu için ülke yöneticileri tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır.

2.5.1.1. Ekonomik Rekabet Üzerindeki Olumlu Etkisi

Kayıt dışı ekonomi işletmeler için haksız rekabet ortamı hazırlamaktadır. Kayıtlara geçmeyen firmalar, yasal olarak denetlenen şirketlere göre fiyat ve satış konusunda daha avantajlılardır. Üstelik bu firmalar hem maliyetleri düşürebilir hem de ürünlerini mevcut piyasa fiyatından daha düşük fiyatlara satabilirler. Bu nedenle bu işletmelerin satış ve karlılık oranları diğerlerine göre daha yüksektir (Yılmaz G. , 2000, s. 5).

Rekabetin önemli faktörlerinden biri, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin üretim maliyetleridir. Gelişmiş ülkelerdeki teknoloji ağı mal ve hizmetlerin yüksek kalite ve çeşitlilik ile sunulmasına yardımcı olduğu için diğer ekonomilerle olan rekabet potansiyelini artırmaktadır. Ayrıca kayıt dışı istihdam edilen bireyler üretimin maliyetini de düşürdüğü için işletmelerle rekabet edebilme yeteneğini artırmaktadır. Emegın yoğun olduğu iş kollarında rekabet ön plandadır (Arıkan, 1994, s. 57).

2.5.1.2. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Olumlu Etkisi

Ekonomik tasarrufların yetersiz olması bireylerin finansal açıdan büyümesine, yatırım yapmasına engel olmaktadır. Yatırım yapmak isteyen ama gerekli finansmanı sağlayamayan bireyler krediye yönelmekte; kredi imkânı verilse dahi uygun şartlar oluşmadığı için ödemede zorluk yaşamaktadırlar. Gereken finansmana ulaşamayan bireyler daha az vergi ödeyerek arttırdığı varlığını yatırım yaparak değerlendirmek istemektedir.

Kayıt dışı ekonomiden elde edilen gelir kayıtlara geçmese bile kayıtlı ekonomide değerlendirileceği için yine vergiye tabi olmaktadır. Kayıt dışılık vergileri azaltabilmektedir ancak kişinin harcayabileceği gelirini arttıracak için GSMH (gayri safi milli hâsıla) da bir büyüme yaşanmaktadır (Bayraktutan ve Ustaoglu, 2023, s. 12).

2.5.1.3. İstihdam Üzerindeki Olumlu Etkisi

Kayıtlı ekonomi yüksek maliyetler ve sınırlı kaynaklar nedeniyle herkese iş yaratma kapasitesine sahip değildir. Kayıt dışı ekonomi işsizlere istihdam olanağı sağlar ve bu nedenle birçok insan için gelir kaynağıdır. Kayıtlı sektörlerde çalışanlar belli bir düzeyde eğitim almış ve aynı zamanda yetenekli bireylerdir. Kayıt dışı ekonomi, her düzeydeki insana istihdam fırsatları sağlayarak işsizliği azaltır ve işverenlerin daha düşük maliyetlerle işçi alması avantajını sağlar (Sarılı, 2002).

Vergisel işlemlerden, sigorta primlerinden kaçınarak maliyeti düşüren işverenler kayıt dışı ekonomide kayıtlı ekonomiye göre çok daha fazla istihdam sağlamaktadır. İşsizlik nedeniyle işçiler işverenleri ile anlaşarak kayıt dışı sektörde iş imkânı bulabilmektedir.

2.5.1.4. Kayıtlı Ekonomi Üzerindeki Olumlu Etkisi

Kayıt dışı ekonomide esas olan gelirin elde edilip edilmemesi durumudur. Bu gelir ile yapılacak harcamalar kayıtlı ekonomiyi canlandıracaktır. Kayıt dışı gelirin kayıtlı ekonomide kullanılması durumunda ise gelir muhasebeleştirilecektir (Aydemir, 1995, s. 98). Kayıt dışı işlemler yoluyla elde edilen gelir, banka kanalı ve borsa aracılığıyla kayıtlı ekonomiye giriş yapmaktadır. Kayıt dışı sektörlerde faaliyetlerde bulunan kişiler, faaliyetlerinden elde ettikleri geliri mal ve hizmet satın almak için kullanmakta böylece ödedikleri vergilerle kayıtlı ekonomiye fayda sağlamaktadırlar (Altuğ, 1999, s. 486).

2.5.1.5. Sosyal Yapı Üzerindeki Olumlu Etkisi

Kayıt dışı ekonominin toplumsal yapıya pozitif etkisi şöyle ifade edilmektedir: Birincisi, kayıt dışı ekonomi, düşük gelir sahibi hanelerin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak tanımaktadır. Gelir kaynağı olmayan insanlara geçimini sağlayacak bir gelir elde etme fırsatı sağlamaktadır. Yalnızca bu alanda ekonomik faaliyette bulunabilen aileler, temel ihtiyaçları karşılamaya yetecek gelir elde edebilmektedirler. Bu bağlamda kayıt dışı ekonominin ülkenin genel refahı üzerinde giderek artan önemli bir etkisi bulunmaktadır. İkincisi, kayıt dışı ekonomi nispeten iyi bir seçenektir. Kayıtlı ekonomide iş bulamayan bireyler ailelerine ve çevrelerine, hayır kurumlarına veya devlet yardımlarına güvenmeden, kayıt dışı sektörde kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kalmaktadırlar (Savaşan, 2005, s. 221-267).

Üçüncüsü ise hayat standartlarını iyileştirmek isteyen bireylere istedikleri hayatı sağlayacak bir gelir elde etme fırsatını sağlamaktır. İnsanların hak ettikleri geliri alamamaları ve ihtiyaçlarının karşılanmaması toplumsal sıkıntılara ve krizlere yol açmaktadır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi insan nüfusunun bir kısmının sosyal sorunlarını çözmektedir.

2.5.2. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri

Kayıt dışı ekonomi, vergi gelirlerinde düşüşe sebep olmaktadır. Vergilerin ödenmemesi veya kısmen ödenmesi devletin elde edeceği gelirden azalma meydana getirmektedir. Böylece borçlanmalar artmakta ve borçlanmaya bağlı olarak faizler yükselmektedir. Yüksek faiz oranları yatırımı azaltmakta, milli gelir ve istihdam üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Bütçe açıklarını kapatmak amacıyla borçlanmak, yüksek faiz haddi sebebiyle kamu kesimi borçlanma maliyetlerini artırmaktadır. Sonuç olarak bütçe açığı da artmaktadır (Us, 2004, s. 13). Kayıtlı ekonomiye göre maliyet kaynaklı sorunlar yaratarak rekabeti, uygulanan ekonomi politikalarını ve toplumsal yapıyı da olumsuz yönde etkilemektedir.

2.5.2.1. Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Kayıt dışı ekonominin tanımından yola çıkarak kayıt dışı ekonominin ekonomik göstergeler üzerinde olumsuz etkisi de vardır. Ekonominin en etkili göstergelerinin GSMH ve milli gelir olduğu bilinmektedir. Kayıt dışı ekonomi, ekonomik göstergeleri bozmakta ve yanlış veriler vermektedir. Ülke ekonomisinin gerçekten uzak verileri bireyleri yanıltmakta ve politika yapıcılar yanlış bilgi almaktadırlar (Özsoylu, 1996, s. 45). İstatiksel verilerin yanlış olması uygulanan veya uygulanacak olan ekonomi ve maliye politikaların başarısız olmasına sebep olmaktadır. Enflasyon, büyüme, işsizlik ve milli gelir gibi ekonomik göstergelerin gerçeği yansıtmaması kayıtlı ekonomiye olan güvensizliği de beraberinde getirmektedir (Korudil, 2018, s. 48).

2.5.2.2. Gelirler Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Kayıt dışı ekonomi devlete vergi ödememekte ve başka bir yardımda da bulunmamaktadır. Bu nedenle devlet vergilerden elde ettiği gelirini kaybetmektedir. Bütçe gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturan vergilerin yetersizliği, refah devleti anlayışının bozulmasına, özellikle kamu harcamalarının azaltılmasına, borçlanmaya ve ekonomik yapının bozulmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak vergi kaçırın mükellefler, vergisini düzenli ödeyen mükelleflere göre haksız gelir elde etmiş olacaktır (Mızırak, 1996-1997, s. 23).

Vergi gelirlerinin azalması nedeniyle bütçe açığı giderek artmaktadır. Bu durum doğrudan ve dolaylı vergilerde önemli bir artışa yol açmaktadır. Sonuç olarak artan vergiler kayıt dışı ekonominin olumsuz yönde büyümesine sebep olmaktadır (Çetintaş ve Vergil, 2003, s. 20).

2.5.2.3. Rekabet Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Kayıt dışı ekonominin yol açtığı bir diğer ekonomik sorun ise rekabet konusudur. Kayıt dışı ekonomide faaliyet gösteren işletmeler, diğer işletmelere göre daha az vergi ödedikleri veya hiç vergi ödemedikleri için rekabet avantajına sahiptir ve faaliyetlerini

geniş çapta yapmaktadırlar. Böylece ortaya çıkan eşitsizlik kayıt dışı ekonominin gelişmesine yol açmaktadır (Kıldış, 2000, s. 201).

Gıda ve tekstil gibi rekabetçi sektörlerde kayıt dışı faaliyetlerin varlığı ve engellenememesi sisteme olan güveni zedelemektedir. Sisteme olan güvensizlik, piyasa ekonomisinin temeli olan toplumsal ahlaki olumsuz etkilemektedir. Bu durum kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yönelik aşırı talep yaratmakta ve piyasa ekonomisinin temeli olan rekabetçi sistem üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır (Özsoylu, 1995, s. 51).

2.5.2.4. İşgücü Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Kayıt dışı ekonomide istihdam oranının gerçeği yansıtmaması resmi işsizlik oranında da yanlışlıklar olduğunu işaret etmektedir. Kayıt dışı ekonomide istihdam edilen bireyler resmîyette işsiz konumunda olduğu için çalışan sayısı arttıkça resmi işsizlik oranı da aynı düzeyde artmaktadır. Böylece devlet genişletici istihdam politikaları uygulayarak resmi işsizlik oranını azaltma yoluna gitmektedir (Tanzi, 1984, s. 69-77).

Kayıt dışı sektörde faaliyet gösteren işletmeler işçi hak edişlerini yerine getirmedikleri için birçok resmi kurum mali açıdan sıkıntı yaşamaktadırlar. Bunlardan en önemlisi işçinin ödenmeyen sigorta primleridir. Sosyal güvenlik kurumları prim gelirlerinden yararlanamadıkları için maddi zorluklarla karşılaşmaktadır. Dolayısıyla vergi geliri azalan devlet transfer harcamalarını kısıtlamak zorundadır. İhtiyaç sahiplerine yapılan bu sosyal yardımların kesilmesi toplumda huzursuzluğa ve adaletsizliğe yol açmaktadır (Yılmaz G. , 2000).

2.5.2.5. Sosyal Yapı Üzerindeki Olumsuz Etkisi

Kayıt dışı işlemler toplumsal yapıda ahlaki değerlerin zayıflamasına yol açmaktadır. Kayıtlı ekonomide faal olan bireyler kayıt dışılığın artması ile kayıt dışı çalışma yönünde teşvik edilmekte ve gelirlerini beyan etmekten kaçınmaktadırlar. Kayıt dışı ekonomide faaliyetler kanunların dışında sürdürüldüğü için adalet sistemi üstünlüğünü kaybetmekte ve hukuk boşluğu oluşmaktadır. Bireylerin kontrolsüz yaklaşımları

toplumsal yapıda bozulmalar meydana getirmektedir. Gerekli tedbirlerin alınmaması ile kayıt dışılığın yaygınlaşması sonucu kişilerin devlete olan güvensizliği de aynı orantıda artış göstermektedir. Devlete karşı oluşan güvensizlik kişilerin sorunlarını yasa dışı örgütler aracılığıyla çözmeye itmektedir. Kayıt dışı ekonomi devlete olan isyanı tetiklemektedir. Halkın ahlaki değerlerinin bozulması, insanları devlete karşı suça sevk etmektedir. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi ile mücadele her alan için önemlilik arz etmektedir (Sarılı, 2002, s. 42).

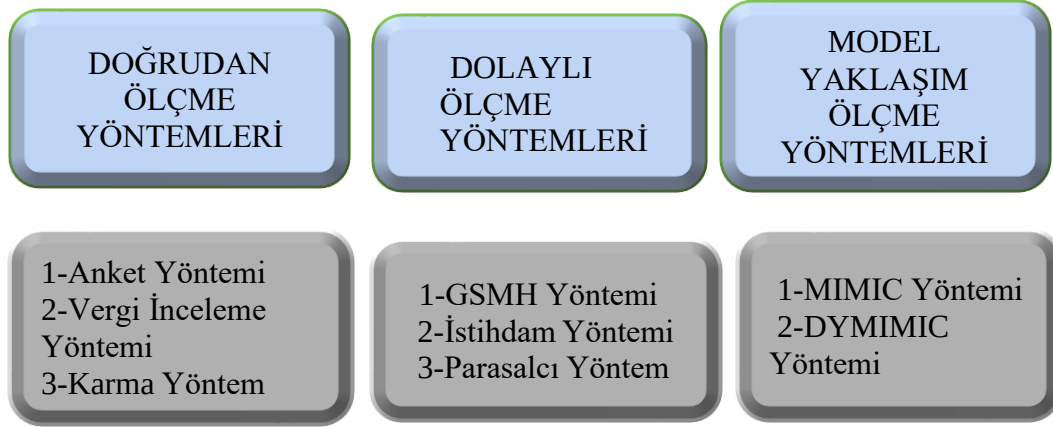
2.6. Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için birçok yöntem ortaya atılmıştır. Yapılan çalışmalar ülkeler arası farklılık göstereceği gibi her ülkenin kendine özgü ekonomisinde dahi değişkenlikler gösterebilmektedir.

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmek her ne kadar kolay olmasa da makro ve mikro ölçekli yöntemler geliştirilmiştir. Ülkenin kayıt dışı ekonomisini tahmin etmek için ülkenin makroekonomik verileri baz alınarak ve bu veriler kullanılarak makro yöntemler kullanılmaktadır. Bu makro bazlı ölçüm türünde ekonomik göstergelerin hesaplanmasında farklı yöntemler kullanılmaktadır. Tahminler, farklı hesaplama yöntemlerinin sonuçları karşılaştırılarak yapılmaktadır (Özsoylu, 1996, s. 25).

Mikro yöntemler ise anket uygulamalarını kullanarak kayıt dışı ekonominin boyutunu tahmin etmeye çalışmaktadır. Bu yöntemler, hane halkı anketleri, işyeri anketleri, zaman kullanımı anketleri, vergi anketleri ve diğer anketler dâhil olmak üzere kayıt dışı ekonomi hakkında ayrıntılı bilgi toplanmasını sağlamaktadır (Şimşek Tandırcıoğlu, 2002, s. 9). Kayıt dışı ekonomi doğrudan, dolaylı ve model yaklaşım ölçme yöntemi olmak üzere üç ana başlıkta incelenmektedir.

Şekil 2.3: Kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.6.1. Doğrudan Ölçme Yöntemi

Doğrudan ölçüm yöntemleri, mikro düzeyde bireysel davranışlara dayalı olarak kayıt dışı ekonomiyi tespit etmeyi amaçlayan, ağırlıklı olarak anket uygulamalarına dayalı yöntemlerdir. Kayıt dışı ekonomiyi ölçme yönteminde ise bireylere ve topluluklara kayıt dışı faaliyetlerinin varlığı sorularak toplanan verilerin ilgili kurumlara aktarılıp aktarılmadığı sonucuna varılmaktadır (Akbulak ve Tahtakılıç, 2003).

2.6.1.1. Anket Yöntemi

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlere ilişkin detaylı bilgi veren bu yöntem kayıt dışı ekonomide tercih edilen sektörlerin yoğunluğu ve çalışan bireyler hakkında bilgiler vermektedir. Bunun dışında tüketicilerin ve kayıt dışı ekonomi çalışanlarının yaş dağılımı, cinsiyeti, eğitim düzeyi, geliri ve medeni durumu gibi bilgilere de kolaylıkla ulaşılabilmektedir. Bu ve benzeri veriler kayıt dışı ekonominin değerlendirilmesi açısından kritik öneme sahip olmakla birlikte, anket katılımcılarının doğru bilgi vermesi de önem arz etmektedir (Nas, 2014, s. 51).

Anket yönteminin kolaylıkları olduğu kadar zorlukları da vardır. Bunlar;

⇒ Bilgiye ulaşmak hem zor hem de maliyetlidir.

- ⇒ Araştırma belirli dönemlerde sıklıkla tekrarlanmadığında veriler karşılaştırmaya izin vermez ve kesin bir sonuca varılamaz.
- ⇒ Kayıt dışı ekonomide istihdam edilen bireyler içinde bulundukları faaliyetler hakkında da konuşmaktan kaçınırlar.

Yukarıda belirtilen zorluklara rağmen, yöntem, kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmek için gerekli bilgileri elde etmek amacıyla birçok araştırmacı tarafından kullanılmaktadır (İSMMMO, 2006, s. 118).

2.6.1.2. Vergi İncelemesi Yöntemi

Vergi incelemesi esnasında esas olan milli gelir faktörünün sağlayacağı verilerdir. Bu verilere dayanarak kayıt dışılığın tahmini ölçümleri yapılmaktadır. Vergi mükellefleri tarafından sağlanan bilgiler soruşturmaya yardımcı olmaktadır (Kapusuz, 2008, s. 134). Kayıt dışı ekonominin ölçümü, vergi mükelleflerinin vergi denetimi sonucunda bildirmedikleri gelir miktarına dayanmaktadır. Yani kayıt dışı ekonominin yapılan vergi denetimleri ile ölçülmesi, vergi mükellefinin vergi denetimi sırasında gelirin bir kısmını bildirmemesi nedeniyle kayıt dışı ekonomide vergi matrahında olası farklılıkların olduğu varsayımına dayanan bir yaklaşımdır (Us, 2004, s. 17).

Vergi kaçakçılığı gelirlerinin toplam gelirlere oranı kayıt dışı ekonominin büyüklüğü göstermektedir. Belgesiz ürün ve hizmet alıp satmak, kanun dışı işçi çalıştırmak, vergiden muaf kira geliri elde etmek, eksik veya hatalı vergi kesintileri, yalan beyanla vergi muafiyeti elde etmek gibi faaliyetler kayıt dışı ekonomi kapsamına girmektedir (Temel, Şimşek ve Yazıcı, 1994, s. 4).

2.6.1.3. Karma Yöntem

ABD (Amerika Birleşik Devletleri)' de kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için IRS (Internal Revenue Service) yöntemi de denilen karma yöntem geliştirilmiştir (Artık, 2022, s. 21). ABD' de milli gelir, gelir vergisi beyannamelerine göre hesaplanmaktadır. Beyan edilmeyen gelirin kayıt dışı ekonomiye denk olduğu kabul edilmektedir. Bu yöntemde kayıt dışı ekonominin ölçme yöntemlerinden olan anket, vergi incelemesi ve

karşılaştırma yöntemi kullanılmaktadır. Çok fazla yöntemin zaman zaman kullanılması, yöntemin karma yöntem olarak adlandırılmasına yol açmıştır (Bulut, 2007, s. 77).

2.6.2. Dolaylı Ölçme Yöntemi

Dolaylı ölçme yöntemi, kayıt dışı faaliyetlerin kayıtlı ekonomi üzerinde bıraktığı izler doğrultusunda kayıt dışılığın boyutunu ölçmeyi amaçlayan çalışmalardır. Bu ölçümler dışında hazırlanan iktisadi veriler eşliğinde tahminlerin yapılmasından kaynaklı olarak bu yöntem dolaylı olarak adlandırılmıştır (İlgın, 2002, s. 147).

GSMH yöntemi, İstihdam yöntemi, Parasalcı yöntem ve Fiziksel girdi yöntemi olmak üzere dört başlık şeklinde dolaylı ölçme yöntemleri incelenmektedir (Schneider ve Enste, 2000, s. 92).

2.6.2.1. GSMH Yöntemi

GSMH yöntemi, üretim, harcama ve gelirden elde edilen verilerle kayıt dışı ekonomi ölçülmektedir. Bu yöntemler sonucunda bulunan veriler ne olursa olsun eşit çıkmak zorundadır. Ancak kayıt dışı ekonominin var olması nedeniyle çıkan sonuçlar eşit olmayacaktır. Çünkü gelir yöntemiyle yapılan hesaplamalar kayıt dışı ekonomi ölçümünü en düşük düzeyde çıkarırken, harcama yöntemi ile yapılan hesaplamalar çok yüksek düzeyde çıkaracaktır (Sarılı, 2002, s. 36).

Bireyler gelirlerinin bir kısmını veya tamamını saklayabilirlerken, harcamalarını gizleyemedikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Gelirlerden hesaplanan GSMH ile harcamalardan hesaplanan GSMH arasındaki farkın, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü hakkında bilgi vermektedir. Bu yöntemin en büyük dezavantajı, GSMH hesaplamasında kullanılan yöntem ne olursa olsun, bulunan verilerin tutarsızlığı rakamların manipüle edildiği izlenimini vermektedir (Tekece, 2010, s. 56).

2.6.2.2. İstihdam Yöntemi

İstihdam yöntemi, zaman içinde sivil işgücü arzı, nüfus ve istihdamdaki değişikliklere bakarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü tahmin etmeye çalışmaktadır. Sivil işgücü arzının toplam nüfusa oranının ve istihdamın toplam nüfusa oranının zaman içinde benzer şekilde gelişeceği varsayılmaktadır. Bu gelişmenin gerçekleşmemesi ve zaman içinde istihdamın toplam nüfusa oranının işgücü arzının toplam nüfusa oranının altına düşmesi durumunda kayıt dışı istihdamın varlığı hakkında konuşulmaktadır (Akbulak ve Tahtakılıç, 2003, s. 29).

Çoğunlukla İtalyan iktisatçıların kullandığı bu yöntemde, resmi işgücüne katılım oranı ile fiili katılım oranı arasındaki farkın parasal değere dönüştürülmesiyle kayıt dışı ekonomi elde edilmektedir. Parasal değerlere dönüştürüldüğünde kayıt dışı sektörde çalışan kişi sayısı, çalışma saatleri ve verimlilik kesin olarak bilinemediğinden, bu değişkenlere dayalı tahminler yöntemin olumsuz yönlerini vurgulamaktadır (Savaşan, 2004, s. 56-57).

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmede istihdam yaklaşımının temel avantajı basit hesaplamalar ile ölçülebilmesidir. Ancak ikinci işinde çalışanlar bu hesaplama katılamazlar. İstihdam yaklaşımı, resmi ve kayıt dışı ekonomik yapılarda faaliyet gösterenler arasında ayırım yapmamaktadır. Kişiler prensip olarak kayıtlı ve kayıtsız mali ve ticari iş alanlarında olabilirler. Bunlar dışındaki diğer bir dezavantaj ise sosyal nedenlerin varlığıdır. Dolayısıyla istihdam yöntemi ile ulaşılan sonuçların kesinliği ve doğruluğu konusunda net ifadelerde bulunmak mümkün değildir (Frey ve Schneider, 2000, s. 4).

2.6.2.3. Parasalcı Yöntem

Parasal yöntemler, kayıt dışı ekonominin boyutunu tahmin etmek için dolaşımdaki para ve fon hesapları gibi parasal miktarları kullanan yöntemlerdir. Para politikası yöntemlerinde; kayıt dışı işlemlerin genellikle nakit olarak gerçekleştiği düşünülür çünkü olası bir vergi incelemesinde saklanması, kontrolden kaçması daha kolaydır ve kayıt dışı ekonomideki hareketler parasal büyüklükleri etkilemektedir.

Etkilerini gözlemlemek kayıt dışı ekonominin boyutuna ilişkin ölçümler elde etmek mümkündür. Ölçümler yalnızca nakit işlemleri gerçekleştiren kayıt dışı ekonomiyi içermektedir. Nakit dışı ödemelerde geçerli değildir (İlgın, 2002, s. 53).

Parasalcı yöntemler üç grupta incelenmektedir. Bunlar; Emisyon Hacmi (Sabit Oran) Yöntemi, İşlem Hacmi Yöntemi, Ekonometrik Yöntemdir (Sarılı, 2002, s. 37).

2.6.2.3.1. Emisyon Hacmi (Sabit Oran) Yöntemi

Emisyon yaklaşımı ilk defa 1958 ‘de Cagan tarafından kullanılmış; 1977 ‘de ise Gutmann tarafından geliştirilmiştir. Gutmann bu yöntemi ilk kez ABD ‘de uygulamıştır. Daha sonrasında her ülke ekonomisinde kullanmaya başlamıştır (Savaşan, 2004, s. 56-57).

Bu yöntem ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün belirlenmesi amacıyla para piyasası hareketleri gözlemlenir ve kayıt dışı ekonomide ödemelerin genellikle nakit olarak yapılması; çek, senet, bono gibi ödeme araçlarının kullanılmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca, ekonominin kayıt dışı ekonomiden arındırıldığı dönemlerde emisyonların mevduata oranının sabit kalacağı tahmin edilirken, bu oranın zaman içinde yükselmesi, paraya olan talebin arttığına ve kayıt dışı ekonomi boyutunun büyüdüğüne işaret etmektedir (Sarılı, 2002, s. 37).

Bu yaklaşımın temel dezavantajı, kayıt dışı ekonomide faaliyet bedelinin nakit olarak ödenmesidir. Nakit akış hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomilerde aynı olduğu tahmin edilmektedir. Ancak kayıt dışı ekonomide çek, senet ve bono yoluyla ödemeler mevcuttur. Yani paranın dolaşım hızı kayıtlı ekonomiye kıyasla oldukça yüksek oranlardadır (Selman, 2007, s. 24-25).

2.6.2.3.2. İşlem Hacmi Yöntemi

Bu yöntem İktisatçı Edgar Fiege tarafından geliştirilmiştir. Fisher’ın “Miktar Teorisi” denklemi örnek alınarak ölçümler yapılmaya çalışılmıştır (Schneider ve Enste, 2002, s. 35).

Fisher denklemi $M * V = P * T$ 'dir.

⇒ M = Para Arzını,

⇒ V = Paranın Dolanım Hızını,

⇒ P = Fiyatlar Genel Düzeyini,

⇒ T = İşlem Hacmini ifade etmektedir.

Böylece;

⇒ MV : Finansal işlemlerin toplam değerini,

⇒ PT : GSYH'deki mal ve hizmetlerin piyasa değerini göstermektedir (İlgın, 1999, s. 59).

Fisher'in bu yaklaşımı ile işlem hacminin GSMH'ya oranı sonucunda oluşan etkiler ile kayıt dışı ekonominin boyutu hesaplanmaktadır (Biçer, 2006, s. 22).

$MV = PT$ eşitliğine göre, T işlem hacmi ile GSMH arasındaki ilişki uzun dönemde sabittir. Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, MV tarafından belirlenen GSMH ile ilgili dönemde istatistiklere yansıyan GSMH arasındaki farkla verilmektedir. Bu yaklaşım, paranın hızının hem kayıtlı hem de kayıt dışı ekonomilerde sabit olduğunu varsaymaktadır (Us, 2004, s. 21).

2.6.2.3.3. Ekonometrik Yöntem

Bazı belirleyicilere bağlı olarak nakit talebini ölçmek için ekonometrik teknikler mevcuttur ve elde edilen tahminler bazı varsayımlar eşliğinde kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmek için kullanılmaktadır. Kayıt dışı ekonomide nakit ödeme aracı olarak kabul edilmekte, kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide para dolaşım hızı aynı olmaktadır. Yüksek vergi oranlarını kayıt dışı ekonominin asıl nedeni olarak gören bu yöntemde, nakit ihtiyacı vergilendirilen ve vergilendirilmeyen durumlar için ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Hesaplanan rakamlar arasındaki fark nakit para düzeyini göstermektedir. Para dolaşım hızının döviz kurunun analize dâhil edilmesiyle kayıt dışı ekonominin boyutu tahmin edilmektedir (Akbulak ve Tahtakılıç, 2003, s. 33).

Bu yöntem ilk olarak 1979 yılında Tanzi tarafından önerilmiş, 1980 yılında yenilenmiş ve 1983 yılında ABD ekonomisine uygulanmıştır. Finansal tahmin için en iyi bilinen

ekonometrik yöntemdir ve küçük değişikliklerle diğer ülkelerdeki ekonometrik araştırmalara öncülük etmiştir. Bu yaklaşımda nakit talebi ekonometrik bir denklem aracılığıyla ölçülmeye çalışılmaktadır (Tanzi, 1983, s. 283-285).

İkinci adımda vergi oranı denklemde sıfır, bazen de minimum olarak kullanılmaktadır. Son aşamada ise, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü paranın hızı ve kayıt dışı ekonomideki nakit miktarı ile ölçülmektedir.

2.6.2.3.4. Fiziksel Girdi (Elektrik Tüketimi) Yöntemi

Kayıt dışı ekonomi, başta elektrik tüketimi olmak üzere fiziksel girdilerdeki farklılıklara bakılarak tahmin edilmektedir. Yöntem, tüm ekonomik faaliyetlerin elektrik tüketimiyle güçlü bir şekilde bağlantılı olduğunu varsaymaktadır. Milli gelir hesaplamalarına göre kullanılması gereken elektrik hesaplanarak aşırı elektrik tüketiminin kayıt dışı ekonomiden kaynaklandığı sonucuna varılmaktadır. Bu yöntemin avantajı güvenilir verilere ulaşmanın kolay olmasıdır. Ancak çok fazla elektrik tüketen kayıt dışı faaliyetler bulunmadığından, üretimin elektrik tüketimine oranı, ikame ürünler ve teknolojiye bağlı olarak zaman içinde değişebildiği gibi, ülkeden ülkeye de değişebilmektedir (Çetintaş ve Vergil, 2003, s. 23).

2.6.3. Model Yaklaşım Yöntemi

Diğer yaklaşımlar kayıt dışı ekonomiyi değerlendirirken farklı hesaplamalar yapmaktadır. Bu yaklaşımın farkı, kayıt dışı ekonomiyi ölçerken, yöntemin buna neden olan makro düzeydeki faktörlerin çoğunu aynı anda içermesi ve kullanmasıdır. GSMH, kalkınma, büyüme, enflasyon ve işsizlik gibi veriler dikkate alınmaktadır (Kankılıç, 2015).

Model Yaklaşımı iki yönteme ayrılmaktadır:

⇒ MIMIC (Multiple Indicators and Multiple Causes): Çoklu Neden Çoklu Gösterge Yöntemi

⇒ DYMIMIC / LISREL (Linear Inderdependent Structural Relationship): Dinamik Çoklu Gösterge – Çoklu Neden

MIMIC Yöntemi, Frey-Weck-Hanneman (1984) tarafından ilk kez kullanılan bu yöntemi diğerlerinden ayıran özellik, yalnızca para, emek ve üretim piyasalarında kayıt dışı ekonominin izlerini bırakmakla kalmayıp aynı anda fayda sağlamasıdır. Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, kayıt dışı ekonomiyi açıkladığı varsayılan vergi yükü, enflasyon ve işsizlik gibi değişkenler ile tahmin edilmektedir. Kayıt dışı ekonomiyi etkileyen faktörler arasında sayısal olarak ölçülebilen faktörler modele dâhil edildiği gibi, değeri sayısal olarak belirlenemeyen kayıt dışı ekonominin oluşumu için önemli olan bazı faktörlere de yer verilememektedir (Savaşan, 2004, s. 56-57).

DYMIMIC Yöntemini, ilk kez Loazya tarafından 1996’ da kullanılmış; Schneider ise geliştirmiştir. Birden fazla göstergiyi kullanarak kayıt dışı ekonomiyi ölçen bu yöntemde gözlemlenebilir değişkenler olduğu gibi gözlemlenemeyen değişkenlerde vardır (Çolak, 2012, s. 57).

DYMIMIC modelleri, bir dizi doğrusal yapısal denklemdeki bilinmeyen katsayıları ölçmeye çalışmaktadır. Bu model, ölçülmeyen değişkenleri, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin ölçüm hatasını, karşılıklı nedenselliği, eşzamanlılığı ve bağımlılığını içeren modelleri tahmin etmek için özel olarak tasarlanmıştır. Diğer tüm yaklaşımlardan farkı, kayıt dışı ekonominin birçok nedeninin ve onun çoklu göstergelerinin göreceli rollerinin eş zamanlı analizine olanak sağlamasıdır. MIMIC yöntemi genellikle olduğundan fazla tahmin yapan makro yöntemler ile olduğundan az tahmin eden mikro yöntemler arasındaki farkla karşılaştırıldığında daha makul sonuçlar üretmektedir. Fakat bu yöntem çok büyük miktarlarda veriye ihtiyaç duymaktadır. Gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinin uygulandığı ekonomilerde bu sistemin uygulanması oldukça zordur (Frey ve Schneider, 2000, s. 6).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Kayıt dışı ekonomiye dair çalışmalar 1940'lı yıllara dayansa da 1980'lerin başında tartışma konusu olmaya başlamıştır. Yapısı gereği kayıt dışı ekonomi ölçülmesi zor bir büyüklüktür ama tahmin etmenin farklı yolları bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonominin tahmini büyüklüğü, kullanılan metodolojiler ve zaman aralıkları değiştikçe veriler farklılık gösterebilmektedir.

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin tahminlerin kamuoyuyla tutarlı izlenimi vermesi için ölçümlerin benzer sonuçlar vermesi gerekmektedir. Aynı yılda yapılan tahminler birbirinden farklı ya da aynı yılda farklı yöntemlerle yapılan tahminler arasında uzaklık varsa, ölçümün güvenilirliği azalır. Türkiye'de farklı tahmin yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmalar, kayıt dışı ekonominin farklı yönlerine ışık tutmaktadır. Ancak kayıt dışı ekonominin gerçek boyutunu hesaplamak mümkün olmadığından tüm bu araştırmaların yalnızca bir tahmin olduğunu unutmamak önemlidir (Oğuztürk & Ünal, 2015, s. 327).

Tablo 3.1: Kayıt dışı ekonomi tahmini: Literatür tablosu

Yazarlar	Dönemler	Ülkeler	Tahmin Yöntemleri	Kayıt Dışı Ekonomi (%)
Derdiyok (1993)	1984 – 1991	Türkiye	Vergi Denetimi Yaklaşımı	%6- %18
Kaufmann ve Kaliberda (1996)	1989-1994	Eski Sovyet Ülkesi, Orta ve Doğu Avrupa Ülkesi, Ukrayna	Elektrik Tüketim Yöntemi	%15- %30

Çetintaş ve Vergil (2003)	1971 - 2000	Türkiye	Elektrik Tüketim Yöntemi	1995'te %31, 1998'de %29, 1999'da %26, 2000'de %24,7 tahmin edilmiştir.
Us (2004)	1985-2002	Türkiye	Vergi Denetimi Yaklaşımı	%26-%184
Us (2004)	2000-2003	Türkiye	İstihdam Yaklaşımı	%2-%4
Us (2004)	1987-1990	Türkiye	GSMH Yaklaşımı	Kayıt dışılık sıfırdan küçüktür.
Us (2004)	1987-2003	Türkiye	Ekonometrik Yaklaşım	%2 ile %12
Us (2004)	1987-2003	Türkiye	Basit Parasal Oran Yaklaşımı	%90
Baldemir&Gökalp &Demirci (2005)	1980-2003	Türkiye	MIMIC Yaklaşımı	1990-1981 yılları arasında %13-%26;1992-2003 yılları arasında ise %11-%26 şeklinde tahmin edilmiştir.

Yurdakul (2008)	1985-2006	Türkiye	Basit Parasal Oran Yaklaşımı	%1,15 - %51.15
Arby & Malik & Hanif (2010)	1960-2000	Pakistan	ARDL Yaklaşımı	1960’larda %30, 1990’larda %33, 2000’lerde %23 civarındadır.
Arby & Malik & Hanif (2010)	1970-2000	Pakistan	Elektrik Tüketim Yöntemi	1970’lerde %5, 1990’larda %29, 2000’lerde %27 civarındadır.
Arby & Malik & Hanif (2010)	2000	Pakistan	MIMIC Yaklaşımı	%30
Schneider (2014)	1999-2007	161 ülke	MIMIC Yaklaşımı	%34 - %31,2
Othmane & Mama (2016)	1999-2015	Fas	MIMIC Yaklaşımı	%42,90
Savaşan&Yardımcı oğlu&Demir (2016)	1970-2013	Türkiye	MIMIC Yaklaşımı	2013 yılında %27 oranındadır.

Schneider&Medina (2018)	1991-2015	158 Ülke	MIMIC Yaklaşımı	%31,9. En yüksek % 60,6 ile Zimbabwe, ve Bolivya %62,3; en düşük ise %8,9 ile Avusturya ve İsviçre % 7,2 ölçülmüştür.
Pasovic & Efendic (2018)	1998-2016	Bosna- Hersek	MIMIC Yaklaşımı	1998'de en yüksek %43 2016'da en düşük %30 görülmüştür.
Yılmaz (2019)	2010-2018	Türkiye	Parasalıcı Oran Yaklaşımı	%14,08 - %0,21
Abela&Gauci&Ra pa (2022)	2019	Malta	MIMIC Yaklaşımı	%21
Khuong & Shabbir & Sial (2020)	1973-2017	Pakistan	ARDL Yaklaşımı	%56
Morkunas (2022)	2004-2020	Litvanya	MIMIC Yaklaşımı	%38,7 - %46,1
Schneider&Alfoul &Mishal& Magableh&Alabdu lraheem (2022)	1980–2018	Ürdün	MIMIC Yaklaşımı	%11,8 - %22,4
Schneider&Oyibo (2022)	1987-2020	Fildişi Sahili	MIMIC Yaklaşımı	GSYH'nin %42,35'ine eşittir.

Bilen & Şahan (2022)	1985-2021	Türkiye	Parasalcı Oran Yaklaşımı	% 17,14 - % 20,84
Sarı (2023)	1985-2021	Türkiye	Basit Parasal Oran Yaklaşımı	%1,88 - %51,27
Sarı (2023)	1990-2021	Türkiye	MIMIC Yaklaşımı	%20,38 - %38,76
Yıldıran (2023)	2005-2023	Türkiye	ARDL Yaklaşımı	Kayıt dışılık %16-%68 arasındadır. 2015'ten sonra azalış; 2023'te ise %16 seviyeleri görülmüştür.
Eren (2023)	1996 – 2018	OECD ülkeleri	Ekonometrik Yaklaşım	1996'da en yüksek Kolombiya'da %34,5; 2015-2018'de en düşük İsviçre'de %8 tahmin edilmiştir.

Kaynak: Tabloda yer alan çalışmalar literatür incelenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.1'de Türkiye'de ve Dünya'da kayıt dışı ekonomi faaliyetlerinde kullanılan ölçme yöntemleri, uygulanan dönemler ve veri setlerinin farklı olması tahminlerin değişken ve kesin olmayan sonuçlar vermesine sebep olmaktadır. Bazı sonuçların sıfır ve negatif çıkması araştırmacıların hesaplamaları yaparken seçtikleri baz yılların farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Elde edilen sonuçların güvenilir sayılabilmesi için aynı veya bir sonraki yıla denk gelen ölçümlerde benzer sonuçların bulunması gerekmektedir. Eğer bulunamıyorsa tahminlere olan güven azalacaktır.

4. KAYIT DIŞI EKONOMİDE VERGİ DENETİMİ

4.1. Vergi Denetimi

4.1.1. Vergi Denetimi Kavramı

Vergiler ulusal bütçenin ana gelir kaynağıdır. Vergiler, bir devletin egemenliğı kapsamında vatandaşların servetlerinden zorla toplanıp milli hazineye ödenen değerlerdir. Bu özelliğinden dolayı birçok dirençle karşılaşması oldukça normaldir. Dolayısıyla vergi denetimlerinin vergilerle birlikte var olduğunu söylemek doğru olmaktadır (Baykara, 2007, s. 1).

Vergiler, kamu mali ihtiyaçlarını karşılamak veya kamu ekonomisinin diğer amaçlarını, özellikle ekonomik ve sosyal hedefleri gerçekleştirmek amacıyla, herhangi bir özel değerlendirmeye tabi olmaksızın, diğer ekonomik birimlere tahsis ettiği ödemelerdir (Gencel ve Kuru, 2012, s. 36).

Denetim, ekonomik faaliyetlere ve olaylara ilişkin iddiaların belirlenen standartlara ne ölçüde uygun olduğunu incelemek ve sonuçları ilgili taraflara iletmek amacıyla kanıtların objektif olarak toplandığı ve değerlendirildiğı düzenli bir yapıdır (Çaldağ, 2007, s. 25).

Vergi denetimi, vergi otoritelerinin ve mükelleflerin vergi kanunlarına uyup uymadıklarını, hataların düzeltilip düzeltilmediğini, vergi kayıplarına ilişkin yaptırımların bulunup bulunmadığını tespit ederek vergi kaçakçılığının önlenmesini amaçlayan bir sistemdir (Yaraşlı, 2005, s. 247).

Vergi denetimi, vergi taraflarının vergi kanunlarının belirlediğı kapsamda hareket etmesini sağlamak, vergi sisteminde yaşanan sorunlar için tavsiyelerde bulunma ve ayrıca sorunları çözüme kavuşturma görevine sahiptir (Oğuztürk ve Ünal, 2015, s. 210).

Vergi denetiminin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz (Baytar, 2006, s. 73):

- ⇒ Vergi denetimi hukukidir,
- ⇒ Vergi denetimi objektiftir,
- ⇒ Vergi denetimi yaptırımlara sahiptir,
- ⇒ Vergi denetimi bir hesap denetimidir,
- ⇒ Vergi denetimi kamusal nitelikli bir denetimdir,
- ⇒ Vergi denetimi arayıcı ve bulucudur.

Vergi denetimlerinin düzenli ve kanunlara uygun yapılması ülkede uygulanan para ve maliye politikalarının olumlu sonuçlara ulaşılmasını sağlamaktadır.

4.1.2. Vergi Denetimin Amaçları

Vergi denetimleri, mükelleflerin hatalarından dolayı veya kasıtlı olarak vergiden kaçınma eğiliminden dolayı vergi ödememe olasılığını önlemek amacıyla yapılmaktadır. Vergi denetiminin amaçları mali, ekonomik, sosyal ve hukuki olmak üzere dört başlık altında incelenmektedir (Oğuztürk ve Ünal, 2015, s. 210).

4.1.2.1. Mali Amacı

Denetimin mali amacı, vergilerin gerçeği yansıtan rakamlarla tahsil edilmesini sağlamaktır. Bu nedenle sistematik bir vergi denetimi uygulaması her ekonomi için büyük önem arz etmektedir. Sisteminin kontrollü işlemesi vergi kayıplarını ve kaçakçılığı engellemektedir. Aksi durumda ise devlet, mali ihtiyaçlarını karşılamak için yeni vergiler uygular veya mevcut vergileri artırmaktadır. Bu yöntemler vergi yükünü arttıracığından dolayı mükelleflere psikolojik ve ekonomik sıkıntılar oluşturmaktadır. Denetimler sonucunda karşılaşılan vergi cezaları ve vergi kayıpları ise devlete birer ek gelir sağlamaktadır (Tecim, 2008).

4.1.2.2. Ekonomik Amacı

Kayıt dışı ekonomi, vergilerden elde edilen geliri azaltmaktadır. Bir ekonomide vergilerin az ya da hiç ödenmemesi devletin gelir kaynağında düşüşe sebep olmaktadır.

Azalan vergi gelirleri bütçe üzerinde zorlanmalar meydana getireceği için devlet borçlanma kalemini kullanacaktır. Borçlanma ve faiz oranları aynı yönde arttığından, yüksek faiz oranları yatırımları azaltacak, bu da milli gelir ve istihdam üzerinde olumsuz etki yaratacaktır. Bütçe açığının borçla finanse edilmesi, yüksek faiz oranları nedeniyle kamu sektörünün borçlanma maliyetlerini artırmakta, bu da bütçe açığını genişletmektedir (Us, 2004, s. 13).

Bütçe açıklarının kapatılması ve borçların ödenmesi, ülkenin en büyük gelir kaynağı olan vergi gelirleri ile sağlanmaktadır. Böyle bir durumun sağlanabilmesi için mükelleflerin vergiye bakış açısına bakmak gerekmektedir. Dolayısıyla vergi mükelleflerin gönüllü vergi yükümlülüğü arttıkça kayıt dışılığın azaltılmasına olumlu etki yapacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak, mükelleflerin vergiler hakkındaki düşüncelerinin net bir şekilde anlamak ve olumsuz değerlendirmelerini olumluya çevirmek gerekmektedir (Demir, 2019, s. 32).

4.1.2.3. Sosyal Amacı

Vergi yükünün adil dağılımını sağlamak için vergi kanunlarının yatay ve dikey eşitlik ilkelerine göre hazırlanması gerekmektedir. Bu, farklı gelir gruplarının farklı şekilde vergilendirilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Düşük gelirlilerden düşük, yüksek gelirlilerden ise yüksek vergi alınması gerekmektedir (Demir, 2019, s. 30).

Vergi kayıp ve vergi kaçakçılığı, vergilendirmenin gelirin adil dağılımını sağlamak olan sosyal amacına aykırıdır. Vergi denetimleri, vergisini ödemeyen mükellefleri tespit ederek vergi yükümlülüklerini çözümlemelerine olanak sağlamaktadır. Mükellefler arasında haksız rekabete yol açabilecek vergi kaçakçılığının önlenmesi, adil vergilendirmeyi sağlar ve gelir dağılımının vergi kaçakçıları lehine bozulmasının önüne geçmektedir (Beşel, 2017, s. 15).

4.1.2.4. Hukuki Amacı

Vergi denetiminin hukuki amacı, vergi, resim, harç vb. mali yükümlülüklerin Anayasa'da belirtildiği şekilde kanunla düzenlenmesini, kanunla değiştirilip yürürlükten kaldırılmasını ve kanunda öngörülen usul ve esaslara uygun olarak tahsil

edilmesini sağlamaktır. Hukukilik ilkesinin amacı, vergi denetiminin hangi usul ve esaslara göre yapılması gerektiği ve sonuçlarının ne tür hukuki işlemlere konu olacağına önceden karar vermektir. Bu nedenle vergi kanunlarını uygularken hem devletin hem de vergi mükelleflerinin bu kanunlara uyması gerekmektedir (Tecim, 2008, s. 60).

4.1.3. Vergi Denetiminin İşlevleri

Vergi denetiminin işlevleri araştırma, önleme ve düzenleme olmak üzere üç başlıkta toplanmaktadır.

4.1.3.1. Araştırma

Araştırma fonksiyonu vergi denetiminin temel görevidir. Dolayısıyla vergi otoriteleri, vergi denetimleri yoluyla uygun bir vergi kontrol yönetimi sağlayamıyorsa ve vergi kanunlarına aykırı faaliyetleri ortaya çıkaramıyorsa, vergi denetimleri yoluyla cezai yaptırım uygulayamazlar. Bu anlamda araştırma fonksiyonu önemlidir (Şölen, 2017, s. 49).

4.1.3.2. Önleme

Vergi denetiminin önleyici işlevi ortaya çıktığından beri, hataların ve hilelerin nedenlerini ortaya çıkarmak ve cezalandırmaktan ziyade, hata ve hileleri önlemeyi sağlamak, hata ve hilelerin nedenlerinin ortadan kaldırmaktır. Dolayısıyla vergi denetiminin rolü, mükelleflerin vergi matrahlarını belirlerken soruşturma imkânı ve soruşturma sonucu cezaların ortadan kalkması gibi nedenlerle hileli işlemlere girişmelerini engellemektir (Aydın, 2006, s. 62).

Önleme işlevinin olumlu sonuçlar verebilmesi açısından vergi mükelleflerinin anlık kontroller yoluyla incelemeye alınması gerekmektedir. Kontroller mevcut kaynaklar dahilinde gerçekleştirilebilir ancak vergi denetiminin sonucu açısından kritik öneme de sahiptir. Vergi mükelleflerini uyarmak, vergi kayıplarına ve kaçakçılığa sebep olan

hataları ve hileli işlemleri en aza indirmek veya önlemek için önleme işlevi bir çözüm yoludur (Akdoğan, 1979, s. 10).

4.1.3.3. Düzeltme (Eğitme)

Vergi denetimi sırasında denetçi, gerekli yerlerde memuru veya mükellefi ikaz etmek, konuya ilişkin gerekli bilgi ve yardımı sağlamak, ihmal veya kasıtlı fiillerden kaynaklanan vergi hukuku ihlallerini tespit etmek ile görevlendirilmektedir. Dolayısıyla düzeltme fonksiyonunun aynı zamanda vergi denetimleri sırasında vergi mükelleflerini bilgilendirerek vergilerin doğruluğunu sağlamak, bu konuda eğitici bilgiler vermek, vergi konusunda farkındalık oluşturmak gibi görevleri de üstlenmektedir (Can, 1981, s. 68).

4.1.4. Vergi Denetim Yöntemleri

Vergi denetim yöntemleri dört başlıkta incelenmektedir. Bunlar; vergi incelemesi, yoklama, arama ve bilgi edinmedir.

4.1.4.1. Vergi İncelemesi

Vergi Usul Kanunu'nun 134. maddesine göre vergi incelemesinin amacı, ödenecek vergiyi araştırıp tespit etmek ve doğruluğunu sağlamaktır. Kanun hükümlerine göre yetkili makamlar vergilerin doğruluğunu kontrol etmek ve eksiklikleri tespit etmekle yükümlüdür. Ayrıca, doğru ve gönüllü vergi beyannamelerinin sağlanması, vergi beyannamelerinin güvenilirliğinin artırılması, kayıp ve vergi kaçakçılığının önlenmesi de amaçlanmaktadır (Oğuztürk ve Ünal, 2015, s. 213).

Vergi incelemesinde görevli birimler VUK madde 135'e göre (GİB, 2024):

- ⇒ Vergi Müfettişleri,
- ⇒ Vergi Müfettiş Yardımcıları,
- ⇒ İlin En Büyük Mal Memuru,
- ⇒ Vergi Dairesi Müdürleridir.

Mükellefin yükümlülüklerini vaktinde yerine getirip getirilmediği veya vergi matrahının gerçeğe uygun olup olmadığı kontrol edilmektedir. Amaç yalnızca kayıpların ve vergi kaçakçılığının ortaya çıkarılması konusu değildir. Vergi denetimlerinin amacı vergilerin doğruluğunu kontrol etmek ve mükellefleri bilgilendirmektir. Vergi incelemesi esnasında ek tarhiyat yapılmasına gerek yoktur. Fazla vergi ödenmişse dahi fazla ödenen tutar incelemede iade edilmektedir (Arpacı, 2004, s. 40).

4.1.4.2. Yoklama

Yoklama, bir şeyin belirli bir zamanda ve yerde mevcut olup olmadığını belirlemek için yapılan bir tür denetleme işlemidir. Vergi hukuku kapsamındaki yoklamalar, vergi kanunlarının uygulanabilmesi için tespit edilmesi gereken hususların yerinde araştırılmasını içeren faaliyetlerdir (Tekin ve Çelikkaya, 2007, s. 110).

Yoklama işlemini kapsayan faaliyetler şu şekildedir (Öncel, Kumrulu ve Çağan, 2006, s. 99-100):

- ⇒ Defterlerdeki hesaplamaların doğru bir şekilde hesaplara işlenip işlenmediğini kontrol etmek,
- ⇒ Faturasız malların varlığını kontrol etmek,
- ⇒ Serbest meslek erbabının çalışmaya başlayıp başlamadığının teyit edilmesi veya istifa bildirimlerinin doğruluğunu yerinde kontrol etmek,
- ⇒ Kiralık bir mülk olup olmadığını araştırmak,
- ⇒ Ödeme kayıt cihazlarının kullanılması zorunluluğuna uyulup uyulmadığını kontrol etmek,
- ⇒ Tabelanın asılı olup olmadığını kontrol etmek,
- ⇒ Araç için gerekli belgelerinin var olup olmadığını araştırmaktır.

Yoklama sürecinin amacı vergi adaletine ve sosyal adalete katkıda bulunmak ve vergi işlerini etkileyen ve vergi dairesi tarafından bilinmeyen gerçeklerin tespit edilmesi durumunda hazineye ek gelir sağlamaktır. Bu işlem, vergi yükümlülüğünü yerine getirmemiş mükellefleri tespit etmek, vergi kaçakçılığını ortaya çıkarmak ve

vergilendirilmeyi sağlayarak mükellefler arası rekabeti adaletli hale getirmeyi amaçlamaktadır (Şölen, 2017, s. 52).

4.1.4.3. Arama

Vergi incelemesinde bilgi ve belgeye ulaşmanın asıl adımlarından biri de arama faaliyetidir. Vergi kaçakçılığı suçları, ilgili verileri elde etmek amacıyla vergi mükelleflerinin ve konuyla ilgili diğer kişilerin evlerinin, işyerlerinin ve mülklerinin aranmasını ifade etmektedir (Akdoğan, 1998).

Aramanın yapılabilmesi için sulh hâkiminin istenilen yerin aranıp aranmayacağı konusunda görüş belirtmesi gerekmektedir. İhbara dayanılarak yapılan aramada ihbarın doğrulanmaması durumunda, aranan kişi, ihbarcının adının yayınlanmasını talep edebilmektedir. Böylece vergi dairesi ihbarcının adını yayınlamak zorundadır. Arama sırasında bulunan belgeler idareye gönderilebilir ancak güvenli bir yerde saklanması gerekmektedir. Arama en geç üç ay içinde tamamlanacak, defter ve belgeler mükellefe teslim edilecektir. Raporlama yoluyla yasa dışı konular tespit edilecektir (Buhur ve Ceylan, 2006, s. 272-273).

4.1.4.4. Bilgi Edinme

Vergi denetiminin vergi mükellefi hakkında tam ve güvenilir bilgi toplaması gerekmektedir. Vergi inceleme sürecinin bir parçası olan bilgi toplama işlemi, denetimin adil ve verimli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, vergi borcunun hesaplanma esasının tam ve doğru bir şekilde belirlenebilmesi için oldukça kritik bir aşamadır (Organ, 2008).

Vergi incelemesi yapmaya yetkili kişinin doğrudan doğruya gerçek kişilerden, tüzel kişilerden, kamu idarelerinden ve idari makamlardan bilgi talep etmesi halinde, kamu idaresi ve kurumları istenilen bu talebe uymakla yükümlüdür (Binbirkaya, 2006, s. 22).

İstenilen bilgilerin verilmemesi, eksik verilmesi veya zamanında verilmemesi, VUK'un 355. maddesine göre özel usulsüzlük cezası ile sonuçlanmaktadır (Beşel, 2017, s. 58).

4.1.5. Vergi Denetimin Türleri

Vergi denetim türleri denetçinin statüsüne göre, denetimin kapsamına göre ve denetimin kaynağına göre üç başlıkta incelenmektedir.

4.1.5.1. Denetçi Statüsüne Göre Vergi Denetim Türleri

Denetçinin statüsüne bağlı olarak denetim türleri iç ve dış denetim olarak sınıflandırılmaktadır.

4.1.5.1.1. İç Denetim

İç denetimler vergi idaresi personelinin denetimlerini içermektedir. Mükelleflerin ödemesi gereken vergiler bu denetime dâhil edilmemektedir. İç denetim, mali kontrol birimlerinin hukuka uygun hareket edip etmediğinin, doğru, adil, ekonomik ve aktif olarak çalışıp çalışmadığının belirlenmesini incelemektedir (Güran , 1997 , s. 17).

İç denetimin amacı, bağımsız ve objektif bir çalışma ile kurumlara denetim ve danışmanlık hizmeti sunmaktır (Tekin & Çelikkaya , 2009). İç denetim hiçbir şekilde bağımsız ve kurum dışında gerçekleyen bir faaliyet olmamaktadır. Böylece iç denetimin başlı başına bir amaç değil, yönetimin işleyişini kontrol altına almak isteyen bir araç olduğu anlaşılmaktadır (Midyat, 2007, s. 15-16).

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na göre iç denetim görevini iç denetçilerin üstlenmektedir. Görevleri ise (Keleş, 2006, s. 261):

- ⇒ Objektif risk analizi yoluyla kurumların yönetim yapılarını kontrol etmek,
- ⇒ Kaynakların aktif kullanılmasına yönelik araştırmalar yapmak,
- ⇒ Denetim sonrasında düzenlenmesi gereken konulara ilişkin yardımcı olmak,

⇒ İlgili makamlara soruşturma açılması gereken konularda iletişime geçmektir.

4.1.5.1.2. Dış Denetim

Dış denetim, bir şirket veya kuruluşun ekonomik faaliyetlerinden kaynaklanan mali tablolarının ve diğer verilerinin, denetim kanıtları ve yasal defter, belge ve kayıtlarla, belirlenmiş ölçü ve standartlara göre karşılaştırılması ve doğruluğunun değerlendirilmesi sürecidir. Denetim sonucunda ise oluşturulan raporlar ilgili birime sunulmaktadır (Demir, 2019, s. 38).

Dış denetim, hukuken sorumlu kişi ve kuruluşların görevlerini kanunlara uygun olarak yerine getirip getirmediğlerinin incelenmesi olduğu için yasalara uygunluk denetimi şeklinde de tanımlanmaktadır (Savaş, 2000 , s. 4). Denetimden sorumlu kişiler, denetim süresince şirket çalışanlarının ve yöneticilerinin denetime müdahale etmelerine imkân vermemektedir.

4.1.5.2. Denetimin Kapsamına Göre Vergi Denetim Türleri

Denetimin kapsamına göre denetim türleri tam inceleme, kısmi inceleme ve sınırlı inceleme olarak sınıflandırılmaktadır.

4.1.5.2.1. Tam İnceleme

Tam inceleme, bir vergi mükellefinin gelirinin unsurlarının vergi kanunlarına göre doğru vergi matrahının belirlenmesine yönelik bir vergi denetimi türüdür. Bu denetim türü aynı zamanda mükellefin hukuka uygunluğunun araştırılması, bir ya da birden fazla vergi türüne ve dönemine ait işlemlerin kayıt altına alınması, fiili vergi matrahının belirlenmesi olarak da tanımlanmaktadır (Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2015, s. 46).

4.1.5.2.2. Kısmi İnceleme

Kısmi inceleme, vergi matrahının yalnızca tek bir unsurunun veya bir kısmının ayrıntılı olarak incelenmesine denir (Akbıyık , 2005, s. 101). Tam denetimde vergi matrahının tamamı incelenirken, kısmi denetimde vergi matrahının unsurlardan bir veya birkaçı incelenmektedir. Kurumların faaliyet dönemlerine göre yapılan denetim de kısmi denetimin kapsamına girmektedir.

4.1.5.2.3. Sınırlı İnceleme

Kapsamına göre denetim türlerinin sonuncusu olan sınırlı inceleme ise, vergi dönemlerinin herhangi birinde bir vergi türü hakkında, hesaplanan vergi matrahının belirli bir kısmı için yapılan denetim türüdür.

Sınırlı inceleme, vergi kanununun usul ve şekil hükümlerine dayanarak mükellefin durumunun araştırılması veya mükellefe ilişkin vergi düzenlemeleri dikkate alınarak ön hazırlık araştırması amacıyla gerçekleştirilen bir denetim türüdür (Akbıyık , 2005, s. 102).

4.1.5.3. Denetimin Kaynağına Göre Vergi Denetim Türleri

Denetimin bu aşaması ise olağan (normal), olağan dışı ve karşıt inceleme olarak gruplanmaktadır.

4.1.5.3.1. Olağan İnceleme

Olağan denetim, vergi beyannamelerinin, defter ve belgelerin belirli kriterlere göre periyodik olarak incelenmesidir. Bu inceleme, vergi mükellefinin olağandışı durumları dikkate alınmaksızın, belirlenen kriterlere göre yapılmaktadır (Doğan , 2015, s. 51).

4.1.5.3.2. Olağan Dışı İnceleme

Olağan dışı inceleme normal incelemeden farklı olarak bir sebebe dayanılarak yürütülen işlemdir. Bu denetim önceden belirlenmiş ilkelere göre seçilmemektedir. Vergi kaçakçılığı konusunda yapılan ihbarlar doğrultusunda başlatılan soruşturmalardır (Topçu , 2005, s. 31).

4.1.5.3.3. Karşıt İnceleme

Vergi Usul Kanunu kapsamında vergi denetim türü olan karşı incelemeden bahsedilmemekte ve açıklanmamaktadır. Mükelleflerin ödediği vergilerin doğruluğunun onaylanması amacıyla 3568 sayılı Meslek Kanunu'na dayalı bir denetim yöntemi olarak kullanılmaktadır. Karşıt incelemede denetlenen mükellef ve onunla bağlantısı olan diğer mükelleflerde incelemenin konusu olmaktadır. Başlatılan incelemede ismi geçen mükelleflerin mali evraklarından da faydalanılmaktadır (Hesap Uzmanları Derneği, 2015, s. 47).

Başka bir ifadeyle vergi denetimine tabi olan ve kanunların belirlediği sınır ve kriterler dâhilinde mal veya hizmet satışı yapan bir vergi mükellefinin tedarikçisini veya alıcısını da dâhil ederek yapılan denetim türüdür (Yoruldu , 2019, s. 417).

4.2. Türk Vergi Denetim Sisteminin Yapısı

Mevcut vergi denetim sistemi, mükellefin ödeyeceği vergi miktarının, vergi mükellefinin sunduğu vergi beyannamesi doğrultusunda belirlenmesi ve vergi otoritelerinin kontrolü esasına dayanmaktadır. Beyana dayalı bu yöntem, belirli gelirleri vergi beyannamelerinden hariç tutarak, mükelleflerin vergi bilincinin olmaması nedeniyle önemli bir vergi kaçakçılığı riski yaratmaktadır. Beyan edilmeyen gelirlerin vergi idaresinin etkinliği üzerindeki olumsuz etkisinin ortadan kaldırılması, etkin bir vergi denetim mekanizmasının kurulması ve işlemesi ile mümkün olmaktadır (Acar ve Merter, 2004, s. 6).

4.2.1. Vergi Denetiminin Türkiye’deki Tarihsel Gelişimi

Türkiye ‘de vergi denetimi Osmanlı dönemi, Cumhuriyet dönemi ve günümüz dönemi olmak üzere üç başlıkta incelenmektedir.

4.2.1.1. Osmanlı Döneminde Vergi Denetimi

Osmanlı İmparatorluğu'nun geçmişi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar uzanır ve ekonomik faaliyetlerini izleyen ve kontrol eden etkin bir mali sisteme sahip olduğu bilinmektedir. Defterdarlar bu sistemin işletilmesinden sorumludur. Defterdarlık sistemi ise bazı değişikliklerle İlhanlılardan miras kalmıştır. Ayrıca mali yapı ve muhasebe işlemleri de bu kadim İslam devletinden miras kalan sistemlerdir (Çalışkan , 2015 , s. 62).

19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu idari anlamda büyük başarılar elde etmektedir. İdari sistem mutlakiyetçi olmasına rağmen, özellikle bu yüzyılın ilk yarısının sonlarında bürokrasinin ulusal politikada aktif rol oynamaya başladığı ve etkisinin önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Yönetim anlayışı II. Mahmud döneminde başlayan değişimler Halife Abdülmecid döneminde de devam etmiştir. Tanzimat Fermanı'nın yayımlanması ile de bu değişiklikler giderek ileri boyutlara taşınmıştır. Bürokratik sistemdeki bu değişiklikleri getirenlerin memurlar olduğu bilinmektedir. Kamu görevindeki çalışmaları sayesinde bu kişiler Avrupa'yı daha derinlemesine tanıma fırsatı bulmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dönüşüm sürecine aktif olarak katkıda bulunmuşlardır. Bu görevlilerin bilgi ve tecrübelerini Osmanlı İmparatorluğu'na dâhil etmesi kısa bir sürede olmamıştır. Değişim ve dönüşümün yavaş ama istikrarlı ilerlemesi de yine bu kurumlar sayesinde olmuştur. O dönem kurulan kurumlardan biri olan Divan-ı Muhasebat oldukça önemli reformlardandır (Kış , 2012 , s. 40).

19. yüzyılın sonlarına doğru devletin gelir ve gider işlemlerini kontrol edecek bir denetim teşkilatının oluşturulması düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu düşünceden yola çıkarak dönemin Maliye Bakanı tarafından "Teftiş Muamelatı Maliye Nizamnamesi”

ve "Heyet-i TeftiŖiye-i Maliye" (Maliye TeftiŖ Kurulu) kurulmuŖtur (Sarılı, 2004, s. 64).

4.2.1.2. Cumhuriyet Döneminde Vergi Denetimi

Cumhuriyetin ilk yıllarında vergi denetimleri ilk olarak AŖar vergisinin kaldırılması ile uygulamaya koyulmuŖtur. Ancak AŖar vergisinin kaldırılması nedeniyle ülkenin uğradığı gelir kaybını telafi etmek amacıyla 1926 da Kazanç Vergisi Kanunu çıkarılmıŖtır. Aslına bakılırsa AŖar vergisinin kaldırılması Cumhuriyet tarihinin ilk önemli vergi reform hareketidir. Ayrıca AŖar vergisinin yanı sıra 1914'ten beri yürürlükte olan Temettü vergisi de kaldırmıŖ ve Kazanç vergisi getirilmiŖtir. Bu kanun ile vergi beyannamelerini inceleme görevini vergi denetçi memurlarına devredilmiŖtir. Dolayısıyla bu memurlar Cumhuriyetimizin ilk denetçileri olmuŖtur. Bir süre sonra ise yeterli gelmeyip bu pozisyonlar kaldırılmıŖtır (PekŖen , 2018, s. 71).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana Türk mali teŖkilatı ve denetim yapısında yaŖanan bazı önemli geliŖmeler Ŗunlardır (BeŖel , 2017, s. 72-73);

- ⇒ 1945'te Hesap Uzmanları Kurulu (HUK),
- ⇒ 1946'da Vasıtasız Vergiler ve Vasıtalı Vergiler Genel Müdürlükleri kaldırılarak yerine Gelirler Genel Müdürlüğü,
- ⇒ 1983'te Maliye Bakanlığı,
- ⇒ 1996'da Mali Suçları AraŖtırma Kurulu (MASAK),
- ⇒ 2002'de Kamu İhale Kurumu (KİK),
- ⇒ 2005'te Gelirler Genel Müdürlüğü kaldırılmıŖ Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB),
- ⇒ 2010'da Vergi İnceleme ve Denetim Koordinasyon Kurulu,
- ⇒ 2011'de Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDK) kurulmuŖtur.

4.2.1.3. Günümüzde Vergi Denetimi

Türkiye'de vergi denetimi faaliyetleri, Hazine ve Maliye Bakanlığı'na (HMB) bağılı olan Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB) tarafından yürütölmektedir. Vergi Denetim Kurulu 2011 yılında 646 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile

kurulmuştur. VDK ayrıca diğer denetim organlarını da tek bir yapıda toplamaktadır. Vergi Usul Kanunu aynı zamanda kimin denetim yapmaya yetkili olduğunu da düzenlemektedir (Kartal , 2023, s. 13).

4.2.2. Türkiye’de Vergi Denetimi Yapmaya Yetkili Kuruluşlar

Türkiye’de vergi denetimi, 5345 sayılı "Gelir İdaresinin Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun’un 16 Mayıs 2005 tarih ve 25817 sayılı Resmî Gazete ‘de yayımlanmasıyla değiştirilmiştir. Bu ana kadar sadece Maliye Bakanlığı tarafından vergi denetimi yapılırken, daha sonra bu denetiminin yerini bakanlığa bağlı yarı özerk bir kurum olan Gelir İdaresi Başkanlığı almıştır. Gelir İdaresi Başkanlığı’nın yanında Vergi Denetim Kurulu da bu görevden sorumlu temel kuruluştur. 10 Temmuz 2011 tarihinde Resmî Gazete ‘de yayımlanan 646 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, Maliye Teftiş Kurulu, Hesap Uzmanları Kurulu ve Gelir Kontrolörleri Başkanlığını bir araya getirerek Maliye Bakanlığı bünyesinde doğrudan vergi yönetimi hizmetlerini sağlaması için Vergi Denetim Kurulu kurulmuştur (Oğuztürk ve Ünal, 2015, s. 217).

4.2.2.1. Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı (VDKB)

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı’nın amacı kayıt dışı ekonomiyle mücadele ederek vergi denetimlerinde kaliteyi arttırmak ve etkinliği sağlamaktır. Vergi Denetim Kurulu denetimlerini uzmanlaşma, etkinlik ve verimlilik esasına göre yürütmektedir. VDK ‘nın amaç ve hedefleri ise (VDK, 2024);

⇒ Vergi Usul Kanunu ile diğer vergi kanunlarına uygun olarak vergi denetimleri yapmakta, kayıt dışı ekonomi ve yolsuzlukla mücadele etmek, kamu yönetiminin usulüne ve hukuka uygun işleyişini sağlamak amacıyla inceleme ve soruşturma faaliyetlerini yürütmektedir.

⇒ Başkanlığın temel hedefleri arasında kayıt dışı ekonomi ile mücadele ve vergi tabanının genişletilmesi yer almaktadır. Mücadeledeki öncelikli amaç esasen raporlama, muhasebe işlemlerinin belgelenmesi, düzenlenmesi ve dosyalanması gibi yükümlülüklerle tam olarak uyulması, bu sayede kayıt dışı faaliyetlerin tespit edilerek zararların ve vergi kaçakçılığının azaltılmasıdır.

⇒ Yolsuzluk, rekabeti engelleyerek ekonomik büyümeyi yavaşlatır, vergi gelirlerini azaltır, gelir dağılımını bozarak yoksulluğu artırır, kamu kaynaklarını israf eder, kamu kurumlarına, devlete ve yargı sistemine olan güveni zedeler, toplumda ahlaki yozlaşmaya neden olur. Böylelikle VDK hazırladığı politikaları aktif ve verimli kullanarak yolsuzlukla mücadele hedefini gerçekleştirmektedir.

⇒ Yapılan denetimlerde işlemlerin hukuka uygun olarak yürütülmesi, kamu hizmetlerinin verimlilik ve etkinliğinin artırılması, hizmet kalitesinin iyileştirilmesi ve mükellef haklarına saygı gösterilmesinin sağlanması temel amaçtır.

4.2.2.1.2. Vergi Denetim Kurulu Görev ve Yetkileri

646 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 20. maddesinde VDK görev ve yetkilerine yer verilmektedir. 178 sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Karar yürürlükten kaldırılarak 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 228. maddesi ile görevler güncellenerek düzenlenmiştir. Böylece VDK'nın görev ve yetkileri şunlardır (Pekşen , 2018, s. 87):

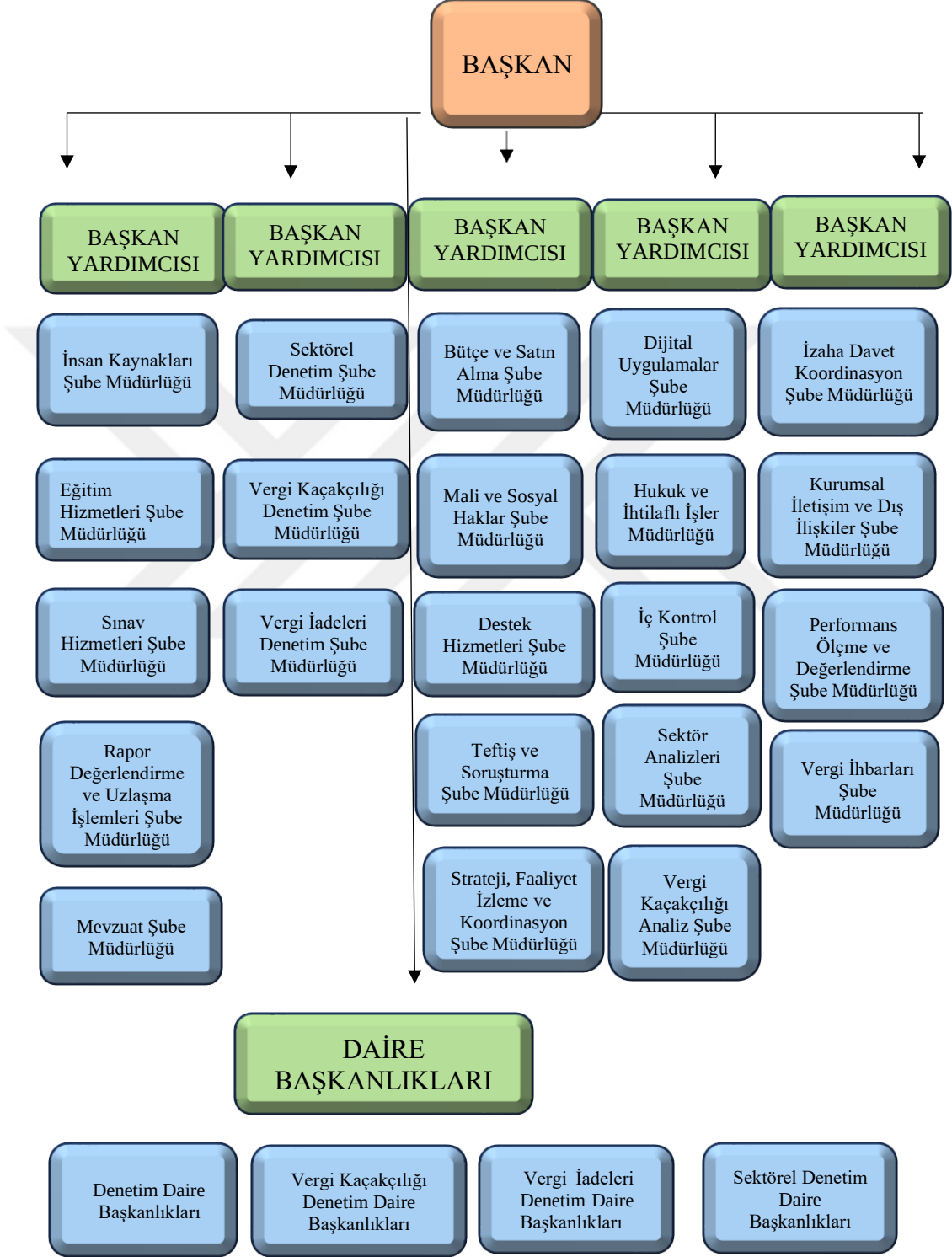
- ⇒ VUK ve diğer vergi kanunları çerçevesinde vergi incelemeleri yapmak,
- ⇒ Mükelleflerin faaliyetlerinin gruplara ve sektörlerle göre analiz etmek, karşılaştırmaların ve risk alanlarının belirlenmesi amacıyla her türlü bilgi, veri ve istatistik toplanarak oluşturulan bir risk analiz sistemi kurmak,
- ⇒ Vergi yükümlülüklerine dair ihbar, itiraz, uyuşmazlık ve şikâyetleri değerlendirmek,
- ⇒ Vergi denetimleri sırasında Gelir İdaresi Başkanlığı ile gerekli koordinasyon ve iş birliğini sağlamak,
- ⇒ Denetim sonuçları doğrultusunda elde edilen verileri değerlendirip istatistikleri çıkarmak,
- ⇒ İnceleme ve denetim esaslarına yönelik rehber ve raporları hazırlamak, denetimlerde görev alacak kişiler için etik kuralları düzenleyip bildirmek,

- ⇒ Vergi denetçilerinin mesleki yeterliliklerinin sağlanması, bu amaca katkıda bulunacak kalite güvence sistemlerinin geliştirilmesi ve uygulanması için gerekli çalışmaları yapmak ve uygulamada destek olmak VDK'nın görevlerini oluşturmak,
- ⇒ Vergi hukukuna ilişkin görüş ve önerilerde bulunmak,
- ⇒ Vergi kaçakçılığını önlemenin yolları hakkında araştırmalar yapmaktır (VDK, 2024).

4.2.2.1.3. Vergi Denetim Kurulu Başkanlığının Organizasyon Yapısı

Şekil 4.1: Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı teşkilat yapısı

Kaynak: Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı 2022 Faaliyet Raporu'ndan yararlanılarak hazırlanmıştır.

4.2.2.1.4. Denetim Birimlerinin Vergi İnceleme Sonuçları

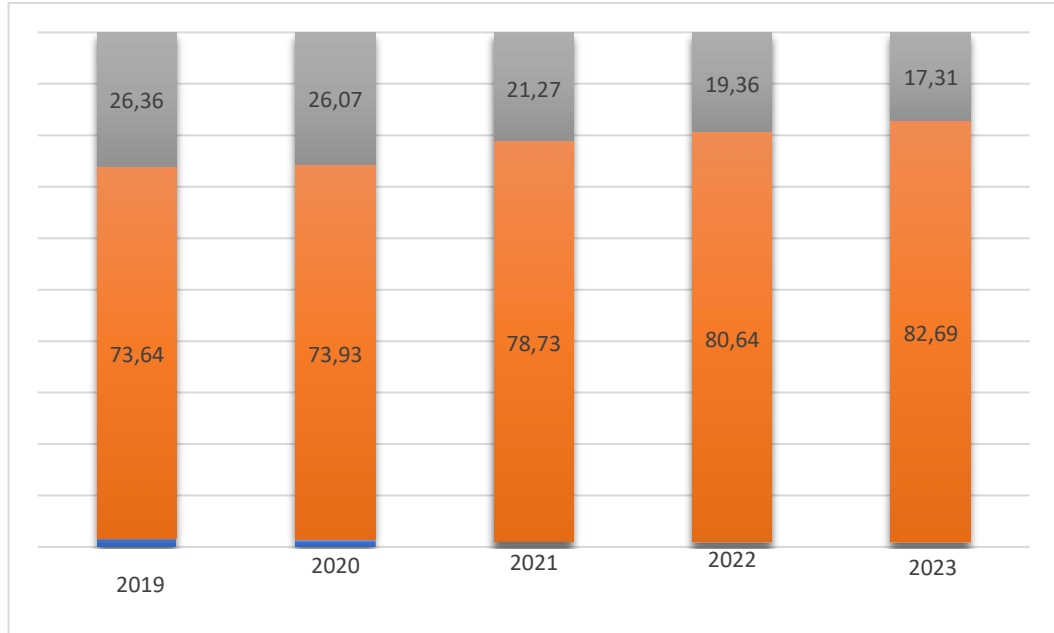
VDKB ve GİB ülkemizde vergi denetimi konusunda etkin çalışan iki temel kurumdur. VDKB tarafından 2019-2023 yılları arasında gerçekleştirilen vergi denetimlerinin sonuçları aşağıdaki tablo ve grafikte özetlenmektedir.

Tablo 4.1: Vergi incelemelerinin inceleme türüne göre dağılımı

Yıllar	Sınırlı İnceleme	Tam İnceleme	Toplam İnceleme Sayısı
2019	94.571	33.849	128.420
2020	107.343	37.859	145.202
2021	166.304	44.923	211.227
2022	191.771	46.051	237.822
2023	195.799	40.998	236.797

Kaynak: (VDKB, 2023, s. 45)

Şekil 4.2: İnceleme türlerinin oransal dağılımı

Kaynak: (VDKB, 2023, s. 45)

2019 incelemelerinin %26,36'sı, 2020 incelemelerinin %26,07'si, 2021 incelemelerinin %21,27'si, 2022 incelemelerinin %19,36'sı ve 2023 incelemelerinin

%17,31'i tam incelemeden oluşmaktadır (Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı, 2023, s. 45).

4.2.2.2. Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB)

Gelir İdaresi Başkanlığı şu anda Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesinde vergi denetim yetkisine sahip bir kuruluştur. GİB, Gelirler Genel Müdürlüğü'nün (GGM) kapatılmasının ardından 2005 yılında HMB'nin bir müdürlüğü olarak kurulmuştur. GİB, 2005 yılında GGM'nin yerine geçmek üzere HMB'ye bağlı bir kuruluş olarak kurulmuştur. Dolayısıyla sistemin geneline bakıldığında vergilendirme sürecinin daha etkin ve verimli hale getirilmesi amaçlanmaktadır (Akbal , 2020, s. 65).

16.05.2005 tarihinde kurulan GİB'in kuruluş amaçları şöyledir (Tekin ve Çelikkaya , 2018, s. 252);

- ⇒ Vergileri ve diğer gelirleri mümkün olan en düşük maliyetle toplamak,
- ⇒ Politikaları adil ve tarafsız bir şekilde uygulamak,
- ⇒ Vergi mükelleflerini bilinçlendirerek vergiye karşı uyumunu sağlamak,
- ⇒ Mükelleflerin haklarını korumak, onlara kolaylık sağlamak,
- ⇒ Şeffaflık, tarafsızlık, adil davranma, güvenilirlik, mükellef odaklılık ilkelerine uygun hareket etmektir.

4.2.2.2.1. Gelir İdaresi Başkanlığı Görev ve Yetkileri

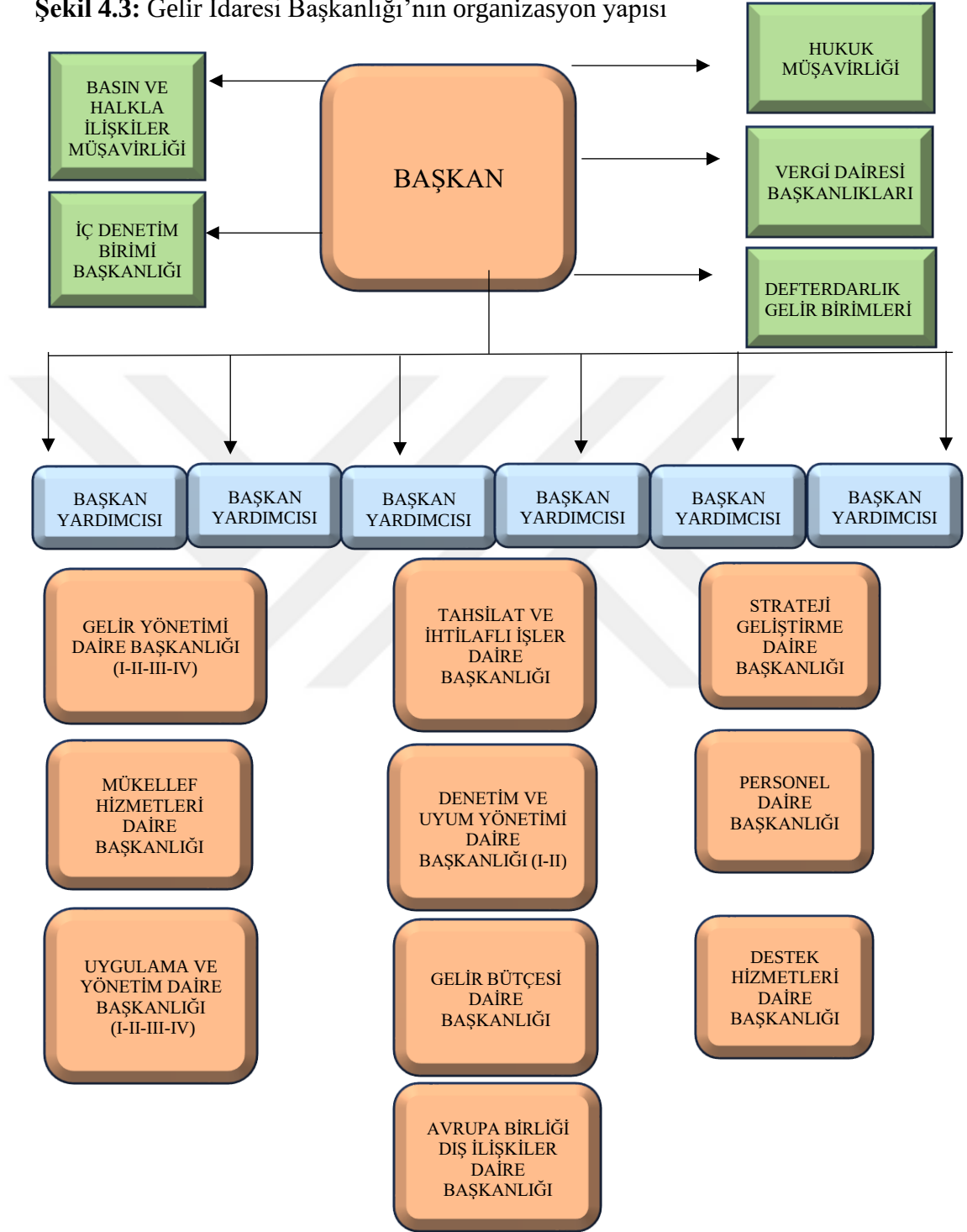
5345 Sayılı Gelir İdaresi Başkanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile GİB'in başlıca görevleri şu şekildedir (T.C. Resmi Gazete, 2005);

- ⇒ Bakanlıkça oluşturulan gelir politikalarını uygulamak,
- ⇒ Vergi uyumunu kolaylaştırmak ve vergi mükelleflerine hizmet etmek,
- ⇒ Mükelleflerin haklarını korumak ve mükelleflerle Başkanlık arasındaki ilişkinin karşılıklı güvene dayalı olmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak,
- ⇒ Vergi mükelleflerini vergi hukuku kapsamındaki hak ve yükümlülükleri konusunda bilgilendirmek,

- ⇒ Milli gelir politikasına ilişkin kanun ve yönetmeliklerin çalışmalarına katılmak,
- ⇒ Alacakların tahsili için ve gerekli önlemleri almak,
- ⇒ Fiili anlaşmazlıkları en aza indirecek uygulamalar için gerekli önlemleri almak,
- ⇒ Vergiye ilişkin verileri toplamak ve verilerin işlenmesi faaliyetlerini yürütmek,
- ⇒ Vergi veya diğer mali mevzuatta yer alan her türlü muafiyet ve indirimlerin maliyetini ölçmek; istatistiksel veriler çıkarmak,
- ⇒ Vergi idaresi ve vergi denetimlerini Bakanlığın belirlediği temel politika ve stratejilere uygun olarak yürütmek, vergi kayıplarını ve vergi kaçakçılığını önlemek için gerekli tedbirleri almak,
- ⇒ Yerel yönetim ve devlet gelir politikalarının uyumlu bir şekilde uygulanmasını sağlayacak önlemler almak,
- ⇒ Gelirleri etkileyen her türlü mevzuat tasarı ve tekliflerini vergi teknik ve uygulama açısından değerlendirmek ve yorumlamak,
- ⇒ Vergi kanunlarının uygulanmasında diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapmak ve bu amaçla veri alışverişinde bulunmak,
- ⇒ Yetki alanına giren konularda uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapmak ve gelişmeleri izlemek,
- ⇒ Vadesi geçmiş Hazine alacaklarına ilişkin iptal işlemlerinin hukuka uygun olarak yapılmasını sağlamak,
- ⇒ Nitelikli işgücü sağlamak, becerileri geliştirmek, kariyer planları oluşturmak,
- ⇒ İş etiği kurallarını geliştirmek; çalışanları ve vergi mükelleflerini bilgilendirmek,
- ⇒ Faaliyet raporlarını düzenli olarak yayımlamaktır.

4.2.2.2.2. Gelir İdaresi Başkanlığının Organizasyon Yapısı

Şekil 4.3: Gelir İdaresi Başkanlığı'nın organizasyon yapısı

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (<https://www.gib.gov.tr/kurumsal/teskilat-semasi>) Teşkilat Şeması'ndan yararlanılarak hazırlanmıştır.

4.3. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Vergi Denetiminin nemi

Kayıt dışı ekonomi ile mücadele ve vergi denetimi birbiriyle bağlantılı kavramlardır. Bir başka deyişle vergi denetimleri temel olarak kayıt dışılığı hedef almaktadır. Türk vergi sistemi beyana dayanmaktadır. Vergi denetimi, vergi beyannamelerinin doğruluğunu ve vergilerin tam olarak ödenmesini sağlayan idari bir hizmettir. Vergi denetimleri vergileri araştırmak, belirlemek ve düzeltmek için yapılmaktadır. Vergi denetiminin görevi, mükellefleri ve vergiyi doğuran işlemleri araştırmak, hata ve eksiklikleri tespit etmek, eksiklikleri düzeltmektir. Vergi denetimlerinin temel amacı kişilerin hukuka uygun hareket etmesini sağlamaktır (Akdeniz , 2010, s. 94).

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınması konusunda gerekli zen gösterilmemekte olup, giderek artan kamu ihtiyaçları ekonomi üzerinde baskı oluşturmaktadır. Kayıtlı ekonomi üzerindeki artan mali yk, bu faaliyetlerin zamanla kayıt dışı sektöre devredilmesinde önemli role sahiptir (Atılın , 2004, s. 238).

Toplam vergi gelirlerinde artışlar vergi oranları artırılmadan da sağlanabilir. Bu amaçla kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkarılmasını sağlamak amacıyla vergi denetimleri yapılmaktadır. Artan vergi cezaları ve vergileri düzenleyecek kurumların denetimlerine gerekli özenin gösterilmesi vergi tabanlarının genişlemesini sağlamaktadır. Bu durum toplam vergi gelirlerinde artışa yol açarak kamu açığının ekonomide sebep olduğu olumsuz etkileri ve kayıtlı ekonomi üzerindeki vergi yükünü azaltabilmektedir (Atılın , 2004, s. 238).

Vergi denetiminin faydalarından biri gelir dağılımlarının değiştirilmesidir. Denetim yolu ile vergi kaçakçılığı ne kadar önlenirse, gelir dağılımı üzerindeki olumlu etkisi de o kadar büyük olmaktadır. Ayrıca vergi denetimleri yoluyla gelir dağılımlarının iyileştirilmesi toplumun daha da refaha kavuşmasını sağlayacak ve birçok sorunun çözümüne büyük katkı sağlayacaktır (Akdeniz , 2010, s. 95).

Denetim oranının düşük olması ülkemizin vergi cenneti olarak görülmesi anlamına gelmektedir. Ülkemizde vergi idaresinin modern vergi idaresinin denetim esasları üzerine inşa edilmemiş olması, denetim birimleri arasında koordinasyon ve planlamanın olmayışı, mali kuruluşlarda denetim elemanı sayısının ve denetim iş

yükünün eksikliği, vergi suçlarının soruşturulması konusunda uzmanlaşmış personel eksikliği ve vergi soruşturmalarına destek olabilecek bilgilerin yetersizliği, denetimin etkinliğini azaltmaktadır. Vergi denetimlerinin etkin olması ile kayıt dışı ekonominin arasındaki bağlantı doğru orantılıdır. Denetim etkili olursa, kayıt dışılık ve vergi kaçırma da o kadar az olur. Vergi denetimlerinde kanuna uymayanlar için yaptırım uygulamadıkça kayıt dışılığa engel olmak mümkün değildir (Aydemir, 1995, s. 234).

5. DÜNYA'DA KAYIT DIŞI EKONOMİ VE POLİTİKALARI

5.1. Dünya'da Kayıt Dışı Ekonomi

Gelişmişlik düzeyine göre farklılık gösteren ve çeşitli ekonomik sistemleri olan ülkelerde kayıt dışılığın boyutlarına yönelik yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar, az gelişmiş ve devlet müdahalesinin olduğu ülkelerde kayıt dışı ekonominin yoğunluğunun fazla olduğu sonucuna varılmaktadır (İlgın, 1999, s. 86).

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü ölçmek amacıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı çalışmalar yapılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin kayıt dışı ekonomideki oranı yüksek iken gelişmiş ülkelerde bu oran oldukça düşüktür. Başlıca nedenleri arasında kişi başına düşen milli gelirin yüksek olması, toplumun vergi ödeme konusundaki farkındalığının yüksek olması ve iyi bir vergi sisteminin kurulmuş olması olduğu düşünülmektedir (Önder, 2012, s. 55).

Kayıt dışı ekonominin hacmi arttıkça vergiden elde edilen gelir azalır. Kamunun ihtiyacını karşılayan bu gelirin azalması ile harcamaların niteliği ve miktarı düşmektedir. Dolayısıyla kayıtlı ekonomide vergi oranları yükselir ve buna bağlı olarak kayıt dışı ekonominin büyümesi beklenmektedir.

Johnson, Kaufman ve Zoido-Lobaton (1998) tarafından yürütölen bir araştırma, kayıt dışı ekonomi oranının düşük olduğu ölkelerin temel özellikleri yüksek vergi tabanı, düşük vergi oranları ve böylece yüksek vergi gelirleri olduğu sonucuna varılmaktadır. Ayrıca rüşvet oranının da düşük olması bu ekonomilerin özellikleri arasındadır. Kayıt dışı ekonomi oranının yüksek olduğu ölkelerin özellikleri vergi oranlarının yüksek olması, yüksek düzeyde rüşvet ve yolsuzluk ile kanunların uygulanmasında gerekli özenin gösterilmemesidir. Yapılan araştırmalar sonucunda Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ölkeleri ve bazı Doğu Avrupa ölkelerinde kayıt dışı ekonominin boyutunun nispeten küçük olduğu, vergilerin düşük ve yolsuzlukla mücadele konusunda güçlü önlemlerin alındığı; Latin Amerika ve Orta Asya

ülkelerinde ise kayıt dışı ekonomi oranlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Aktürk , 2003, s. 35-36).

OECD ülkeleri, gelişmekte olan ülkeler, geçiş ülke ekonomileri ve az gelişmiş ülkeler arasında ortaya çıkan kayıt dışı ekonomiler arasında bazı benzerlikler olsa da temel nedenleri ülkeden ülkeye değişebilmektedir. OECD ülkelerinde kayıt dışı ekonomi vergilerin yüksek olması, işgücü düzenlemelerinin adil olmaması; gelişmekte olan ülkelerde vergiden kaçınma ve hükümete karşı güvensizlik yaşanması; geçiş ekonomilerinde ise sayılan sebeplere ek olarak karma ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş, sanayide ve kamuda olan yapısal değişiklikler kayıt dışılığa yol açmaktadır (Yazıcı , 2009, s. 128).

5.1.1. OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomiyle mücadele, OECD ülkelerinde önemli siyasi hedef olmaktadır. OECD ülkelerinde gelir toplama yetkisi olan devlet otoritelerinin yaptığı araştırmalar, kayıt dışı ekonominin önemli gelir kayıpları yarattığını ve bu kayıpların büyük olduğunu göstermektedir (Teyyare, 2018, s. 57).

OECD ülkelerinde, özellikle vergi kayıplarını önlemek ve kayıt dışılığı azaltmak için çeşitli stratejiler uygulanmaktadır. Bu nedenle kayıt dışılıkla mücadeleye yönelik ortak stratejiler şunlardır (Teyyare, 2018, s. 57):

- ⇒ Yönetim konularında mali yönetimin güçlendirilmesine yönelik gerekli düzenlemeler yapılmalıdır,
- ⇒ Risk değerlendirmesi gibi konularda detaylı araştırmalar yapılmalıdır,
- ⇒ İlgili ülkelerin devlet otoriteleri arasında etkili iletişim ve bilgi paylaşım mekanizmaları kurulmalıdır,
- ⇒ OECD ülkelerinde vergi yükümlülüklerinin işleyebilmesi için gönüllülük esasının teşvik edilmesi açısından strateji programlarının en iyi şekilde uygulanması amaçlanmaktadır.

OECD ülkeleri şunlardır (OECD, 2024):

- ⇒ Kurucu Ülkeler: ABD, Almanya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, İsveç, İsviçre, İtalya, İspanya, İrlanda, Hollanda, Danimarka, Fransa, Kanada, Portekiz, Lüksemburg, Norveç, Yunanistan, Türkiye.
- ⇒ Sonradan Üye Olan Ülkeler: Japonya, Slovakya, Şili, Finlandiya, Estonya, Avustralya, Yeni Zelanda, Meksika, İsrail, Slovenya, Letonya, Macaristan, Çekya, Litvanya, Polonya, Kolombiya, Güney Kore.

5.1.2. Geçiş Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi

Eski Sovyetler Birliği ülkeleri Sovyet blokunun çökmesiyle 1990'ların başından bu yana Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden etkilenecek siyasi ve ekonomik değişim dönemine başladılar. Yaşanan bu değişim iktisat literatüründe "geçiş ekonomisi" olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle, devletin sahip olduğu ve planlamaya dayalı olan üretim kararlarının birçok ekonomik ve sosyal reform çalışması sonucunda serbest piyasaya ekonomisine geçişine dayalı bir ekonomik sistem ortaya çıkmıştır (Turan, 2007, s. 122).

Geçiş ekonomisi ülkeleri şunlardır (Bal, 2004 , s. 174):

- ⇒ Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri: Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Makedonya, Macaristan, Romanya, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya.
- ⇒ Baltık Cumhuriyetleri: Estonya, Letonya ve Litvanya.
- ⇒ Eski Sovyet Cumhuriyetleri: Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna.
- ⇒ Asya'daki Geçiş Ekonomileri: Çin, Kamboçya, Laos ve Vietnam.

Geçiş ülke ekonomilerinde yaşanan makroekonomik sorunlar bu sürecin zor olduğunu kanıtlamaktadır. Bir diğer bulgu ise ilgili ülkelerin zayıf piyasa ekonomisi deneyimi, sermaye birikim düzeyinin düşük olması, piyasa ekonomisinin kuralları ve kurumların

yetersizliği, ekonomik birimlerin piyasa sistemlerine uyum sağlayamaması ve devlet mekanizmalarının genel olarak savunmasız olmasıdır. Bir devlet ekonomik faaliyetleri üzerindeki hâkimiyetini kaybettiğinde zayıflar. Bu durum kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yaygınlaşmasına ivme kazandırmaktadır. Sonuç olarak ekonomideki bu hızlı çöküşün sebebi, devlet kontrolünün etkisini kaybetmesidir (Yazıcı , 2009, s. 122).

Rüşvet ve yolsuzlukların aktif olması, vergi mekanizmalarında yaşanan aksaklıklar ve vergi gelirlerinin toplanamaması durumları bu ülkelerin kayıt dışılık oranının yükselmesine sebep olan unsurlardır.

5.2. Dünya’da Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini: Elektrik Tüketimi Yaklaşımı

Elektrik tüketimi yaklaşımı veya fiziksel girdi yaklaşımı olarak da bilinen bu yaklaşım, kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemlerinden biridir. Bu yaklaşım uygulanırken elektrik tüketim verileri fiziksel bir girdi olarak kullanılmaktadır. Kayıt dışı ekonomi tahmini yapılırken elektrik tüketimindeki değışiklikler dikkate alınarak tahmin edilmektedir. Elektrik tüketimindeki temel değışiklikler ülkedeki diğer ekonomik faaliyetlerle ilişkilendirerek ölçümler yapılmaktadır. Bu yaklaşımın esası, tüm ekonomik faaliyetlerin elektrik tüketimiyle yakından ilişkili olmasıdır. Dolayısıyla elektrik tüketimi ekonomide en iyi gösterge olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşıma göre, elektrik tüketimindeki artış hızı GSYİH (gayri safi yurt içi hâsıla)’deki artış hızına eşittir ve hesaplanan GSYİH ile resmi GSYİH arasındaki farkın kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü verdiği varsayılmaktadır (Harmanlı , 2023, s. 49).

OECD ülkelerine ait 2014-2022 yılları elektrik tüketim verileri aşağıdaki tablolarda verilmektedir. 2014-2022 yılları seçilmesinin nedeni ise elektrik tüketim ve üretim verilerine en net o yıllar arasında ulaşılmaktadır. Endekslerin hesaplanması için 2018 yılı baz yılı seçilmiştir. Hesaplamalarda kullanılan formüller ise şu şekildedir (Sarı , 2023, s. 61):

$$\Rightarrow \text{Gerçekleşen GSYİH Endeksi}_t = \frac{\text{GSYİH}_t}{\text{GSYİH}_{\text{baz}}} \times 100 \quad (1.1)$$

$$\Rightarrow \text{Elektrik Tüketim Artış Hızı}_t = \frac{\text{Elektrik Tüketimi}_t - \text{Elektrik Tüketimi}_{t-1} \times 100}{\text{Elektrik Tüketimi}_{t-1}} \quad (1.2)$$

$$\Rightarrow \text{Tahmin Edilen GSYİH Endeksi}_t = \text{Gerçekleşen GSYİH Endeksi}_{t-1} + \frac{(\text{Gerçekleşen GSYİH Endeksi}_{t-1} \times \text{Elektrik Tüketim Artış Hızı}_t)}{100} \quad (1.3)$$

$$\Rightarrow \text{Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi} = \text{Tahmin Edilen GSYİH Endeksi} - \text{Gerçekleşen GSYİH Endeksi} \quad (1.4)$$

$$\Rightarrow \text{Kayıt Dışı Ekonomi} = \text{Tahmin Edilen GSYİH} - \text{GSYİH} \quad (1.5)$$

$$\Rightarrow \text{Kayıt Dışı Ekonomi Yüzdesi} = \frac{\text{Kayıt Dışı Ekonomi}}{\text{GSYİH}} \quad (1.6)$$

$$\Rightarrow \text{Tahmin Edilen GSYİH} = \text{GSYİH} + \text{Kayıt Dışı Ekonomi} \quad (1.7)$$

Tablo 5.1: Almanya'nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Tüketim i (Bin Kwh)	Gerçekleşen Reel GSYİH Endeksi	Elektrik Tüketim Artış Hızı	Tahmini Edilen Reel GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen Reel GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	2.927.430	524.827	86,98						
2015	3.026.180	528.350	89,92	0,67	87,57	3.416.682	390.502	-2,35	1,29
2016	3.134.740	530.551	93,14	0,42	90,29	3.454.862	320.122	-2,85	1,02
2017	3.267.160	531.318	97,08	0,14	93,28	3.493.531	226.371	-3,80	0,69
2018	3.365.450	521.809	100,00	-1,79	95,34	3.009.152	-356.297	-4,66	-1,06
2019	3.474.110	507.543	103,23	-2,73	97,27	2.781.897	-692.212	-5,96	-1,99
2020	3.403.730	492.821	101,14	-2,90	100,23	2.813.806	-589.923	-0,90	-1,73
2021	3.617.450	510.100	107,49	3,51	104,68	4.937.498	1.320.048	-2,80	3,65
2022	3.876.810	489.330	115,19	-4,07	103,11	2.506.259	-1.370.550	-12,08	-3,54

Kaynak: (Eurostat, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2021 yılında 3,65; en düşük ise 2022 yılında -3,54'tür.

Tablo 5.2: Belçika'nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Tüketim i (Bin Kwh)	Gerçekleşen Reel GSYİH Endeksi	Elektrik Tüketim Artış Hızı	Tahmini Edilen Reel GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen Reel GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	403.003	82.040	87,60						
2015	416.701	83.023	90,58	1,20	88,65	491.590	74.889	-1,93	1,80
2016	430.085	83.183	93,49	0,19	90,75	466.401	36.316	-2,73	0,84
2017	445.050	83.766	96,74	0,70	94,14	503.236	58.186	-2,60	1,31
2018	460.050	84.222	100,00	0,54	97,27	513.782	53.732	-2,73	1,17
2019	478.676	83.291	104,05	-1,11	98,89	455.200	-23.475	-5,15	-0,49
2020	460.747	80.897	100,15	-2,87	101,06	388.959	-71.787	0,91	-1,56
2021	507.929	83.912	110,41	3,73	103,88	678.540	170.611	-6,52	3,36
2022	554.044	79.545	120,43	-5,20	104,66	294.382	-259.661	-15,77	-4,69

Kaynak: (Eurostat, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2021 yılında 3,36; en düşük ise 2022 yılında -4,69'dur.

Tablo 5.3: Danimarka'nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Tüketimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen Reel GSYİH Endeksi	Elektrik Tüketim Artış Hızı	Tahmin Edilen Reel GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen Reel GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	265.757	31.583	87,90						
2015	273.017	31.769	90,30	0,59	88,42	307.983	34.966	-1,88	1,28
2016	283.109	32.061	93,64	0,92	91,13	325.412	42.303	-2,51	1,49
2017	294.808	32.255	97,51	0,61	94,21	328.550	33.742	-3,30	1,14
2018	302.328	31.896	100,00	-1,11	96,43	291.476	-10.851	-3,57	-0,36
2019	309.526	32.192	102,38	0,93	100,93	360.617	51.091	-1,45	1,65
2020	311.356	31.479	102,99	-2,21	100,11	271.923	-39.432	-2,87	-1,27
2021	342.961	33.740	113,44	7,18	110,38	566.125	223.164	-3,06	6,51
2022	380.617	32.375	125,90	-4,05	108,85	238.507	-142.109	-17,04	-3,73

Kaynak: (Eurostat, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2021 yılında 6,51; en düşük ise 2022 yılında -3,73'tür.

Tablo 5.4: Yunanistan'ın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Tüketimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen Reel GSYİH Endeksi	Elektrik Tüketim Artış Hızı	Tahmin Edilen Reel GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen Reel GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	177.236	51.185	98,71						
2015	176.368	52.445	98,22	2,46	101,14	238.589	62.221	2,91	3,53
2016	174.494	55.034	97,18	4,94	103,07	281.070	106.576	5,89	6,11
2017	176.903	55.614	98,52	1,05	98,20	210.333	33.430	-0,32	1,89
2018	179.557	51.096	100,00	-8,12	90,52	50.879	-128.677	-9,48	-7,17
2019	183.347	51.735	102,11	1,25	101,25	219.967	36.620	-0,86	2,00
2020	165.015	48.847	91,90	-5,58	96,41	99.332	-65.682	4,51	-3,98
2021	181.500	51.044	101,08	4,50	96,03	255.735	74.235	-5,05	4,09
2022	206.620	49.106	115,07	-3,80	97,24	130.739	-75.880	-17,83	-3,67

Kaynak: (Eurostat, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2015 yılında 6,11; en düşük ise 2018 yılında -7,17'dir.

Tablo 5.5: İspanya'nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Tüketimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen Reel GSYİH Endeksi	Elektirik Tüketim Artış Hızı	Tahmin Edilen Reel GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen Reel GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	1.032.608	233.379	85,77						
2015	1.078.092	238.589	89,55	2,23	87,69	1.366.390	288.298	-1,86	2,67
2016	1.114.420	240.472	92,57	0,79	90,26	1.270.986	156.566	-2,31	1,40
2017	1.162.492	246.657	96,56	2,57	94,95	1.512.493	350.001	-1,61	3,01
2018	1.203.859	246.134	100,00	-0,21	96,36	1.254.092	50.233	-3,64	0,42
2019	1.245.513	242.843	103,46	-1,34	98,66	1.163.279	-82.233	-4,80	-0,66
2020	1.119.010	227.619	92,95	-6,27	96,97	589.243	-529.766	4,02	-4,73
2021	1.222.290	235.109	101,53	3,29	96,01	1.599.130	376.840	-5,52	3,08
2022	1.346.377	232.148	111,84	-1,26	100,25	1.190.581	-155.795	-11,59	-1,16

Kaynak: (Eurostat, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2021 yılında 3,08; en düşük ise 2020 yılında -4,73'tür.

Tablo 5.6: Fransa'nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Tüketimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen Reel GSYİH Endeksi	Elektirik Tüketim Artış Hızı	Tahmin Edilen Reel GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen Reel GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	2.149.765	439.014	90,96						
2015	2.198.432	448.008	93,02	2,05	92,83	2.805.159	606.727	-0,20	2,76
2016	2.234.129	454.664	94,53	1,49	94,41	2.744.893	510.764	-0,13	2,29
2017	2.297.242	451.939	97,20	-0,60	93,97	2.323.640	26.398	-3,24	0,11
2018	2.363.306	448.642	100,00	-0,73	96,50	2.359.377	-3.928	-3,50	-0,02
2019	2.437.635	444.642	103,15	-0,89	99,11	2.388.929	-48.705	-4,04	-0,20
2020	2.317.832	422.481	98,08	-4,98	98,00	1.466.478	-851.353	-0,07	-3,67
2021	2.502.118	442.158	105,87	4,66	102,64	3.629.142	1.127.024	-3,23	4,50
2022	2.639.092	426.687	111,67	-3,50	102,17	1.876.844	-762.247	-9,50	-2,89

Kaynak: (Eurostat, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2021 yılında 4,50; en düşük ise 2020 yılında -3,67'dir.

Tablo 5.7: İtalya'nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Tüketimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen Reel GSYİH Endeksi	Elektrik Tüketim Artış Hızı	Tahmin Edilen Reel GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen Reel GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	1.627.405	291.083	91,87						
2015	1.655.355	297.180	93,45	2,09	93,80	2.131.020	475.665	0,35	2,87
2016	1.695.786	295.508	95,73	-0,56	92,92	1.727.756	31.970	-2,81	0,19
2017	1.736.592	301.880	98,04	2,16	97,80	2.231.024	494.432	-0,24	2,85
2018	1.771.391	303.442	100,00	0,52	98,54	2.000.106	228.715	-1,46	1,29
2019	1.796.648	301.803	101,43	-0,54	99,46	1.852.850	56.202	-1,97	0,31
2020	1.661.239	283.814	93,78	-5,96	95,38	905.418	-755.820	1,60	-4,55
2021	1.821.934	300.887	102,85	6,02	99,42	2.826.691	1.004.757	-3,43	5,51
2022	1.962.845	295.840	110,81	-1,68	101,13	1.698.520	-264.324	-9,68	-1,35

Kaynak: (Eurostat, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2021 yılında 5,51; en düşük ise 2020 yılında -4,55'tir.

Tablo 5.8: Hollanda'nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Tüketimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen Reel GSYİH Endeksi	Elektrik Tüketim Artış Hızı	Tahmin Edilen Reel GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen Reel GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	671.560	108.507	86,77						
2015	690.008	109.235	89,15	0,67	87,35	783.772	93.764	-1,80	1,36
2016	708.337	110.537	91,52	1,19	90,21	841.252	132.915	-1,31	1,88
2017	738.146	111.547	95,37	0,91	92,35	843.892	105.746	-3,02	1,43
2018	773.987	113.476	100,00	1,73	97,02	939.609	165.622	-2,98	2,14
2019	813.055	113.661	105,05	0,16	100,16	864.004	50.949	-4,88	0,63
2020	796.530	112.434	102,91	-1,08	103,91	806.589	10.059	1,00	0,13
2021	870.587	113.742	112,48	1,16	104,11	968.847	98.260	-8,37	1,13
2022	958.549	108.782	123,85	-4,36	107,58	578.004	-380.544	-16,27	-3,97

Kaynak: (Eurostat, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2018 yılında 2,14; en düşük ise 2022 yılında -3,97'dir.

Tablo 5.9: Portekiz'in elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Tüketimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen Reel GSYİH Endeksi	Elektrik Tüketim Artış Hızı	Tahmin Edilen Reel GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen Reel GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	173.053	46.140	84,34						
2015	179.713	46.851	87,59	1,54	85,64	217.025	37.312	-1,95	2,08
2016	186.489	47.355	90,89	1,08	88,53	217.016	30.527	-2,36	1,64
2017	195.947	47.660	95,50	0,64	91,47	217.149	21.202	-4,02	1,08
2018	205.184	48.897	100,00	2,60	97,98	266.399	61.215	-2,02	2,98
2019	214.374	48.810	104,48	-0,18	99,82	222.051	7.677	-4,66	0,36
2020	200.518	47.245	97,73	-3,21	101,13	167.076	-33.441	3,40	-1,67
2021	216.053	48.189	105,30	2,00	99,68	260.635	44.582	-5,62	2,06
2022	242.340	49.470	118,11	2,66	108,10	295.091	52.751	-10,01	2,18

Kaynak: (Eurostat, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2018 yılında 2,98; en düşük ise 2020 yılında -1,67'dir.

Tablo 5.10: İsveç'in elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Tüketimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen Reel GSYİH Endeksi	Elektrik Tüketim Artış Hızı	Tahmin Edilen Reel GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen Reel GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	438.833	125.041	93,24						
2015	455.494	127.801	96,78	2,21	95,29	579.578	124.084	-1,48	2,72
2016	466.266	130.614	99,06	2,20	98,91	601.301	135.035	-0,16	2,90
2017	480.025	130.459	101,99	-0,12	98,95	507.359	27.334	-3,04	0,57
2018	470.673	130.571	100,00	0,09	102,07	532.148	61.475	2,07	1,31
2019	476.869	127.624	101,32	-2,26	97,74	411.508	-65.360	-3,57	-1,37
2020	480.556	126.007	102,10	-1,27	100,03	464.136	-16.419	-2,07	-0,34
2021	540.734	131.028	114,89	3,98	106,17	720.098	179.364	-8,72	3,32
2022	561.785	125.754	119,36	-4,03	110,26	377.156	-184.628	-9,10	-3,29

Kaynak: (Eurostat, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2021 yılında 3,32; en düşük ise 2022 yılında -2,29'dur.

Tablo 5.11: Norveç'in elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Tüketimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen Reel GSYİH Endeksi	Elektirik Tüketim Artış Hızı	Tahmin Edilen Reel GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen Reel GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	378.456	116.236	101,56						
2015	349.756	119.266	93,85	2,61	104,20	514.956	165.200	10,35	4,72
2016	335.396	122.457	90,00	2,68	96,37	478.309	142.913	6,36	4,26
2017	356.288	123.859	95,61	1,14	91,03	407.334	51.046	-4,58	1,43
2018	372.657	126.567	100,00	2,19	97,70	469.814	97.157	-2,30	2,61
2019	365.130	125.139	97,98	-1,13	98,87	367.877	2.747	0,89	0,08
2020	322.823	125.465	86,63	0,26	98,24	411.155	88.332	11,61	2,74
2021	425.445	130.931	114,17	4,36	90,40	495.746	70.301	-23,76	1,65
2022	565.021	124.515	151,62	-4,90	108,57	259.509	-305.511	-43,05	-5,41

Kaynak: (Eurostat, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2015 yılında 4,72; en düşük ise 2022 yılında -5,41'dir.

Tablo 5.12: Avusturya'nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Tüketimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen Reel GSYİH Endeksi	Elektirik Tüketim Artış Hızı	Tahmin Edilen Reel GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen Reel GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	333.146	62.563	86,47						
2015	344.269	63.553	89,36	1,58	87,84	419.177	74.908	-1,52	2,18
2016	357.608	64.527	92,82	1,53	90,73	431.457	73.849	-2,09	2,07
2017	369.361	65.569	95,87	1,61	94,32	451.116	81.755	-1,55	2,21
2018	385.274	65.855	100,00	0,44	96,29	422.407	37.133	-3,71	0,96
2019	397.147	66.027	103,08	0,26	100,26	433.863	36.716	-2,82	0,92
2020	380.888	63.744	98,86	-3,46	99,52	299.541	-81.346	0,66	-2,14
2021	405.241	66.871	105,18	4,91	103,71	605.823	200.582	-1,47	4,95
2022	447.217	66.414	116,08	-0,68	104,46	418.070	-29.146	-11,61	-0,65

Kaynak: (Eurostat, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2021 yılında 4,95; en düşük ise 2020 yılında -2,14'tür.

Tablo 5.13: Polonya'nın elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Tüketimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen Reel GSYİH Endeksi	Elektrik Tüketim Artış Hızı	Tahmin Edilen Reel GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen Reel GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	406.412	136.307	81,44						
2015	429.834	138.926	86,14	1,92	83,01	525.141	95.307	-3,13	2,22
2016	424.735	143.762	85,12	3,48	89,14	622.442	197.707	4,02	4,65
2017	465.772	146.424	93,34	1,85	86,69	545.855	80.083	-6,65	1,72
2018	499.004	151.398	100,00	3,40	96,51	670.571	171.567	-3,49	3,44
2019	532.504	152.001	106,71	0,40	100,40	568.779	36.275	-6,32	0,68
2020	526.147	148.241	105,44	-2,47	104,07	454.030	-72.116	-1,37	-1,37
2021	576.382	157.313	115,51	6,12	111,89	900.751	324.369	-3,61	5,63
2022	654.594	154.822	131,18	-1,58	113,68	542.751	-111.842	-17,50	-1,71

Kaynak: (Eurostat, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2021 yılında 5,63; en düşük ise 2022 yılında -1,71'dir.

Yukarıda 13 ülkenin tablosuna bakıldığında 2014 yılı başlangıç yılı olduğu için elektrik tüketim artış hızı, tahmin edilen GSYİH endeksi, tahmin edilen GSYİH, kayıt dışı ekonomi, kayıt dışı ekonomi endeksi ve kayıt dışı ekonomi / GSYİH değerleri sıfır kabul edilmektedir. 2014 yılı sonrası ise verilen formüller sonucunda elde edilen değerleri göstermektedir (Tablo 5.1- Tablo 5.13). Kayıt dışı ekonomi / GSYİH oranları sonucunda birçok negatif değere ulaşılmaktadır. Bu yaklaşımın karşılaştığı eleştirilerin çoğunluğu negatif değerlerin olması yönündedir. Yapılan çalışma ise bu eleştirinin doğruluğunu ortaya koymaktadır. İktisadi anlamda kayıt dışı ekonomi değerinin 1'in altında olması veya eksi değer alması doğru sonucu vermemektedir. Kayıt dışı ekonominin zaman içerisinde küçülme etkisine uğradığı çıkarılabilecek sonuçlar arasındadır (Sarı , 2023, s. 61). Elektrik tüketim verileri kesin sonuçları verme konusunda yetersizdir. Dolayısıyla kaçak elektrik tüketiminin varlığı söz konusudur. Bu yaklaşımın teknoloji ile desteklenmesi durumunda daha verimli göstergelere ulaşılacaktır (Us, 2006, s. 95-111). Elektrik tüketim ve üretim değerlerinin değişkenlik gösterip göstermeyeceğine dair bulgulara ulaşabilmek için OECD ülkelerinin 2014-

2022 yılları verileri ile aynı formüller kullanılarak üretim yöntemi tabloları oluşturulmuştur.

Tablo 5.14: Almanya'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Üretimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen GSYİH Endeksi	Elektrik Üretim Artış Hızı	Tahmini Edilen GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	2.927.430	590.874	86,98						
2015	3.026.180	610.292	89,92	3,29	89,84	4.182.219	1.156.039	-0,08	3,82
2016	3.134.740	614.332	93,14	0,66	90,51	3.529.124	394.384	-2,63	1,26
2017	3.267.160	619.053	97,08	0,77	93,86	3.689.111	421.951	-3,22	1,29
2018	3.365.450	605.651	100,00	-2,16	94,98	2.886.562	-478.887	-5,02	-1,42
2019	3.474.110	575.864	103,23	-4,92	95,08	2.046.806	-1.427.303	-8,15	-4,11
2020	3.403.730	547.662	101,14	-4,90	98,17	2.120.132	-1.283.597	-2,96	-3,77
2021	3.617.450	558.488	107,49	1,98	103,14	4.416.941	799.491	-4,35	2,21
2022	3.876.810	545.200	115,19	-2,38	104,93	3.118.501	-758.308	-10,26	-1,96

Kaynak: (OECD, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2015 yılında 3,82; en düşük ise 2019 yılında -4,11'dir.

Tablo 5.15: Belçika'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Üretimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen GSYİH Endeksi	Elektrik Üretim Artış Hızı	Tahmini Edilen GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	403.003	69.818	87,60						
2015	416.701	67.380	90,58	-3,49	84,54	302.577	-114.123	-6,04	-2,74
2016	430.085	82.403	93,49	22,30	110,77	1.387.444	957.359	17,29	22,26
2017	445.050	83.125	96,74	0,88	94,31	510.776	65.726	-2,43	1,48
2018	460.050	72.071	100,00	-13,30	83,88	-102.274	-562.324	-16,12	-12,22
2019	478.676	89.940	104,05	24,79	124,79	1.646.684	1.168.008	20,74	24,40
2020	460.747	86.124	100,15	-4,24	99,63	323.449	-137.297	-0,52	-2,98
2021	507.929	96.625	110,41	12,19	112,36	1.068.605	560.676	1,96	11,04
2022	554.044	70.420	120,43	-27,12	80,46	-818.797	-1.372.841	-39,97	-24,78

Kaynak: (OECD, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2019 yılında 24,40; en düşük ise 2022 yılında -24,78'dir.

Tablo 5.16: Danimarka'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Üretim i (Bin Kwh)	Gerçekleşen GSYİH Endeksi	Elektrik Üretim Artış Hızı	Tahmin Edilen GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	265.757	30.815	87,90						
2015	273.017	27.921	90,30	-9,39	79,65	42.746	-230.270	-10,66	-8,43
2016	283.109	29.081	93,64	4,15	94,06	413.745	130.636	0,41	4,61
2017	294.808	29.638	97,51	1,92	95,44	365.644	70.836	-2,08	2,40
2018	302.328	29.315	100,00	-1,09	96,45	292.160	-10.167	-3,55	-0,34
2019	309.526	28.684	102,38	-2,15	97,85	267.485	-42.040	-4,53	-1,36
2020	311.356	27.876	102,99	-2,82	99,50	253.288	-58.067	-3,49	-1,86
2021	342.961	31.912	113,44	14,48	117,90	793.285	450.324	4,46	13,13
2022	380.617	34.470	125,90	8,02	122,53	652.167	271.550	-3,36	7,13

Kaynak: (OECD, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2021 yılında 13,13; en düşük ise 2015 yılında -8,43'tür.

Tablo 5.17: Yunanistan'ın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Üretim i (Bin Kwh)	Gerçekleşen GSYİH Endeksi	Elektrik Üretim Artış Hızı	Tahmin Edilen GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	177.236	46.701	98,71						
2015	176.368	47.806	98,22	2,37	101,04	236.895	60.527	2,82	3,43
2016	174.494	50.227	97,18	5,06	103,20	283.321	108.827	6,02	6,24
2017	176.903	50.589	98,52	0,72	97,88	204.519	27.616	-0,64	1,56
2018	179.557	50.084	100,00	-1,00	97,54	176.934	-2.622	-2,46	-0,15
2019	183.347	45.557	102,11	-9,04	90,96	35.214	-148.132	-11,15	-8,08
2020	165.015	45.335	91,90	-0,49	101,61	192.747	27.732	9,71	1,68
2021	181.500	53.056	101,08	17,03	107,55	462.553	281.053	6,47	15,49
2022	206.620	44.840	115,07	-15,49	85,43	-81.412	-288.032	-29,64	-13,94

Kaynak: (OECD, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2021 yılında 15,49; en düşük ise 2022 yılında -13,94'tür.

Tablo 5.18: İspanya'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Üretimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen GSYİH Endeksi	Elektrik Üretim Artış Hızı	Tahmin Edilen GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	1.032.608	268.380	85,77						
2015	1.078.092	269.751	89,55	0,51	86,21	1.188.618	110.526	-3,34	1,03
2016	1.114.420	264.344	92,57	-2,00	87,76	969.804	-144.615	-4,81	-1,30
2017	1.162.492	264.918	96,56	0,22	92,77	1.250.060	87.568	-3,79	0,75
2018	1.203.859	263.827	100,00	-0,41	96,17	1.230.866	27.007	-3,83	0,22
2019	1.245.513	263.796	103,46	-0,01	99,99	1.322.830	77.317	-3,47	0,62
2020	1.119.010	254.591	92,95	-3,49	99,85	935.450	-183.559	6,90	-1,64
2021	1.222.290	265.331	101,53	4,22	96,87	1.702.968	480.678	-4,66	3,93
2022	1.346.377	225.630	111,84	-14,96	86,34	-484.371	-1.830.748	-25,50	-13,60

Kaynak: (OECD, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2021 yılında 3,93; en düşük ise 2022 yılında -13,60'tır.

Tablo 5.19: Fransa'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Üretimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen GSYİH Endeksi	Elektrik Üretim Artış Hızı	Tahmin Edilen GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	2.149.765	548.731	90,96						
2015	2.198.432	555.145	93,02	1,17	92,03	2.616.022	417.590	-1,00	1,90
2016	2.234.129	540.420	94,53	-2,65	90,56	1.835.149	-398.979	-3,98	-1,79
2017	2.297.242	537.850	97,20	-0,48	94,08	2.351.296	54.054	-3,12	0,24
2018	2.363.306	557.832	100,00	3,72	100,82	3.380.428	1.017.122	0,82	4,30
2019	2.437.635	547.079	103,15	-1,93	98,07	2.144.075	-293.559	-5,07	-1,20
2020	2.317.832	509.871	98,08	-6,80	96,13	1.023.511	-1.294.320	-1,95	-5,58
2021	2.502.118	532.497	105,87	4,44	102,43	3.578.174	1.076.056	-3,45	4,30
2022	2.639.092	556.950	111,67	4,59	110,74	3.901.337	1.262.245	-0,93	4,78

Kaynak: (OECD, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2022 yılında 4,78; en düşük ise 2020 yılında -5,58'dir.

Tablo 5.20: İtalya'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Üretimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen GSYİH Endeksi	Elektrik Üretim Artış Hızı	Tahmin Edilen GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	1.627.405	269.148	91,87						
2015	1.655.355	272.428	93,45	1,22	92,99	1.988.470	333.115	-0,46	2,01
2016	1.695.786	279.703	95,73	2,67	95,94	2.262.941	567.155	0,21	3,34
2017	1.736.592	285.266	98,04	1,99	97,64	2.202.638	466.046	-0,40	2,68
2018	1.771.391	279.845	100,00	-1,90	96,17	1.580.241	-191.149	-3,83	-1,08
2019	1.796.648	283.950	101,43	1,47	101,47	2.208.372	411.724	0,04	2,29
2020	1.661.239	271.648	93,78	-4,33	97,03	1.197.923	-463.315	3,25	-2,79
2021	1.821.934	280.045	102,85	3,09	96,68	2.340.873	518.939	-6,17	2,85
2022	1.962.845	220.000	110,81	-21,44	80,80	-1.902.317	-3.865.162	-30,01	-19,69

Kaynak: (OECD, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2015 yılında 3,34; en düşük ise 2022 yılında -19,69'dur.

Tablo 5.21: Hollanda'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Üretimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen GSYİH Endeksi	Elektrik Üretim Artış Hızı	Tahmin Edilen GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	671.560	98.715	86,77						
2015	690.008	105.731	89,15	7,11	92,93	1.216.015	526.007	3,78	7,62
2016	708.337	110.979	91,52	4,96	93,57	1.101.497	393.160	2,06	5,55
2017	738.146	113.400	95,37	2,18	93,51	933.693	195.547	-1,85	2,65
2018	773.987	110.849	100,00	-2,25	93,22	645.910	-128.076	-6,78	-1,65
2019	813.055	117.859	105,05	6,32	106,32	1.340.848	527.793	1,28	6,49
2020	796.530	119.880	102,91	1,71	106,85	1.033.779	237.249	3,94	2,98
2021	870.587	118.390	112,48	-1,24	101,63	777.181	-93.405	-10,85	-1,07
2022	958.549	103.840	123,85	-12,29	98,66	-112.296	-1.070.845	-25,19	-11,17

Kaynak: (OECD, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2019 yılında 6,49; en düşük ise 2022 yılında -11,17'dir.

Tablo 5.22: Portekiz'in elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Üretimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen GSYİH Endeksi	Elektrik Üretim Artış Hızı	Tahmin Edilen GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	173.053	51.527	84,34						
2015	179.713	50.940	87,59	-1,14	83,38	170.643	-9.069	-4,21	-0,50
2016	186.489	58.862	90,89	15,55	101,21	477.167	290.678	10,32	15,59
2017	195.947	57.669	95,50	-2,03	89,05	167.340	-28.606	-6,45	-1,46
2018	205.184	58.197	100,00	0,92	96,37	233.482	28.298	-3,63	1,38
2019	214.374	52.185	104,48	-10,33	89,67	13.738	-200.635	-14,81	-9,36
2020	200.518	52.278	97,73	0,18	104,67	239.631	39.113	6,94	1,95
2021	216.053	50.362	105,30	-3,67	94,14	147.079	-68.973	-11,15	-3,19
2022	242.340	52.770	118,11	4,78	110,33	340.961	98.621	-7,78	4,07

Kaynak: (OECD, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2015 yılında 15,59; en düşük ise 2019 yılında -9,36'dır.

Tablo 5.23: İsveç'in elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Üretimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen GSYİH Endeksi	Elektrik Üretim Artış Hızı	Tahmin Edilen GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	438.833	149.957	93,24						
2015	455.494	159.045	96,78	6,06	98,89	748.666	293.172	2,11	6,44
2016	466.266	152.531	99,06	-4,10	92,81	314.486	-151.779	-6,25	-3,26
2017	480.025	160.526	101,99	5,24	104,26	757.288	277.263	2,27	5,78
2018	470.673	159.677	100,00	-0,53	101,45	502.639	31.966	1,45	0,68
2019	476.869	165.645	101,32	3,74	103,74	693.656	216.787	2,42	4,55
2020	480.556	160.914	102,10	-2,86	98,42	388.356	-92.199	-3,68	-1,92
2021	540.734	168.623	114,89	4,79	106,99	758.834	218.100	-7,89	4,03
2022	561.785	173.180	119,36	2,70	117,99	740.939	179.154	-1,37	3,19

Kaynak: (OECD, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2015 yılında 6,44; en düşük ise 2016 yılında -3,26'dır.

Tablo 5.24: Norveç'in elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Üretimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen GSYİH Endeksi	Elektrik Üretim Artış Hızı	Tahmin Edilen GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	378.456	141.342	101,56						
2015	349.756	143.904	93,85	1,81	103,40	484.901	135.145	9,54	3,86
2016	335.396	148.479	90,00	3,18	96,84	495.926	160.530	6,84	4,79
2017	356.288	148.763	95,61	0,19	90,17	375.350	19.062	-5,43	0,54
2018	372.657	146.346	100,00	-1,62	94,05	334.029	-38.627	-5,95	-1,04
2019	365.130	134.076	97,98	-8,38	91,62	97.478	-267.651	-6,36	-7,33
2020	322.823	154.303	86,63	15,09	112,76	952.486	629.663	26,13	19,50
2021	425.445	157.247	114,17	1,91	88,28	416.697	-8.747	-25,89	-0,21
2022	565.021	156.290	151,62	-0,61	113,47	442.097	-122.923	-38,15	-2,18

Kaynak: (OECD, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2020 yılında 19,50; en düşük ise 2019 yılında -7,33'tür.

Tablo 5.25: Avusturya'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Üretimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen GSYİH Endeksi	Elektrik Üretim Artış Hızı	Tahmin Edilen GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	333.146	62.248	86,47						
2015	344.269	61.928	89,36	-0,51	86,03	349.334	5.065	-3,33	0,15
2016	357.608	64.961	92,82	4,90	93,73	547.305	189.697	0,91	5,30
2017	369.361	68.094	95,87	4,82	97,30	565.839	196.478	1,43	5,32
2018	385.274	65.384	100,00	-3,98	92,05	259.299	-125.974	-7,95	-3,27
2019	397.147	71.101	103,08	8,74	108,74	760.674	363.527	5,66	9,15
2020	380.888	69.591	98,86	-2,12	100,89	352.518	-28.369	2,03	-0,74
2021	405.241	68.084	105,18	-2,17	96,72	336.495	-68.745	-8,46	-1,70
2022	447.217	71.490	116,08	5,00	110,44	648.492	201.275	-5,63	4,50

Kaynak: (OECD, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2019 yılında 9,15; en düşük ise 2018 yılında -3,27'dir.

Tablo 5.26: Polonya'nın elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Üretimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen GSYİH Endeksi	Elektrik Üretim Artış Hızı	Tahmin Edilen GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	406.412	145.214	81,44						
2015	429.834	150.695	86,14	3,77	84,52	600.450	170.616	-1,62	3,97
2016	424.735	152.003	85,12	0,87	86,89	510.126	85.391	1,77	2,01
2017	465.772	154.869	93,34	1,89	86,72	547.291	81.519	-6,62	1,75
2018	499.004	155.260	100,00	0,25	93,58	524.108	25.104	-6,42	0,50
2019	532.504	151.363	106,71	-2,51	97,49	423.655	-108.848	-9,22	-2,04
2020	526.147	146.151	105,44	-3,44	103,04	402.393	-123.753	-2,40	-2,35
2021	576.382	166.801	115,51	14,13	120,34	1.322.166	745.784	4,83	12,94
2022	654.594	145.930	131,18	-12,51	101,05	-87.178	-741.772	-30,13	-11,33

Kaynak: (OECD, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2021 yılında 12,94; en düşük ise 2022 yılında -11,33'tür.

Oluşturulan bu tablolarda (Tablo 5.14 – Tablo 5.26) OECD ülkelerinin 2014-2022 yıllarına ait GSYİH ve elektrik üretim verilerine bakıldığında tıpkı elektrik tüketim değerlerinde olduğu gibi artışların varlığı söz konusudur. Ülkelerin elektrik tüketim ve üretim verileri karşılaştırıldığında elde edilen göstergelerde az miktarda farklar gözlemlenmektedir. Ancak bu farklar ülkenin genel tablosunun gidişatını bozmamaktadır. Yaklaşımına göre 1'in altında çıkan sonuçlar gerçekliği yansıtmamakla birlikte kaçak elektriğin varlığından bahsetmektedir.

Sonuç olarak elektrik tüketim verilerinin yanı sıra elektrik üretim verilerinin de kullanılarak tahminler yapılması bu yaklaşımın negatif sonuçlar çıkarmasına değiştirmeyerek yapılan eleştirilerin haklı olduğunu göstermektedir. Bu eleştiriler ise şu şekildedir (Baylan, Atılğan, Serin ve Bozdere, 2018, s. 35-36):

⇒ Elektrik tüketim verimliliğindeki artışlar, elektrik fiyatlarının yükselmesi, elektrik üretimindeki düşüşler, fiili elektrik tüketiminin gerçeği yansıtmaması gibi nedenler

elektrik tüketimini düşürür ya da düşmüş gibi gösterir. Öte yandan elektriğin farklı enerji kaynakları yerine kullanılması, kapasite yetersizliğinde dahi elektriğin sürekli kullanılması, ülkenin alt yapı sorunlarından kaynaklı elektrik verimini düşürmesi, ekonomi de küçülme olsa da elektrik tüketimi yüksek sonuçlar vermektedir.

⇒ Elektrik tüketim ve üretim verileri kayıp, kaçak ve hatalı ölçümler nedeniyle güvenilir sonuçlar vermemektedir.

Tablo 5.27: Türkiye'nin elektrik tüketim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Tüketimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen GSYİH Endeksi	Elektrik Tüketim Artış Hızı	Tahmin Edilen GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	707.000	207.375	107,29						
2015	777.842	217.313	118,04	4,79	112,43	1.116.514	338.672	-5,61	4,35
2016	785.618	231.204	119,22	6,39	125,59	1.352.835	567.217	6,37	7,22
2017	770.497	249.022	116,93	7,71	128,41	1.469.625	699.128	11,48	9,07
2018	658.963	258.232	100,00	3,70	121,25	1.132.512	473.549	21,25	7,19
2019	679.135	257.273	103,06	-0,37	99,63	700.387	21.252	-3,43	0,31
2020	626.785	262.702	95,12	2,11	105,24	890.360	263.575	10,12	4,21
2021	690.246	286.692	104,75	9,13	103,80	1.261.844	571.598	-0,94	8,28
2022	862.309	286.576	130,86	-0,04	104,70	756.477	-105.831	-26,15	-1,23

Kaynak: (Eurostat, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2017 yılında 9,07; en düşük ise 2022 yılında -1,23'tür.

Tablo 5.28: Türkiye'nin elektrik üretim yöntemi ile kayıt dışı ekonomisinin ölçülmesi

Yıl	GSYİH	Elektrik Üretimi (Bin Kwh)	Gerçekleşen GSYİH Endeksi	Elektrik Üretim Artış Hızı	Tahmin Edilen GSYİH Endeksi	Tahmin Edilen GSYİH	Kayıt Dışı Ekonomi	Kayıt Dışı Ekonomi Endeksi	Kayıt Dışı Ekonomi / GSYİH
2014	707.000	239.449	107,29						
2015	777.842	249.900	118,04	4,36	111,97	1.086.277	308.435	-6,07	3,97
2016	785.618	261.937	119,22	4,82	123,73	1.230.291	444.673	4,51	5,66
2017	770.497	284.258	116,93	8,52	129,38	1.533.645	763.148	12,45	9,90
2018	658.963	290.502	100,00	2,20	119,49	1.016.793	357.830	19,49	5,43
2019	679.135	289.136	103,06	-0,47	99,53	693.873	14.738	-3,53	0,22
2020	626.785	292.664	95,12	1,22	104,32	829.915	203.130	9,20	3,24
2021	690.246	319.540	104,75	9,18	103,85	1.265.054	574.808	-0,90	8,33
2022	862.309	262.095	130,86	-17,98	85,92	-481.612	-1.343.921	-44,94	-15,59

Kaynak: (OECD, 2022) * Kayıt dışı ekonomi verileri yazar tarafından hesaplanmıştır.

⇒ Kayıt dışı ekonomi oranı en yüksek 2017 yılında 9,90; en düşük ise 2022 yılında -15,59'dur.

Tablo 5.27 ve 5.28'de GSYİH değerleri için 2018 yılı baz yıl seçilmiştir. OECD ülkelerinin elektrik tüketim ve üretim verilerini bulmak için kullanılan formüller, Türkiye'ye ait verileri bulmak için de kullanılmıştır.

2014-2022 yılları arasında her iki tabloda da kayıt dışı ekonomi / GSYİH göstergeleri inişli çıkışlı veriler verse de birbirleri ile aynı doğrultuda olduğu belirlenmektedir. 2017 yılları için en yüksek; 2022 yılları için de en düşük sonuçlara ulaşılmaktadır. Fakat tablonun geneline bakıldığında Türkiye'de kayıt dışılık oranı yüksek çıkmaktadır. Bunun nedeni vergi oranlarının yüksek olması, vergi denetimlerinin yetersiz ve cezaların caydırıcı nitelikte olmaması, yaşanan adaletsizlikler sonucunda kayıt dışı faaliyetlerin artmasına sebep olmaktadır (Yıldız, 2023, s. 97).

Kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmek için sadece bir yöntemin geliştirilmesi hatalı ve yanıltıcı sonuçlara yol açacaktır. Tek bir noktada sabit kalmamak kaydıyla başka

yöntemler ışığında da ölçüm yapmak daha doğru sonuçlar verecektir. Çünkü her modelin kendine özgü koşulları ve değişken verileri bulunmaktadır.

5.3. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiye Önleme Politikaları

Kayıt dışı ekonomiyle etkin bir şekilde mücadele edebilmek için alınması gereken tedbirlerin tanımlanması ve uygulanması gerekmektedir. Bu bakımdan kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye yönelik bir politikaya başlamadan önce, bunun uygulanmasına ilişkin ilkelerin belirlenmesi ve somut politikaların oluşturulması gerekmektedir. Kayıt dışı ekonomi ile mücadele konusunda alınması gereken tedbirlerin neler olduğu, bu tedbirlerin ne zaman ve nasıl kullanılacağına dair bir plana ihtiyaç duyulmaktadır. Bu planın kapsadığı kayıt dışı ekonomik faaliyetler ve uygulama için öncelikler belirlenmelidir (Özçelik ve Yaşar , 2006, s. 214-215).

Ülkede kayıt dışı ekonomiyle mücadelenin etkili ve verimli olabilmesi için devlet yönetiminin kararlar alması, bu konuda adım atması ve kararlılığını kamuoyuna bildirmesi gerekmektedir. Bunun nedeni, vergi denetimleri, vergi afları, kayıt dışı faaliyette bulunan kişilerin tespiti üzerine uygulanan cezalar, vergi sisteminde yer alan vergi muafiyetleri ve indirimleri, vatandaşların ve işletmelerin vergi vermeye gönüllü olması kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü etkileyen faktörlerdendir. Yapılan her türlü değişiklik sonucunda ortaya çıkan olumlu veya olumsuz kararlar devlet politikacılarının bünyesindedir. Kayıt dışı ekonomi ile mücadele kısa vadede çözülebilecek bir sorun değildir. Aksine uzun vadede istenilen sonuçlara ulaşmak için alınan kararlarda tutarlı ve çözüm odaklı olmak hedefe götürecektir (Avcıoğlu, 2021, s. 79).

5.3.1. Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (MASAK)

19.11.1996 tarihinde kurulan MASAK, kara para aklanması ve terörün finansmanının önlenmesine yönelik projeleri geliştirip katkıda bulunarak, kurumlar arası iletişimi sağlamak için kurulmuştur (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2024).

MASAK’ın görev ve yetkileri şunlardır (Sedefoğlu, 2009, s. 111):

- ⇒ Kara para aklanmasının önlenmesine yönelik projeleri hazırlanmak ve uygulama stratejilerini geliştirmek, bu amaç için kurulan kurum ve kuruluşlar arasında iş birliğini sağlanmak, ortak araştırmalar yapmak, görüşleri açıklamak ve bilgi aktarımında bulunmak,
- ⇒ Karar verilen esaslar çerçevesinde kanun, tüzük, yönetmelikleri hazırlamak ve bu Kanunun ilgili kurul kararlarının uygulanmasına yönelik düzenlemeler yapmak,
- ⇒ Kara para aklama alanını geliştirmek ve kara para aklama suçlarının önlenmesine yönelik veri toplamak,
- ⇒ Değerlendirme esnasında uygun görüldüğü şekilde kolluk kuvvetleri ve diğer kuruluşlardan kendi sorumluluk alanları dahilinde inceleme ve soruşturma yapmalarını talep etmektir.

5.3.2. Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi (KADİM)

Türkiye'de kayıt dışı istihdamla mücadelenin önemli adımlarından biri Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi kısa adıyla KADİM'dir. Kamuoyunda farkındalık yaratmak ve kayıt dışı ekonomiyi en aza indirmek için 2006 yılında yayımlanan bir projedir (Kalaycı ve Kalan , 2017, s. 25).

- ⇒ Bu proje ile kayıt dışı çalışan yabancı işçi oranının düşürülmesi hedeflenmektedir.
- ⇒ Kayıt dışı istihdamı teşvik eden faaliyetler tespit edilerek ortadan kaldırılacaktır.
- ⇒ Haksız rekabeti önlemek için turizm, sanayi, madencilik alanında istihdam edilen yabancı kaçak işçilerin çalışması engellenecektir.
- ⇒ Kayıtlı çalışan bireylerin sosyal güvenlik hakları korunacaktır (T.C. Resmi Gazete, 2006).

5.3.3. Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planları

Türkiye ekonomisinde kayıt dışı ekonomi ile mücadele edebilmek adına 2008-2010, 2011-2013, 2015-2017, 2019-2021 ve 2023-2025 olmak üzere toplamda beş adet eylem planı yayımlanmıştır. Açıklanan bu Kayıt Dışı Ekonomi Eylem Planlarının amacı " kayıt dışı ekonomi ile mücadele stratejisinin ilgili taraflarca oluşturulmadır".

Bu plandan sorumlu kuruluş Gelir İdaresi Başkanlığı'dır. Planların ortak amaç ve hedefleri şöyledir (GİB, 2010, s. 60).

- ⇒ Kayıtlı faaliyetleri teşvik etmek,
- ⇒ Kayıtlı istihdam potansiyelinin güçlendirmek,
- ⇒ Gönüllük uyumunu arttırmak,
- ⇒ Denetim kapasitesini yükseltmek ve geliştirmek,
- ⇒ Yaptırımların caydırıcı etkisini arttırmak,
- ⇒ Kurumsal ve toplumsal katılımı güvence altına almak, güçlendirmek ve sürdürülebilirliğini sağlamak,
- ⇒ Eğitim ve destek yoluyla toplumsal etkileşimi sağlamaktır.

5.3.4. Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadelede Kalkınma Planları

Türkiye'de belirli program ve kurumlar çerçevesinde kayıt dışı ekonomiyle mücadele çalışmaları 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile başlamaktadır. İlk altı kalkınma planında kayıt dışılığa ait hiçbir konuya değinilmemiştir (Ustaoğlu, 2021, s. 94).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda KDE konusuna bir başlıkla yer verilmiştir. Bu plan kapsamında (DPT, 2000, s. 213):

- ⇒ Sosyal ve ekonomik yönden olumsuz etkileri olan kayıt dışı ekonomiye karşı önlem almak ekonomi açısından oldukça önemlidir ve kayıt dışılığa yol açan faaliyetlerin kaldırılması devlet olmanın gerektirdiği amaçlar arasındadır.
- ⇒ Kayıt dışı ekonominin genişlemesi kayıtlı ekonomide olan bireyler açısından haksız rekabetin boyutunu arttıracığı için KDE'yi engellemek ekonominin genelinde pozitif etkiye sebep olacaktır.
- ⇒ Vergi gelirlerinin artması için de KDE'nin kontrol altına alınması gerekmektedir.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'na göre vergi kanunlarının uygulanmasında yaşanan sorunların en aza indirgenmesi için en basit ve en uygulanabilir hale getirilmesi için çalışmalar yapılmaktadır (Ustaoglu, 2021, s. 97).

- ⇒ Denetimlerden başarılı sonuçlar alabilmek için idari yönetimlerin teknolojik yapılanmaya destek vermesi ve denetimlerin kapasitesini arttıracak yeni çalışmalara öncülük etmesi,
- ⇒ KDE'nin tehlikeleri hakkında farkındalık oluşturmak adına kampanyalar başlatması ve bilgi paylaşımında bulunması,
- ⇒ KDE'ye karşı hukuksal anlamda stratejik düzenlemeler yapması gerekmektedir.

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda diğer planların hedeflerine ilave olarak (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 166-167);

- ⇒ Denetimlerde kapasitenin artırılması,
- ⇒ Denetimlerde bilgi teknolojisinin artırılması ile etkin denetimin gerçekleştirilmesi,
- ⇒ Kayıt dışı faaliyetlerde bulunanlar için cezai yaptırımların çoğaltılması,
- ⇒ Kaçakçılıkla mücadele kapasitesinin genişletilmesi,
- ⇒ Kurumlar arası iş birliğinin güçlendirilmesi konularına değinilmektedir.

Son olarak On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise (Strateji ve Bütçe Başkanlığı , 2019, s. 134);

- ⇒ Kayıt dışı istihdam ile etkili bir şekilde mücadele edebilmek için caydırıcı tedbirlerin yaygınlaştırılması,
- ⇒ Kayıtlı istihdamı teşvik edici programlar ve denetim faaliyetlerinin artırılması,
- ⇒ Kayıt dışı faaliyetlerin yoğun olduğu sektörlerde öncelikli eğitimler verilerek farkındalık oluşturulması,
- ⇒ Dijital uygulamaları hayata geçirmek adına gereken önlemlerin artırılması konularından bahsedilmiştir.

5.3.5. Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadelede Orta Vadeli Programlar

- ⇒ Kayıt dışı ekonomiyle mücadele politikalarından biri de Orta Vadeli Programlardır. 2006-2026 yılları arasında toplamda 19 program hazırlanmıştır. Programların ortak amacı kayıt dışılığı azaltıcı yönde politikaların uygulanmasıdır. Açıklanan programların hedefleri şu çerçevededir:
- ⇒ İş ve çalışma hayatıyla ilgili yasalar basitleştirilecek ve kayıt dışılığın azaltılması için kurumlar arası bilgi alışverişi ve iş birliğinin geliştirilmesine yönelik adımlar atılacaktır.
- ⇒ Vergi denetimlerinin başarılı olması için kurumlar arası karşılıklı kontroller yapılarak uygulamaların kapasitesi genişletilecek, kamu idarelerinin teknik altyapıları güçlendirilecektir.
- ⇒ Vergi kaçakçılığının kapsamını ve performansını ortaya koymak amacıyla güvenilir yöntemler kullanılarak düzenli olarak KDE ölçülecektir (DPT, 2008, s. 28).
- ⇒ Yatırım ve istihdamı teşvik etmeye yönelik tedbirler arasında, devletin mali durumu izin verdiği sürece istihdama ilişkin vergi ve benzeri yükümlülüklerin azaltılmasına yönelik hükümler getirilecektir (DPT, 2007, s. 11).
- ⇒ Kayıt dışı çalışanların sayısını azaltabilmek için kayıtlı çalışanların sayısı ve primleri artırılacak, istihdam olanakları iyileştirilecek, işgücü piyasası canlandırılacaktır (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 46).
- ⇒ Kayıt dışı ekonomi ile mücadeleyi güçlendirecek idari ve teknik tedbirler, elektronik belgelerin kurumlara entegrasyonunun sağlanması ve evrakta sahtecilik suçuna ilişkin kayıtların re 'sen durdurulması düzenlemeleri getirilecektir (Resmi Gazete, 2019, s. 33).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kayıt dışı ekonomi oldukça karmaşık, tanımlanması ve ölçülmesi zor bir kavram olup, çok geniş bir faaliyet yelpazesini kapsamaktadır. Bu nedenle kayıt dışı ekonomi literatürde farklı isimlerle ifade edilmektedir. Kayıt dışı ekonomi, kanunlarca yasaklanan faaliyetlerin yanı sıra yasaklanmayan, fakat bilinçli olarak belgelendirilmeyen veya sahte belge kullanılan, kayıtlara geçmeyen ekonomik faaliyetleri de içine almaktadır. Devlet iradesinden gizlenen, kamu yetkililerinin denetim alanında olmayan ve vergi kaçırmak amacıyla yapılan faaliyetler de kayıt dışı ekonomi kapsamındadır.

Yasalara ve ahlâki normlara aykırılık, ölçülemezlik, gelir ve fayda elde etme gibi özelliklere sahip kayıt dışı ekonomi; bireyleri ekonomi, mali, psikolojik, sosyal ve teknolojik açıdan çok yönlü olarak etkilemektedir. Hayat standartlarını yükseltmek, gelir seviyelerini arttırmak isteyen bireyler kayıt dışı sektörlerle yönelerek, bu küresel sorunun Dünya ve Türkiye ekonomisini bütün boyutlarıyla etkilemektedirler. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğü arasında ters yönlü ilişki mevcuttur. Az gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonomi oranları daha büyükken; gelişmişte olan veya az gelişmiş ülkelerde bu oran düşük düzeyde seyretmektedir.

Ekonomide olumlu ve olumsuz çok yönlü etkisi olan kayıt dışı ekonomi, istihdam edilemeyen insanlara iş imkânı sunma, GSMH’de büyüme, paranın dolaşımında akışkanlık sağlaması ve yapılan harcamaların artması ile bazı ekonomistlere göre ekonomiye olumlu katkıda bulunmaktadır. Fakat her ne kadar olumlu yönleri olsa da olumsuz yönleri daha ağır basmaktadır. Devletin en büyük gelir kaynağı olan vergilerin kısmen ödenmesi veya hiç ödenmemesi ve işçi haklarında yaşanan sıkıntılar kayıt dışı ekonominin en önemli olumsuz etkilerindendir. Vergilerde yaşanan aksaklıklar borçlanmanın artmasına, kamu kesiminde doğacak bütçe açıklarına; ekonomik göstergelerin gerçeği yansıtmaması nedeniyle ekonomide güvensizliğe sebep olmaktadır. Ayrıca vatandaşın vergi borcunu ödemeyerek, devlete karşı suç işlemesi toplumda ahlâki değerleri de derinden sarsmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin nasıl ölçüldüğü konusunda çok farklı yöntemler mevcuttur. Ancak hepsinin dezavantajları ve avantajları olduğu yalnızca büyüklük tahmini için kullanıldığı unutulmamalıdır. Aynı ülke ekonomisi içinde yöntem ya da zaman değiştiğinde dahi kayıt dışı ekonominin tahmini büyüklüğü de farklılık göstermektedir.

Dünya’da ve Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutunu tahmin edebilmek adına 2014-2022 yıllarına ait veriler eşliğinde “Fiziksel Girdi Yaklaşımı” kullanılarak, analiz yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Türkiye’de 2014-2022 yılları arasında kayıt dışı ekonominin varlığı tespit edilmiştir. Analiz sonuçları literatürdeki Ilgın (1999), Kyle (2002), Çetintaş ve Vergil (2003), Us (2004), Baldemir & Gökalp & Demirci (2005), Yurdakul (2008), Savaşan & Yardımcıoğlu & Demir (2016), Sarı (2023) ve Yıldırım (2003) çalışmalarıyla uyumludur.

Bazı yıllarda elde edilen negatif değerler küçülmelerin olabileceği gibi bu yöntem ile kesin ve doğru sonuçlara ulaşılamayacağı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Çünkü kullanılan elektriğin kaçak olma ihtimali, elektrik fiyatlarının yüksek olması gerçek tahminleri yansıtmayacaktır. Ayrıca yapılan istatistiksel çalışmalarda kayıt dışı ekonominin Türkiye’de olduğu gibi OECD ülkelerinde de ciddi düzeyde sorun teşkil ettiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Devlet egemenliğinin önemli göstergelerinden biri olan vergiler hemen hemen her ülkenin anayasasında yer alan; vatandaşların ödemekle yükümlü olduğu bir kavram haline gelmiştir.

Türk vergi sisteminin temelini beyan esası oluşturmaktadır. Vergi mükellefi ile vergi dairesi arasında güvene dayalı bir anlaşma vardır. Fakat beyan esası, vergi kayıp ve kaçakçılığı riski içerdiğinden kayıt dışı faaliyetlere yol açmaktadır. Tam bu aşamada vergi denetimlerinin varlığı, vergi kayıp ve kaçakçılığına engel olmak için tedbir oluşturmaktadır. Mükelleflerin gelirlerini eksiksiz ve doğru beyan etmeleri teşvik edilerek, vergi bilinci oluşturulmaktadır.

Denetim, yalnızca vergi hatalarını ve eksikliklerini keşfedip, düzeltmekle kalmayıp, aynı zamanda yolsuzlukların meydana gelmesini önleme görevini de üstlenmektedir.

Ayrıca yolsuzluğu, vergi kayıp ve kaçakçılığını önleyerek, devletin vergi gelirini de arttırmaktadır. Vergi mükelleflerinin denetlenme olasılıkları arttığında vergiye gönüllülükte artmaktadır. Haksız rekabetten uzak, adalet ilkelerinin geçerli ve denetimin etkin olduğu bir vergi sisteminde kayıt dışılığın önüne geçilecektir.

Türkiye'de vergi denetimleriyle ilgili en büyük sorun, vergi denetimlerine katılan çok sayıda birimin bulunması ve her birim arasında koordinasyon eksikliğinin olmasıdır. Ülkede her denetim biriminin kendine özgü politikalarının olması, ilgili denetim birimleri arasında görev ve yetki çatışmalarına yol açabilmektedir. Uygulamada ortak bir program bulunmadığından aynı anda birden fazla denetçi aynı mükellefi denetleyebilmektedir. Bu gibi durumlarda mükellefler defter, kayıt ve belgelerini denetçiye nasıl teslim edeceklerini bilmediği için ortaya çıkacak karışıklıklar idareye karşı güvensizlik yaratmaktadır. Bu sorunu çözmek için vergi denetimlerinin merkezi bir yerden planlanması ve yürütülmesi, kurumlar arasında istenmeyen görev ve yetki tekrarlarının önlenmesi gerekmektedir. Denetimin az olduğu ortamlarda, yüksek cezaların kayıt dışı faaliyetleri sınırlandırması beklenmemelidir. Vergi denetimlerinin son derece nadir olduğu bir ortamda, vergi affı sıklıkla gündeme gelmekte ve mükellefler vergi beyanında bulunmama yoluna gitmek zorunda kalmaktadır.

Bugüne kadar Türkiye'de ve dünyada yapılan çalışmalar kayıt dışı ekonominin kapsamını zaman zaman daraltmış, ancak hedeflenen başarıya ulaşamamıştır. Kayıt dışı ekonomi, kapsamı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklılık gösterse de tüm ülkelerde önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Kayıt dışılıkla mücadeleyle yönelik tedbirlerin başarılı olması için siyasi iradenin de ele alınması ve bunun ulusal politikaya dönüştürülmesi gerekmektedir. Toplumsal uyum ve siyasi politikalar sağlandıktan sonra hukuki ve idari teknik düzenlemelerin oluşturulması kolaylaşacaktır. Vergi denetimleri ile vergi idaresi arasındaki iş birliği yoluyla kayıt dışı ekonominin önlenmesine öncelik verilmelidir. Kayıtlı ekonomide faaliyet gösterenler ile kayıt dışı ekonomik faaliyet yürütenler arasındaki eşitsizlikleri giderecek politikalar geliştirilerek, kayıt dışı ekonomi ile uzun vadede etkin ve kararlı bir şekilde mücadele edilecektir.

Kayıt dışı ekonomi boyut olarak büyüktür ve büyümeye de devam etmektedir. Bu problemin çözüme ulaşması için kamu kurum ve kuruluşlarının gereken tedbirleri alması ve kayıt dışılığı azaltması için gerekli politikaları uygulaması gerekmektedir.

Kayıt dışı ekonomiyi azaltmanın ilk adımı nakit ekonomisinden vazgeçip, işlemlerin anlık takip edilmesini sağlayan ödeme yöntemlerine geçmektir. Kredi kartı kullanımının yaygınlaştırılması tüm işlemlerin finansal kurumlarda kaydedilmesi nedeniyle kayıt dışı ekonominin boyutunu otomatik olarak azaltmaktadır (Bilen, 2007 , s. 139).

Kayıt dışı ekonomi ile mücadele ederken enflasyonla doğru orantılı olarak, kayıt dışılığın azalıp arttığını da unutmamak gerekir. Enflasyonist bir ortamda bireylerin satın alma güçleri düştükçe ek gelire ihtiyaç duymaya başlarlar. Bu durumda kayıt dışı sektörlerin istihdam avantajları bireyleri bu yöne çekecektir. Enflasyon, işsizlik ve yoksulluk oranlarının düşürülmesi ve gelir seviyesinin iyileştirilmesi kayıt dışılığı da aynı doğrultuda azaltacak tedbirler arasındadır.

Kayıt dışı işgücünü azaltmak için verilecek teşvikler işverenlerin sigorta maliyetlerini azaltmasına yardımcı olacaktır. Özellikle işsizliğin yaşandığı ekonomilerde, işgücü piyasasına yeni girenler ve özellikle iş deneyimi olmayanlar için işsizliğin azaltılmasına yardımcı olacak projeler geliştirilmelidir. İşverenlere maliyet desteği sağlanarak, işçi ve işverenlerin kayıt dışı ekonomiye geçmesi engellenmelidir.

Türkiye'de vergi cezaları yeterli caydırıcı etkiye sahip mevzuatla düzenlenmiş olmasına rağmen, ceza indirim veya terkinine dair yapılan uygulamalar cezaların etkinliğini azaltmaktadır. Vergi cezaları uzlaşmaya tabi tutulmakta, af uygulamasıyla çoğu iptal edilmekte veya çok küçük tutarlara indirilmektedir. Her ne kadar bu uygulamalar vergi mükellefleri ile devlet arasında vergi eşitlemesi olarak savunulsa da ortaya çıkan cezalar etkisiz ve kayıt dışıdır.

Vergi oranlarının düşürülmesi, vergi sisteminin daha net ifade edilmesi, sadeleştirilmesi ve kalıcı hale getirilmesi, toplumun tüm kesiminin beyanname vermesi, ceza sisteminin caydırıcılığının güçlendirilmesi ve özellikle sahte belge

düzenleyenlere yüksek cezalar uygulanması, vergi dairelerinin teknik kapasitesinin geliştirilmesi, çalışma koşullarının ve ücretlerin düzenlenmesi, denetim personelinin sayı ve niteliğinin artırılması, denetim personeline hiyerarşik yükselme fırsatlarının sağlanması, vergi denetimlerinin teknik ve teknolojik açıdan geliştirilip kullanılması kayıt dışı ekonomi ile mücadele ederken alınması gereken mali tedbirler arasındadır (Yücel, 2014, s. 271).

Mükelleflerin vergiye karşı tutumunun nedenlerinin dikkate alınması ve vergi ödeme yükümlülüğünün aynı zamanda ahlâki bir yükümlülük olduğu kadar vatandaşlık yükümlülüğü olduğu bilincinin geliştirilmesi gerekmektedir. Vergi bilincini geliştirmek yalnızca vergi mükelleflerinin sorumluluğunda olmamalıdır. Vergi mükelleflerinin yanı sıra devletlerin de vergi konusunda gerekli özeni göstermesi, elde edilen vergi geliri ile yapılan harcamaları tüm şeffaflığı ile açıklamalıdır.

Serbest muhasebeci mali müşavirler veya yeminli mali müşavirlerin vergi mükellefleri ve vergi kurumları arasındaki koordinasyonu doğru kurması da alınacak önlemlerdendir. Mesleki donanımına sahip, profesyonellik duygusu güçlü, bilgili, deneyimli ve yetenekli personellerin yetiştirilmesi ve görevlendirilmesi de uygulanacak politikalarda kritik öneme sahiptir. Özellikle muhasebe mesleğinde vergi mükelleflerinin baskısı nedeniyle yapılan hesaplamalarda kârın düşük; giderlerin yüksek gösterildiği gerçek dışı sonuçlara yer verilmektedir. Bu hileler doğrultusunda kayıt dışı faaliyetleri önlemek adına ilgili müşavirlerin görevlerini inisiyatif kullanmadan adil ve özenli olarak yerine getirmeleri gerekmektedir.

Kayıt dışı ekonomi çeşitli faktörlerin sonucudur ve tamamen ortadan kaldırılması karmaşık ve zaman alan bir süreçtir. Esas olarak insan faktöründen kaynaklanan kayıt dışı ekonomi sorununu çözmek için öncelikle toplumsal farkındalık oluşturulmalı daha sonra devlet politikasına dahil edilmesi gerekmektedir. İki unsurun birlikte hareket etmesi tamamlayıcı ve güçlendirici etki yaratacaktır. İnsanların kayıt dışı faaliyetlerin ekonomiye ve topluma verdiği zararların anlaşılması ve bilinçlenmesi kayıt dışı ekonomiyle mücadelede etkili bir başlangıç olacaktır. Kayıt dışı ekonomiyi etkili vergi reformu, düzenleyici tedbirler, vergi denetimleri ve cezai yaptırımlar yoluyla kontrol altına almak mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abela, G., Gauci, T. Ve Rapa, N. (2022). An Analysis of The Shadow Economy in Malta: A Currency Demand and MIMIC Model Approach. *International Journal of Economics and Financial Issues*.
- Acar, D. A. ve Merter, D. E. (2004, Eylül-Aralık). Türkiye’ de 1990 Sonrası Dönemde Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinlik Sorunu. *Maliye Dergisi* (147), 6.
- Akbal, G. (2020). Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçağının Önlenmesinde Vergi Denetiminin Etkinliği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 65.
- Akbıyık, S. (2005). *Vergi Uygulamaları Yönüyle Denetim ve Raporlama (1.Baskı)*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Akbulak, Y. ve Tahtakılıç, A. K. (2003, Mart). Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Düşünceler. *Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 17-41.
- Akdeniz, M. (2010). Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesinde Vergi Denetiminin Önemi ve Çözüm Önerileri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Akdoğan, A. (1979). *Vergi İncelemesi*. Ankara: AİTİA Yayınları.
- Akdoğan, A. (1998). *Türk Vergi Sistemi ve Uygulaması (2.Baskı)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aktürk, E. (2003). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 35-36.
- Aktürk, E. (2005). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi: Sebepleri ve Çözüm Önerileri. *Ekev Akademi Dergisi*(23), 285-300.
- Alfoul, M., Mishal , Z., Schneider, F., Magableh, K. ve Alabdulraheem, A. (2022). The Hidden Economy in Jordan: A MIMIC Approach. *Cogent Economics & Finance* , 10(1).
- Altuğ, O. (1999). *Kayıt Dışı Ekonomi*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Altuğ, O. (1999). Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları (1997). *Erciyes Üniversitesi. İİBF Dergisi*(15), 257.

- Arby, M., Malik , M. ve Hanif , M. (2010). The Size of Informal Economy in Pakistan . *SBP Working Paper Series*.
- Arıkan, Z. (1994, Ekim). Kayıt Dışı (Vergilenmeyen) Ekonomi. *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*(31), 57.
- Arpacı, A. Ö. (2004). Vergi İncelemesi ve İncelemeyle İlgili Olarak Mükellefe ve Denetim Elemanın Yükümlülükleri. *Vergi Sorunları Dergisi*(194), 40.
- Arslanoğlu, D. S. (2008). Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışı Ekonomiyi Azaltmaya Yönelik Çözüm Önerileri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (39), 200-201.
- Arslanoğlu, S. ve Yıldız, S. (2007). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu, Bu Olguyu Azaltmaya Yönelik Çözüm Arayışları ve Bir Öneri: Rasyo Analizi Yoluyla Etkin Bir İnceleme Sisteminin Oluşturulması. *Sosyoekonomi Dergisi*, 142.
- Artık, E. (2022). Kayıt Dışı İstihdam ve Kadın İşgücü: Bağcılar İlçesi Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 21.
- Atılğan, H. (2004). *Verginin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye’deki Durumunun Analizi*. Ankara : Maliye Bakanlığı .
- Avcıoğlu, S. (2021, Eylül). Kayıt Dışı Ekonominin Makro Ekonomik Göstergelere Etkileri ve Seçilmiş Ülke Örnekleri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 79.
- Ay, H. M. (2006). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Bilgi Ekonomisinin Etkinliği ve Gelir İdaresinin Rolü. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(9), 57-82.
- Aydemir, Ş. (1994). KOBİ’ler ve Kayıt Dışı Ekonomi. *Türkiye Orta Ölçekli İşletmeler, Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticiler Vakfı (TOSYÖV)*. Ankara.
- Aydemir, Ş. (1995). *Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi (Vergisel Ağırlıklı Uzlaşma Önerisi)*. İstanbul: Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayınları.
- Aydın, M. (2006). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomide Vergi Denetiminin Önemi 2002-2007*. İstanbul: Vergi Denetmenleri Derneği Yayını.
- Bal, Y. H. (2004). Geçiş Ülkelerinde Yolsuzluk ve Kayıtdışı Ekonomi: Kırgızistan Bavul Ticareti Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi* , 5(9), 174.

- Baldemir, E., Gökarp, F. ve Avcı, M. (2005). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin MIMIC Modeli ile Tahminlenmesi . *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2).
- Baykara, B. (2007, Eylül). Vergi İncelemesi. *Vergi Dünyası Dergisi* (313), 1.
- Baylan, M., Atılgan, D., Serin, E. ve Bozdere, E. (2018). Kayıt dışı Ekonominin Büyüklüğünün Tahmininde Kullanılan Yöntemler ve Türkiye Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 35-36.
- Bayraktutan, Y. ve Ustaoglu, B. (2023, Ağustos). Kayıtdışı Ekonomi ve İktisadi Büyümeye Etkisi: Seçilmiş Ülkeler İçin Bir Analiz. *Makaleler Dergisi* (287), 12.
- Baytar, Y. (2006). Kayıtdışı Ekonomi ile Mücadelede Dikey Denetim Yöntemi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana,73.
- Beşel, F. (2017, Ekim-Aralık). Türkiye’de Vergi Denetiminin Çeşitli Göstergeler İle Analizi. *Sayıştay Dergisi*(107), 72-73.
- Beşel, F. (2017). Türkiye’de Vergi Denetiminin Ekonomik Ve Hukuki Etkinliği. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Biçer, Y. (2006). Türkiye’ de Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirme. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta,22.
- Bilen, Y. (2007). Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Çabalar. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*(36), 139.
- Binbirkaya, İ. (2006). Türkiye’de Vergi Denetimi ve Kayıtdışı Ekonomi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 22.
- Buhur, S. ve Ceylan, M. (2006). *Maliye Hazırlık Kitabı ve Soru Bankası (1. Baskı)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bulut, H. M. (2007). Kayıtdışı Ekonominin Boyutları, Etkileri ve Kayıtdışı İle Mücadele Yöntemleri: Türkiye Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

- Can, A. C., Dileyici, D. ve Saraç, Ö. (2006). *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*. Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Can, İ. (1981). Türkiye’de Vergi Denetimi Uygulaması ve Eleştirisi. *Maliye Dergisi*, 68.
- Castells, M. ve Alejandro, P. (1989). World Underneath: The Origins, Dynamics and Effects of the Informal Economy. *The Informal Economy: Studies in Advanced and Less Developed Countries*. Baltimore and London: John Hopkins University Press, (s. 11).
- Çaldağ, P. D. (2007). *Denetim ve Raporlama Finansal Tablolar ve Analiz Teknikleri* (Cilt 4). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çalışkan, R. (2015). Osmanlı Devletinden Cumhuriyet Dönemine Yüksek Denetim Olgusu ve Gelişim Süreci. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 12(32), 62.
- Çetintaş, H. ve Vergil, H. (2003). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(1), 15-30.
- Çolak, M. (2001, Temmuz). Kayıt Dışı Ekonominin Vergisel Görüntüsünün İrdelenmesi. *Yaklaşım Dergisi*(103), 195-198.
- Çolak, M. (2012). *Kayıtdışı Ekonomi ve Çözümüne Yönelik Politika Önerileri*, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Demir, E. (2019). *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadelede Vergi Denetiminin Önemi*. İstanbul: Ekin Yayınevi.
- Derdiyok, T. (1993, Mayıs). Türkiye’nin Kayıtdışı Ekonomisinin Tahmini. *Türkiye İktisat*(13), 54-63.
- Doğan, A. (2015, Şubat). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılmasında Vergi Denetiminin Yapısı, Önemi ve Gelişimi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 51.
- Doğan, S. (2002). Türkiye İçin Laffer Eğrisinin Tanımı (1979-2000). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bİlimler Fakülte Dergisi*, 7(2), 259.
- DPT . (2011). *Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. (DPT:2603 - ÖİK:614), Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- DPT. (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005). 213. Ankara.
- DPT. (2001). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Devlet Planlama Teşkilatı. Ankara: Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu.

- DPT. (2007, Haziran). Orta Vadeli Program (2008-2010). 11.
- DPT. (2008, Haziran). Orta Vadeli Program (2009-2011). 28.
- Eurostat. (2022). *Supply, Transformation and Consumption of Electricity*. 16 Nisan 2024 tarihinde https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nrg_cb_e/default/table?lang=en adresinden alındı
- Frey, B. S. ve Schneider, F. (2000). Informal and Underground Economy. *International Encyclopedia of Social and Behavioral Science*. Amsterdam.
- Gelir İdaresi Başkanlığı. (2009). *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008 – 2010)*. Ankara: Gelir İdaresi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı.
- Gencel, U. ve Kuru, E. (2012). Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi: Türkiye Değerlendirmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(20), 36.
- GİB . (2022). *2022 Faaliyet Raporu* . Gelir İdaresi Başkanlığı .
- GİB. (2010). *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)*. Ankara.
- GİB. (2024). 24 Şubat 2024 tarihinde Gelir İdaresi Başkanlığı: <https://www.gib.gov.tr/gibmevzuat> adresinden alındı.
- Güran, M. (1997). Vergi Yönetimi Ve Denetimi Açısından Bankacılık Sektörü. *Vergi Dünyası Dergisi* (194), 17.
- Güryay, E. ve Şafaklı, O. (2004). KKTC’de Kaçak İşgücünün Ekonomiye Etkileri Üzerine Bir Çalışma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(1), 37.
- Güven, H. (2001). Kayıt Dışı Ekonominin Neden Olduğu Vergi Kaybı İle Mücadelede Kartlı Ödeme Sistemlerinin Rolü. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,18.
- Halilhoca, N. (2019). Kayıt dışı Ekonomi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1990-2018). *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*,Manisa,42.
- Harmanlı , P. (2023, Mayıs). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Seyri: Elektrik Tüketimi Yaklaşımı. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 49.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2024). *Malî Suçları Araştırma Kurulu*. Mayıs 4, 2024 tarihinde <https://masak.hmb.gov.tr/gorev-ve-yetkiler> adresinden alındı.

- Hesap Uzmanları Derneği. (2015). *Denetim İlke ve Esasları* (Cilt 1). İstanbul: Yapım Tanıtım Yayıncılık.
- İlgın, Y. (1999, Nisan). Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutları. *Uzmanlık Tezi*(DPT 2492).
- İlgın, Y. (2002). Kayıt Dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye'de Durum. *Planlama Dergisi*.
- İSMMMO. (2006, Mart). Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları.
- Kalaycı, C. ve Kalan , E. (2017). Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikalarının Analizi. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 1(1), 25.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018). 166-167. Ankara.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013, Ekim). Orta Vadeli Program (2014-2016). 46 .
- Kankılıç, N. (2015). *Kayıtdışı Ekonomi (Sebepleri, Ölçüm Metotları, Boyutu ve Sonuçları)*. Şubat 07, 2024 tarihinde Devlet Gelir Uzmanları Derneği: <https://www.dguder.org> adresinden alındı.
- Kapusuz, A. (2008). Vergi Kaçakçılığı Ve Kayıt Dışı Ekonominin Vergi Kaçakçılığının Oluşumundaki Rolü. *Abant İzzet Baysal Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(16), 134.
- Karaarslan, E. (2010). Kayıtdışı İstihdam Ve Neden Olduğu Mali Kayıpların Bütçe Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği. *Mali Hizmetler Dergisi*(7), 6.
- Karaman, F. (1999, Mayıs-Haziran). Ekonomik ve Sosyal Boyutla Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi. *Yeni Türkiye*, 5(27), 430.
- Kartal, T. (2023). Türkiye 'de Vergi Denetimi ve Kayıt Dışı Ekonomi Arasındaki İlişki. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 13.
- Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi, T.C. Resmi Gazete, 26309, 4 Ekim 2006.
- Keleş, H. (2006). Kamuda Etkin Bir İç Denetim İçin Temel Şartlar: 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Kapsamında Güncel Mali Sorunlar. E. Karaarslan (Ed.) *Yayın no:11*, 261, *Muhasebat Kontrolörleri Derneği Yayınları*.

- Khuong, N., Shabbir, M. ve Sial, M. (2020). Does Informal Economy Impede Economic Growth? Evidence From an Emerging Economy. *Journal of Sustainable Finance & Investment*.
- Kıldış, Y. (2000). Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal ve Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2).
- Kıldış, Y. (2000). Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutları ve Çözüm Önerileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi*, 2(2), 5.
- Kıldış, Y. (2007, Mayıs). Türk Vergi Sisteminde Vergiden Kaçınma. *Vergi Dünyası Dergisi*(309), 123-130.
- Kırbaş, S. (1995). *Kayıtdışı Ekonomi Nedenleri, Boyutları ve Çözüm Yolları*. İstanbul: TESAV Yayınları.
- Kırkulak, B. (1999, Eylül). Türkiye' de Kayıtdışı Ekonominin Vergilendirilmesi. *Vergi Sorunları Dergisi*(132), 153-165.
- Kış, S. (2012). Divan-ı Muhasebatın Tesis Süreci ve ilişkileri Hakkında Bazı Tespitler. *Sayıştay Dergisi* (87), 40 .
- Korudil, C. (2018). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye'de Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 48.
- Maliye Hesap Uzmanları Derneği. (2015). *Denetim İlke ve Esasları I (Güncelleşmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı)*. İstanbul: Acar Basım.
- Medina , L. ve Schneider, F. (2018). Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? *IMF Working Paper* .
- Midyat, C. S. (2007, Mayıs-Haziran). Teftiş ve Geleneksel Denetimden İç Denetime: Yapılan Düzenlemeler, Sorunlar ve Tereddütlü Hususlara İlişkin Değerlendirmeler (I). *Mali Hukuk Dergisi*(129), 15-16.
- Mızırak, Z. (1996-1997). Kayıt dışı Ekonomi ve Etkileri. *Akid Bülteni Dergisi*(10-11-12), 23.
- Morkunas , M. (2022). Measuring the Cohesion of Informal Economy in Agriculture in New European Union Member States. *Economies*, 10(285).
- Nas, ř. (2014). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Örneği . *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 51.
- OECD. (2022). *Electricity Generation*. 16 Nisan 2024 tarihinde <https://data.oecd.org/energy/electricity-generation.htm> adresinden alındı.

- OECD. (2024). *List of OECD Member Countries*. 22 Nisan 2024 tarihinde <https://www.oecd.org> adresinden alındı.
- Oğuztürk, D. D. ve Ünal, E. K. (2015). Türkiye'de Vergi Denetiminde Yeni Dönem. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(13).
- On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023). Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 134, Ankara.
- Organ, İ. (2008). *Vergi Denetimi Ve Türkiye Uygulaması (1.Baskı)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Othmani, B. ve Mama, H. (2016). An Estimation of the Informal Economy in Morocco . *International Journal of Economics and Finance Dergisi* , 8(9).
- Oyibo, P. ve Schneider , F. (2022). How Large is the Size of Côte d'Ivoire's Informal Sector? A MIMIC Approach. *Theoretical and Applied Economics*, 4(633).
- Orta Vadeli Program (2020-2022). Resmi Gazete, 30908, 33, 4 Ekim 2019.
- Öncel, M., Kumrulu, A. ve Çağan, N. (2006). *Vergi Hukuku (14. Baskı)*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Önder, M. (2012). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi ve Uluslararası Uygulamalar Işığında Çözüm Önerileri. *Mesleki Yeterlilik Tezi*. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara,55.
- Özcan, S. E. (2003). Devlet İç Borçlanması ve Türkiye’de Devlet İç Borçlanmasının Sürdürülebilirliği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 46-48.
- Özçelik, Ö. (2005). Teorik ve Kavramsal Perspektiften Kayıt Dışı Ekonomi Sorunu, Ölçümü ve Çözüm Önerileri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya,113.
- Özçelik, Ö. ve Yaşar E. (2006, Ocak-Şubat-Mart). Kayıt Dışı Ekonomi Olgusunu Azaltmaya Yönelik Öneriler. *Mali Çözüm Dergisi*(74), 214-215.
- Özsoylu, A. (1995, Ocak-Mart). Enformel Sektör ve Politika Önerileri. *İstihdam Dergisi*(18), 51.
- Özsoylu, A. F. (1996). *Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Pasovic, E. ve Efendic, A. (2018). Informal Economy in Bosnia and Herzegovina . *South East European Journal of Economics and Business* , 13(2).

- Pekşen, F. (2018). Vergi Denetiminin Vergi Politikası Açısından Önemi Ve Türkiye’de Vergi Denetim Sistemi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Sarı, Z. (2023, Eylül). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 61.
- Sarı, M. A. (2002). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler. *Bankacılar Dergisi*(41).
- Sarı, M. A. (2004). *Türkiye’de Gelir İdaresi İle Vergi Denetiminin Sorunları, Çözüm Önerileri ve Yeniden Yapılandırılması*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Savaş, H. H. (2000 , Aralık). Vergi Gelirlerinin Denetimi ve Denetimde Etkenlik Kavramı. *Mevzuat Dergisi* (36), 4.
- Savaşan, F. (2004). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri. 19. *Türkiye Maliye Sempozyumu*, (s. 56-57). Antalya.
- Savaşan, F. (2005). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Kalkınma*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Savaşan, F., Yardımcıoğlu, F. ve Demir , İ. (2016). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi: Zaman Serisi ve Panel Veri MIMIC Tahminleri . *Research Journal of Politics and Management* , 4(2).
- Schneider, F. ve Enste, D. (2000, February). Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences. *Journal of Economic Literature*, 38(1), 77-114.
- Schneider, F. ve Enste, D. H. (2002). *The Shadow Economy*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Sedefoğlu, C. (2009). Suç Gelirlerinin Aklanmasında Önleyici ve Denetleyici Kurumlar; Mali Suçları Araştırma Kurulu ve Mali Eylem Görev Gücü. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 111.
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. (2001). Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Selami, Ş. (1997). *Bir Hüruf Kayıt Dışı Ekonomi*. Ankara: İmaj Yayınları.
- Selman, F. (2007). Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutu. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 24-25.

- Şengül, S. (1996, Aralık). Aklanma Kadar Kirlenme De Önemli. *Ekonomi Dergisi* (3).
- Şimşek Tandırcıoğlu, A. (2002). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi*. Ankara: DPT Yayınları.
- Şölen, E. (2017, Ekim). Kayıt Dışı Ekonomide Vergi ve Vergi Denetiminin Önemi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tanzi, V. (1983). The Underground Economy in the United States: Annual Estimates 1930-80, IMF Staff Papers. *IMF Staff Papers*(30), 283-285.
- Tanzi, V. (1984, Temmuz-Ağustos). Yeraltı Ekonomisi. (M. AÇIKALIN , Dü.) *Maliye Dergisi*(70), 69-77.
- Tecim, B. A. (2008). Kayıt Dışı Ekonomide Vergi Ve Vergi Denetiminin Önemi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tekece, N. (2010). Kayıt Dışı Ekonomi - Ölçülmesi - Türkiye'deki Boyutları ve Sonuçları. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 56.
- Tekin, F. ve Çelikkaya , A. (2009). *Vergi Denetimi (3. Baskı)* . Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tekin, F. ve Çelikkaya , A. (2018). *Vergi Denetimi (8.Baskı)*. Seçkin Yayıncılık.
- Tekin, F. ve Çelikkaya, A. (2007). *Vergi Denetimi (2.Baskı)*. Seçkin Yayınları.
- Temel, A., Şimşek, A. ve Yazıcı, K. (1994). *Kayıtdışı Ekonomi Tanımı, Tespit Yöntemleri ve Türk Ekonomisindeki Büyüklüğü*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Teyyare, D. Ö. (2018). OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi ve Kurumsal Kalite İlişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1), 57.
- Topçu, H. İ. (2005). Vergi Denetimi Beyan Dışı Ekonomi İlişkisi İstanbul Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 31.
- Toptaş, Ü. (1998). *Kayıt dışı Ekonominin Nedenleri*. Ankara: TES-AR Yayınları.
- Trandel, G. ve Snow, A. (1999, February). Progressive Income Taxation and the Underground Economy. *Economics Letters*, 62(2), 217-222.

- Tsimintia, K. (2024). Shadow Economy in Georgia . *Economic Sciences*.
- Turan, D. G. (2007). Piyasa Ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği. *Kamu/ İş Dergisi*, 9(2), 122.
- Us, V. (2004). Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği. *Türkiye Ekonomi Kurumu*.
- Us, V. (2006). Türkiye Ekonomisi'nde Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçmeye Yönelik Ampirik Çalışma: Elektrik Üretimi Yaklaşımı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 95-111.
- Ustaoglu, B. (2021). Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesi ve İktisadi Büyüme Bağlamında Vergi Denetiminin Rolü. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- VDD. (2007). *Kamu Giderlerinin Finansmanı Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Denetimi*. Ankara: Vergi Denetmenleri Derneği.
- VDK. (2024). 7 Mart 2024 tarihinde Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı: <https://vdk.hmb.gov.tr/amac-ve-hedefler> adresinden alındı.
- VDKB. (2023). *2023 Faaliyet Raporu*. T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı , Ankara .
- Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı. (2023). VDKB Faaliyet Raporu. 45 .
- Yanici, E. ve İrem, Ö. (2019). Türkiye’ de Kayıt Dışı İstihdam ve Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikaları. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), s. 228.
- Yaraşlı, G. O. (2005). *Türkiye’de Vergi Reformu*. Ankara: Maliye Bakanlığı.
- Yazıcı, A. (2009). Kayıt Dışı Ekonomi ve Geçiş Ülkeleri. *Selçuk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(16).
- Yetim, S. (1999). *Türkiye’de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonomi*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Yıldıran , M. (2023). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü ve Vergi Kaybı. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 12(34).
- Yıldız, Y. (2023). Türkiye’de Vergi Denetimleri ile Kayıt Dışı Ekonomi Arasındaki İlişki-Vaka Analizleri ve Saha Araştırma Uygulaması. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yılmaz, G. (2000, Eylül). Estimating The Underground Economy in Turkey. *The Central Bank Of The Republic Of Turkey*, 5 .

- Yılmaz, G. (2004). Kayıt Dışı Ekonomi: Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamiklerinin Analizi, Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Önlenmesi Yolları. *19.Türkiye Maliye Sempozyumu*, (s. 16). Antalya.
- Yoruldu, M. (2019, Aralık 26). Vergilendirmenin Güvenliği Açısından Karşıt İnceleme Kurumu: Mahiyeti, Hüküm ve Sonuçları. *Balkan Journal of Social Sciences*, 417.
- Yurdakul , F. (2023). Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz . *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (144).
- Yücel, M. (2014). Kayıt Dışı Ekonomi Bakımından Türk Vergi Sisteminin Analizi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 271.
- 5345 Sayılı Gelir İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun. T.C. Resmi Gazete, 5 Mayıs 2005.

